

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ:

ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ: ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΠΑΝΤΑΖΗ

ΘΕΜΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ:

**«Το Γλωσσικό Τοπίο μιας εκλογικής αναμέτρησης: Κοινοβουλευτικές εκλογές,
Μυτιλήνη 2023»**

«The Linguistic Landscape of an electoral campaign: parliamentary elections, Mytilini 2023»

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Κ.ΚΑΝΑΚΗΣ, Καθηγητής

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Κ.ΚΑΝΑΚΗΣ, Καθηγητής

Β.ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ, Καθηγητής

Β.ΙΑΚΩΒΟΥ, Μόνιμη επίκουρη καθηγήτρια

ΜΥΤΙΛΗΝΗ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2023

ΠΕΡΙΛΗΨΗ:

Η παρούσα εργασία επιχειρεί μία ποιοτική και εθνογραφική προσέγγιση του Γλωσσικού Τοπίου στον δημόσιο χώρο της Μυτιλήνης, κατά την προεκλογική περίοδο Απριλίου 2023 έως 21 Μαΐου και 25 Ιουνίου 2023.

Παρουσιάζεται μία θεωρητική επισκόπηση επιλεγμένων σημαντικών μελετών που έχουν δημοσιευτεί για τα γλωσσικά τοπία και την πολύπλοκη σχέση γλώσσας (γραπτής και προφορικής), τόπου και κοινωνίας.

Το πρωτογενές υλικό της έρευνας στηρίζεται στη συλλογή και ταξινόμηση στατικών και κινητών δεδομένων που συνιστούν το Γλωσσικό Τοπίο της προεκλογικής περιόδου των κοινοβουλευτικών εκλογών 2023 και στις δύο φάσεις (21/04-21/05 και 27/05-26/06) και ο στόχος είναι η διατύπωση ερωτημάτων και η εξαγωγή συμπερασμάτων, σε σχέση με τον τρόπο που οι άνθρωποι επιτελούν, υποστηρίζουν, χαρακτηρίζουν και νοηματοδοτούν τον πολιτικό λόγο, στη διάρκεια μιας προεκλογικής εκστρατείας, μέσα από το γλωσσικό και ευρύτερα σημειωτικό τοπίο της πόλης της Μυτιλήνης. Δευτερευόντως, ερευνάται και συλλέγεται μικρό δείγμα αντίστοιχων σημείων στο διαδίκτυο από τον ηλεκτρονικό τοπικό τύπο, καθώς κρίνεται απαραίτητος ο σχολιασμός του ρόλου του στην αλλαγή «κανόνων» διεξαγωγής μιας προεκλογικής εκστρατείας, σε σύγκριση με το παρελθόν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	6
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΤΟΠΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΛΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΩΝ.....	11
2.1 Γλωσσικό τοπίο: πρώτο και δεύτερο κύμα μελετών.....	11
2.2 Το γλωσσικό τοπίο ως μέρος του σημειωτικού τοπίου: Νοηματοδότηση των ορατών και ψηφιακών πόρων.....	15
2.3 Σύγχρονες εξελίξεις, η έννοια των «χρονοτόπων» και το «τρίτο» κύμα μελετών.....	16
2.4 Γλωσσικό τοπίο και κατασκευή ταυτοτήτων.....	18
3. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ.....	21
4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	
4.1 Μεθοδολογικές προσεγγίσεις.....	23
4.2 Το σκηνικό της έρευνας. Η Μυτιλήνη ως «βιωμένος» χώρος.....	26
4.3 Οι κοινωνικοπολιτικές συγκυρίες της προεκλογικής περιόδου.....	30
5. ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	
5.1 Συλλέγοντας τα δεδομένα.....	33
5.1.1 Αναζήτηση top-down/θεσμικών πολιτικών σχετικών με τη διεξαγωγή των εκλογών.....	34
5.1.2 Φωτογράφιση και γλωσσική ανάλυση των υλικών σημείων.....	37
5.2. Συμβολική κατασκευή του Δημόσιου χώρου	60

5.2.1 Performing the body – Ενσώματες παρουσίες.....	66
5.2.2 Διαμεσολάβηση ιδεολογιών μέσω των πόρων του ΓΤ.....	69
5.3 Ο ρόλος του ΓΤ στη διεξαγωγή μιας προεκλογικής αναμέτρησης, σήμερα. Αλλαγή των κανόνων;	75
6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	81
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	85-90

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η έμπνευση για το θέμα της παρούσας εργασίας προέκυψε από τη συζήτηση που είχα με τον επιβλέποντα καθηγητή μου για τα γλωσσικά τοπία και τα περιθώρια εύρεσης ενός ανεξερεύνητου ΓΤ στην πόλη της Μυτιλήνης. Επομένως, θα ήθελα, πρώτα και κύρια, να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου προς τον κύριο Κώστα Κανάκη, για την αμέριστη βοήθεια και υποστήριξή του σε θέματα βιβλιογραφίας, επίλυσης αποριών, προτάσεις για αποφυγή λαθών και ό,τι άλλο χρειάστηκε κατά την εκπόνηση της εργασίας.

Νιώθω βαθιά ευγνώμων απέναντι στο σύνολο των καθηγητών μου στο ΠΜΣ “Κρίση και Ιστορική Αλλαγή”, καθώς και στον καθηγητή μου, από το ΠΜΣ «Κοινωνική Ανθρωπολογία» (1995-97), κύριο Θεόδωρο Παραδέλλη, διότι μέχρι σήμερα παραμένει πηγή έμπνευσης για την αέναη προσπάθεια του ανθρώπου να «ψηλώνει» πνευματικά και ηθικά.

Οφείλω ένα ευχαριστώ στις φίλες Σοφία, Έφη, Χρυσάνθη, Ευτυχία και στους Βασίλη και Ευριπίδη που γενναιόδωρα παρείχαν συμβουλές και λύσεις, όπου τις χρειάστηκα.

Τέλος, κρατώ το πιο μεγάλο ευχαριστώ για τον συνοδοιπόρο της ζωής μου Χ.Γ, ο οποίος με υποστήριξε και με ενθάρρυνε, κάθε φορά που ένιωθα να λιγοστεύουν οι δυνάμεις μου. Χωρίς την ηθική του συμπαράσταση, δεν θα ολοκληρωνόταν αυτή η εργασία, η οποία αποτελεί την τελική φάση της προσπάθειας που ξεκίνησε ένα χρόνο πριν.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιστορία του ανθρώπου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον λόγο, καθώς όλα τα επιτεύγματα του ανθρώπινου γένους στηρίζονται στη γλώσσα, ως νόηση και τρόπο επικοινωνίας. Η επιστήμη της γλωσσολογίας μελετά τη φύση, τη δομή και τις λειτουργίες της από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ενώ η ανθρωπολογική έρευνα και η συνδρομή πολλών άλλων ανθρωπιστικών επιστημών όπως της ψυχολογίας, εξέλιξαν τις μεθόδους της και οδήγησαν στη δημιουργία νέων επιστημονικών κλάδων και πεδίων. Η κοινωνιογλωσσολογία είναι ένα από τα πιο δυναμικά και ταχέως εξελισσόμενα πεδία και μας πληροφορεί για τους ποικίλους τρόπους με τους οποίους διαλέγονται γλώσσα και κοινωνία. Σύμφωνα με τον Halliday (1997), η κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς ως κοινωνικής, γίνεται εφικτή μέσα από την μελέτη του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τη γλώσσα ως κοινωνική δράση (Γούτσος & Μπέλλα, 2022: 23). Στη δημόσια σφαίρα η γλώσσα γίνεται αντιληπτή μέσω της προφορικής ή της γραπτής έκφρασης, αλλά στο σύγχρονο αστικό, κοσμοπολίτικο, συχνά πολυγλωσσικό τοπίο, κυριαρχεί η εικονική της αποτύπωση. Γραπτά μηνύματα που συνοδεύονται συχνά από εικόνες ή σχήματα που δημιουργούν οι άνθρωποι, διαμορφώνουν και νοηματοδοτούν το χώρο τους. Το γλωσσικό τοπίο προκύπτει απρόβλεπτα και αλλάζει διαρκώς μέσα από τη δράση των ανθρώπων που το παράγουν ή το προσλαμβάνουν, δεν είναι πάντα στατικό (βλ. Blommaert & Maly 2014) και μπορεί να δώσει πληροφορίες για τις συμπεριφορές, το κοινωνικό προφίλ και τις ποικίλες, συχνά αντικρουόμενες διεκδικήσεις και νοηματοδοτήσεις τους.

Η συγκεκριμένη εργασία ερευνά, με εθνογραφική και κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση, τη χρονοτοπική οργάνωση του πολιτικού λόγου και τον δυναμικό χαρακτήρα των σημείων ενδεικτικότητας στο ΓΤ της Μυτιλήνης. Για τη διεξαγωγή μιας προεκλογικής εκστρατείας επικοινωνιολόγοι, γραφίστες, πολιτικοί επιστήμονες και άλλοι, συμμετέχουν στη συγκρότηση προεκλογικών προγραμμάτων και την παραγωγή πολιτικού λόγου, που βρίσκει θέση στο ΓΤ με ποικίλους τρόπους: φυλλάδια, πανό, τρικάκια, αφίσες, πρωτοσέλιδα εφημερίδων σε περίοπτες θέσεις, οργανωμένες ομιλίες ή συζητήσεις στα καφενεία, σε δρόμους και σε καταστήματα της αγοράς αλλά πλέον και διαφημίσεις σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης (ΜΚΔ) και τον ηλεκτρονικό τύπο. Περαιτέρω, ερευνάται η διάδραση των σημείων του ΓΤ με τις ενσώματες

παρουσίες που τα παράγουν ή τα προσλαμβάνουν, συμμετέχοντας *ενεργά*: αναρτούν πανό, κολλούν αφίσες, γράφουν συνθήματα στους τοίχους, μοιράζουν φυλλάδια, κάθονται ώρες στα εκλογικά περίπτερα, κρατούν σημαίες και χειροκροτούν στις συγκεντρώσεις, ή στέκονται και παρατηρούν *παθητικά*. Συνεπώς, το ΓΤ ως μέρος του ευρύτερου σημειωτικού τοπίου μπορεί να περιλαμβάνει και την (μη γλωσσική) ανθρώπινη δράση στο χώρο, ακόμη και την κίνηση (Kitis & Milani 2015).

Στόχοι της εργασίας, πιο συγκεκριμένα, είναι:

1. να εντοπιστούν τα ορατά και κινητά σημεία του ΓΤ και να αναδειχθεί μεθοδολογικά η διάδραση του σημειωτικού τοπίου και των υποκειμένων, αυτών που το παράγουν και αυτών που το προσλαμβάνουν. Η ανάλυση της υλικότητας και ενδεικτικότητας των λόγων τους θα αποκρυπτογραφήσει ρητά και άρρητα μηνύματα, υποσχέσεις και διεκδικήσεις, αντεγκλήσεις και συμμαχίες, ματαιώσεις και απορρίψεις.
2. να συσχετιστεί το σημειωτικό τοπίο με τη συμβολική συγκρότηση ταυτοτήτων των δρώντων υποκειμένων.
3. να αποτυπωθεί η αλλαγή των τρόπων διεξαγωγής μιας εκλογικής αναμέτρησης στο πλαίσιο των συνθηκών που διαμορφώνουν οι επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης και η νέα ψηφιακή πραγματικότητα.

Τα ερωτήματα που ανακύπτουν κατά τη διάρκεια της συγγραφής σχετίζονται με το πώς συνδέεται η γλώσσα με τον χώρο. Συγκεκριμένα, πώς και σε ποιους χώρους, οι πολίτες (υποψήφιοι και επιτελεία επικοινωνιολόγων) επιχειρούν να διαδώσουν τα πολιτικά τους προγράμματα για να πείσουν τους πολίτες της εκλογικής τους περιφέρειας ότι αποτελούν τη σωστή επιλογή εν όψει εκλογών; Ειδικότερα, πώς οπτικοποιείται/σωματοποιείται ο λόγος των πολιτικών υποκειμένων στο ΓΤ και ποιες top-down πολιτικές, αν υπάρχουν, καθορίζουν ή περιορίζουν τους τρόπους ορατότητας; (ΦΕΚ, κυβερνοχώρος). Σημαντικό επίσης, είναι να διερευνηθεί η διάδραση των υποκειμένων με το ΓΤ μέσω των ενσώματων παρουσιών τους (performing the body) και των δραστηριοτήτων τους καθώς και η αλληλεπίδραση των εν δυνάμει ψηφοφόρων με το ΓΤ. Η σημειωτική ανάλυση των ενδεικτών των ορατών σημείων αποκαλύπτει πολλαπλές νοηματοδοτήσεις και ερμηνείες σχετικά με την

ορατότητα ή την απουσία μηνύματος, καθώς και με την έλλειψη ορατότητας κάποιων λόγων που αποτελούν μέρος της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο του κλάδου του Γλωσσικού Τοπίου για να κατανοήσει ο αναγνώστης πώς μελετούν οι ερευνητές το ΓΤ, ποιες μεθοδολογικές προσεγγίσεις επιλέγουν και ποια εργαλεία αξιοποιούν. Δίνεται έμφαση σε μελέτες που χρησιμοποίησαν στη συμβολική συγκρότηση ταυτοτήτων μέσω της αλληλεπίδρασης κοινωνικής συμπεριφοράς, χώρου και γλώσσας.

Στο τρίτο κεφάλαιο σχολιάζεται η συμβολή της Πραγματολογίας και της Κοινωνιογλωσσολογίας στην κατανόηση της έννοιας της *δείξης* και στον σχολιασμό της σχέσης Λόγου και Κοινωνίας και στη συνέχεια παρουσιάζεται συνοπτικά η θεωρητική προσέγγιση της ανάλυσης πολιτικού λόγου.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις που επιλέχθηκαν για την παρούσα εργασία, περιγράφεται το πεδίο της έρευνας, δηλαδή ο δημόσιος χώρος της Μυτιλήνης και δίνονται πληροφορίες για το ιστορικό και κοινωνικοπολιτικό της παρελθόν, καθώς κρίνεται απαραίτητο να εντοπιστούν τα ίχνη του στη συγκρότηση λόγων και ταυτοτήτων, που είναι παρόντα στο σημερινό γίνεσθαι. Το κεφάλαιο κλείνει με την ενότητα των κοινωνικοπολιτικών συγκυριών που συνέτρεχαν λίγο πριν και παράλληλα με την προεκλογική περίοδο.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, αναλύονται τα δεδομένα της έρευνας και αναζητούνται απαντήσεις στα ερωτήματά της, μέσα από την πραγματολογική και σημειωτική ανάλυση του ΓΤ. Ποιοι παράγουν τα σημεία του ΓΤ και με ποιες πρακτικές αυτοί και τα μέλη της κοινότητας επιτελούν νομιμοποίηση ή απόρριψη πολιτικών μηνυμάτων; Γίνεται αντιληπτό ότι αυτές οι πρακτικές των ατόμων και των ομάδων που υποστηρίζουν ή θέλουν να ανατρέψουν δυνάμεις εξουσίας, είναι δηλωτικές για την παραγωγή λόγων και τη συγκρότηση ταυτοτήτων, που νοηματοδοτούνται από τον εκάστοτε χώρο και τον νοηματοδοτούν εκ νέου. Ποια στοιχεία των σημείων βοηθούν στην αποκωδικοποίηση των λόγων και πώς αυτοί οι λόγοι συνομιλούν με το παρελθόν και το μέλλον; Ποιες φαντασιακές ταυτότητες αναδύονται από τη δράση των ανθρώπων που αλληλεπιδρούν για την παραγωγή δημόσιου πολιτικού λόγου; Τι έχει αλλάξει σε σχέση με το παρελθόν, στον τρόπο που συγκροτείται το ΓΤ μιας εκλογικής αναμέτρησης;

Στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο, καταγράφονται τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάλυση του ΓΤ των εκλογών στο δημόσιο χώρο της Μυτιλήνης, με παρουσίες και απουσίες που δίνουν τα δικά τους ξεχωριστά νοήματα σε σχέση με το ποιοι και πώς διεκδικούν την ψήφο, και με τη συμμετοχή ή αδιαφορία των ψηφοφόρων για τα σημεία, σε τοπικό επίπεδο. Τέλος, σχολιάζεται το πώς συνδιαλέγεται το ΓΤ των 60 περίπου ημερών με τα αποτελέσματα της κάλπης και την αλλαγή που έχει επέλθει στους τρόπους και στις πρακτικές διεξαγωγής μιας προεκλογικής αναμέτρησης. Παρατηρείται δε, πως ο δημόσιος Λόγος παράγεται πλέον με ή υπό την επίδραση της νέας ψηφιακής πραγματικότητας και αναπαράγεται στα ΜΚΔ αφήνοντας κάποια ακροατήρια εκτός διάδρασης.

2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΤΟΠΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΛΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΩΝ

2.1 Γλωσσικό τοπίο: πρώτο και δεύτερο κύμα μελετών

Το Γλωσσικό Τοπίο είναι ένας κλάδος της Κοινωνιογλωσσολογίας που μελετά την γραπτή (κυρίως) γλώσσα στον δημόσιο χώρο και εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους τα «ορατά» της σημεία αλληλεπιδρούν με τις ανθρώπινες οντότητες μέσα σε ένα συγκεκριμένο τόπο. Σύμφωνα με τους Landry & Bourhis (1997), που πρώτοι χρησιμοποίησαν τον όρο, ως ΓΤ νοείται:

οποιοδήποτε γραπτό κείμενο στο Δημόσιο χώρο, με ή χωρίς σήμανση...Η γλώσσα των πινακίδων στο δρόμο, των διαφημιστικών πινακίδων, τα ονόματα των δρόμων, τοπωνύμια, οι πινακίδες των εμπορικών καταστημάτων και δημόσιες πινακίδες σε κρατικά κτίρια, συγχωνεύεται για να σχηματίσει το ΓΤ ενός συγκεκριμένου πεδίου, μιας περιοχής ή ενός αστικού συνόλου (Landry & Bourhis, 1997: 25).

Ιστορικά, η έρευνα των πρώτων εργασιών στο πεδίο – η οποία χαρακτηρίστηκε από τους μεταγενέστερους ως **πρώτο κύμα** - εστιάζει στη μελέτη διγλωσσίας ή πολυγλωσσίας σε επιλεγμένα αστικά, ως επί το πλείστον, περιβάλλοντα (Landry & Bourhis 1997 · τα κείμενα στο συλλογικό τόμο του Gorter 2006). Συγκεκριμένα, ερευνάται πώς το ΓΤ σχετίζεται με την εθνογλωσσολογική ποικιλότητα και βιωσιμότητα της γλώσσας ή των γλωσσών, αξιοποιώντας την ποσοτική μέθοδο ανάλυσης, ως εργαλείο διερεύνησης γλωσσικών πολιτικών που εμφανίζονται μέσα από το ΓΤ, άλλοτε να προκρίνουν και άλλοτε να περιορίζουν τη χρήση της μίας ή της άλλης γλώσσας. Η εκτενής μελέτη των Landry & Bourhis του ΓΤ στις γαλλοκαναδικές μειονότητες στον Καναδά, εντοπίζει γλωσσικά «σημεία» (πινακίδες, τοπωνύμια κλπ.), δημόσια (πινακίδες δρόμων) και ιδιωτικά (πινακίδες καταστημάτων), ερευνώντας τη συμβολή τους στην «ορατότητα» των διαφόρων τοπικών γλωσσών και στον βαθμό της βιωσιμότητάς τους, μέσα από την εξέταση της «πληροφοριακής» και της «συμβολικής» λειτουργίας της γλώσσας. Τούτο σημαίνει πως ο τρόπος που τα υποκείμενα αντιλαμβάνονται το στάτους της μητρικής τους γλώσσας μέσα σε ένα

πολυγλωσσικό περιβάλλον, όπως αυτό αντανάκλαται στο ΓΤ, είναι αποκαλυπτικός για τη συγκρότηση των ταυτοτήτων τους.¹

Παράλληλα, εκδίδονται μελέτες που θέτουν την ανάγκη να γίνει κατανοητή η σχέση της γλώσσας με τον χώρο, όχι πλέον ως αντανάκλαση, αλλά σαν μια σχέση αλληλεξάρτησης. Οι άνθρωποι που ζουν μέσα σε ένα συγκεκριμένο χώρο, νοηματοδοτούνται από αυτόν, διαλέγονται με τα γραπτά σημεία που οι ίδιοι παράγουν και μέσω αυτών δημιουργούν συμβολισμούς και νέες νοηματοδοτήσεις. Οι Scollon & Scollon (2003: 3-23) για παράδειγμα, κάνοντας μία γεωσημειωτική προσέγγιση, επισημαίνουν ότι το ΓΤ είναι μέρος της οικολογίας και συνδέεται με τους τρόπους που επιλέγονται τα σημεία για την τοποθέτηση των αντικειμένων στο φυσικό χώρο. Η σχέση υλικότητας και λόγου αποκτά κοινωνικό νόημα με την τοποθέτηση μιας πινακίδας σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, και ο ερευνητής παρακινείται να το ερμηνεύσει με όρους *ενδεικτικότητας*: Ποιος είναι, για παράδειγμα, ο δημιουργός της πινακίδας και ποιος/οι την βλέπει/ουν; Αν είναι φτιαγμένη από βαρύ μέταλλο, μάλλον φτιάχτηκε για να μείνει και αν είναι πρόχειρη κατασκευή, δεν θα μακροημερεύσει.

Στο συλλογικό έργο του Gorter (2006), για τη μελέτη του ΓΤ ως μια νέα προσέγγιση της πολυγλωσσίας, σε μια εποχή αυξανόμενης πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης, οι θέσεις των συγγραφέων στηρίζονται επίσης σε ποσοτικές μεθόδους, θέτοντας ταυτόχρονα ζητήματα ως προς τα κριτήρια επιλογής των κατάλληλων σημείων ΓΤ για δειγματοληψία, των ιδανικότερων τρόπων για έρευνα και των τρόπων κατηγοριοποίησής τους. Συγκεκριμένα, ως προς την κατηγοριοποίηση, ο Backhaus (2005: 54-55) διακρίνει τα σημεία σε κρατικά (τοποθετημένα από κυβερνητικούς παράγοντες) και μη κρατικά ή αλλιώς ιδιωτικά, ενώ οι Ben-Rafael et al (2006: 7-27) δημιουργούν τους όρους των από «πάνω προς τα κάτω» (κυβερνητικά, top-down) και «από κάτω προς τα πάνω» σημείων (μη κυβερνητικά σημεία, bottom-up),² όροι που βρίσκουν θέση στην ανάλυση των σημείων της παρούσας έρευνας.

¹ Η οπτική της αντανάκλασης είναι χαρακτηριστική των πρώτων ερευνών. Αντίθετα, οι μετέπειτα έρευνες του 1ου κύματος και όλο το 2ο κύμα μιλούν για αλληλεξάρτηση χώρου και γλώσσας και όχι για αντανάκλαση (κάτι που υπονοεί ότι ο χώρος είναι εκεί, ούτως ή άλλως, ως καθρέφτης, χωρίς να συμβάλει στην παραγωγή της γλώσσας).

² Η συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση έχει δεχθεί κριτική αφενός επειδή αυτή η διχοτόμηση των σημείων είναι υπερβολικά απλουστευτική σε σχέση με το πώς λειτουργούν οι σχέσεις εξουσίας στην πραγματική ζωή ανάλογα με το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο, και αφετέρου διότι οι άνθρωποι πολιτικές

Επιπλέον, στον ίδιο τόμο, οι Ben-Rafael και συνεργάτες, όπως και οι Genoz & Gorter κωδικοποιούν τα σήματα βάσει 16 διαφορετικών παραμέτρων πραγματολογικής ανάλυσης (τοποθέτηση του σημείου, μέγεθος και στυλ γραμματοσειράς, φόντο κλπ.), οι περισσότερες από τις οποίες επιστρατεύονται στην ανάλυση των δεδομένων του ΓΤ της εκλογικής περιόδου.

Στο Ben-Rafael κ.ά. (2006), οι ερευνητές, μελετώντας τα ΓΤ αστικών χώρων στο Ισραήλ, σχολιάζουν την ετερογένεια του βαθμού χρήσης διαφορετικών γλωσσών από διαφορετικά ακροατήρια, διατυπώνοντας την άποψη ότι το ΓΤ έχει κοινωνικοσυμβολική σημασία και συμμετέχει στη συμβολική κατασκευή του χώρου, καθώς αποτελείται από ενδείκτες και εμβλήματα με κοινωνική συνάφεια. Αυτόν τον χώρο ο Ben-Rafael τον αντιλαμβάνεται ως ένα *gestalt* που μέσω του ΓΤ με σημεία, λέξεις, δημόσια και ιδιωτικά κτίρια και αναρίθμητα αντικείμενα, δίνει άπειρες πληροφορίες για την αξιολόγηση και κατανόηση του συγκεκριμένου συνόλου.

Γίνεται αντιληπτό, ότι στην ίδια δεκαετία κατά την οποία αναδύονται ποσοτικές μελέτες, αναπτύσσεται το ενδιαφέρον των μελετητών για την πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζει το ΓΤ, διαπίστωση που προκύπτει από τη φύση του γλωσσικού, πολιτισμικού και πολιτικού περιεχομένου του (βλ. Shohamy, Ben-Rafael, & Barni 2010). Σε αυτό το **δεύτερο κύμα** μελετών του ΓΤ, επιχειρείται η διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στα σημεία και της θέσης τους στο χώρο και προτιμώνται ποιοτικές και εθνογραφικές μέθοδοι ανάλυσης για να αναδειχθεί το πώς ο χώρος νοηματοδοτεί τα σημεία και πώς εκείνα με τη σειρά τους τον επαναπροσδιορίζουν με τις πρακτικές τους, κατασκευάζοντάς τον συμβολικά (Barni & Bagna 2015: 11-12). Η Shohamy επισημαίνει ότι οι άνθρωποι παράγουν γλώσσα και επιλέγουν πώς θα την αναπαραστήσουν και πώς θα την εκθέσουν σε διαφορετικούς χώρους. Οι ίδιοι πάλι την προσλαμβάνουν ως μήνυμα, την ερμηνεύουν, την παρακολουθούν ή την αγνοούν. (Shohamy & Waksman 2009: 1-2). Σε άλλο έργο η συγγραφέας προτείνει έναν ολοκληρωμένο ορισμό του ΓΤ που δίνει έμφαση στην πολυπλοκότητα:

αντιμετωπίζονται σα να έχουν απόλυτη εξουσία πάνω στους πολίτες και στη σχέση τους με τα γλωσσικά σημεία, κάτι που δεν ισχύει σε όλες τις συγκυρίες. Από την άλλη οι κάτωθεν επιλεγμένες πρακτικές των δρώντων δεν έχουν συνήθως απεύθυνση προς την κεντρική εξουσία, αλλά σε ακροατήρια της τοπικής κοινότητας. (βλ. Kallen 2009: 273).

Ο δημόσιος χώρος τίθεται υπό διαπραγμάτευση και αμφισβήτηση [...]. Η ρευστή φύση των χώρων συνεπάγεται μη καθορισμένα γεωγραφικά όρια αλλά μια πολύπλοκη, μοιρασμένη, φαντασική κατασκευή (Shohamy & Waksman 2009: 314-315).

Οι επισκέπτες ή νεοφερμένοι σε έναν τόπο παρατηρούν τα σημεία του ΓΤ του και προσπαθούν να αποκωδικοποιήσουν τα μηνύματα για να καταλάβουν και να γνωρίσουν τη νέα κουλτούρα και τους φορείς της. Η αρένα διαπραγμάτευσης και αμφισβήτησης σχέσεων υπεροχής στο ΓΤ διευρύνεται λόγω του Ίντερνετ και της συνεπαγόμενης παγκοσμιοποίησης της πληροφορίας, της πολυπολιτισμικότητας και της διαπιστωμένης γλωσσικής υπερποικιλότητας. (Shohamy & Waksman 2009: 314-315 · Bloomaert 2013 · Shohamy 2015). Οι σύγχρονοι ψηφιακοί τόποι αποτελούν τη νέα πρόκληση για τη μελέτη του ΓΤ, το οποίο μέσω του διαδικτύου είναι ανοιχτό σε όλους και παντού, χωρίς τη συμμετοχή της φυσικής παρουσίας.

Ιδεολόγοι και πολιτικοί βλέπουν τον δημόσιο χώρο ως την αρένα, όπου θα ασκήσουν επιρροή (Sloboda 2009: 173-186), ενώ οι εταιρείες ως τομέα για μάρκετινγκ και διαφήμιση. Οι συμβολές στον τόμο των Shohamy & Gorter (2009) μελετούν τα ΓΤ σε όλους τους προαναφερθέντες τομείς, επιλέγοντας διαφορετικές προσεγγίσεις. Για παράδειγμα, η μελέτη του Coulmas (2009: 13-23) έχει ιστορική βάση (το ΓΤ σε πέντε εμβληματικά μνημεία-επιγραφές, όπως τον κώδικα Χαμουραμπί) και επισημαίνει ότι το ΓΤ είναι τόσο παλιό όσο και η γραφή, καθώς η αρχή της συμπίπτει με την αστικοποίηση. Σε άλλο σημείο του τόμου, ο Huebner (2009: 70-83) αναλύει το ΓΤ με μια εθνογραφική προσέγγιση (εθνογραφία της επικοινωνίας) εξετάζοντας το περιεχόμενο σύμφωνα με το μοντέλο SPEAKING³ του Hymes (1972): παρατηρεί δηλαδή τους δημιουργούς και δέκτες του ΓΤ, τη χωρική οργάνωση ενός σημείου (π. χ. το πανό για μια προεκλογική συγκέντρωση στην πλατεία), τα διακριτά στο μάτι στοιχεία του, κ.ά. Υποστηρίζει ότι τα σημεία του ΓΤ, όπως αυτά που εξετάζει η παρούσα έρευνα, χρειάζονται μια γλωσσολογική ανάλυση που αναδεικνύει τη νοηματοδότησή τους

³ Ευφυής σύντμηση για την ακροστιχίδα: Setting: φυσικό κι ευρύτερο σκηνικό της επικοινωνίας, Participants: τα μέλη της επικοινωνιακής αλληλεπίδρασης, Ends: ο σκοπός της επικοινωνίας, Act sequence: η αλληλουχία των πράξεων της αλληλεπίδρασης, Key: ο τόνος της επικοινωνίας, Instrumentalities: το μέσο της επικοινωνιακής αλληλεπίδρασης, Norms: οι συμβάσεις μεταξύ των μελών του επικοινωνιακού συμβάντος, Genre: το κειμενικό είδος της αλληλεπίδρασης. (βλ. Hymes, D. 1972. Models of the interaction of language and social life, p.65 · Huebner, T. 2008. "A Framework for the Linguistic Analysis of Linguistic Landscapes" p. 71-80 · Γούτσος, Δ. 2022. «Περιεχόμενο και κειμενικά είδη» στο Γούτσος, Δ. & Μπέλλα, Σ. (επιμ.), 2022, ΚΟΙΝΩΝΙΟ-ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ, σσ. 271-272.

μέσα από τη συνεξέταση του περιεχόμενου και του συγκείμενου αλλά και των σχέσεων και των κινήτρων ή αλληλεπιδράσεων ανάμεσα σε δημιουργούς και δέκτες του συγκεκριμένου κώδικα.

Ανακεφαλαιώνοντας, παρατηρούμε ότι το αυξανόμενο ενδιαφέρον των μελετητών για τη διερεύνηση του ΓΤ και την αναζήτηση σε αυτό πληροφοριών για τη σχέση χώρου, γλώσσας και ανθρώπων μέσα σε ένα συγκεκριμένο, πολυγλωσσικό αρχικά, περιβάλλον, παρήγαγε νέες θεωρητικές προσεγγίσεις και αναλυτικές μεθόδους. Αυτή η ποιοτική διαφορά ανάμεσα στις μελέτες του πρώτου και δεύτερου κύματος γίνεται εμφανής στις αρχές του 21ου αιώνα, καθώς η τεχνολογική επανάσταση και οι πολιτικοοικονομικές εξελίξεις που απορρέουν από την αλλαγή του χάρτη της Ανατολικής Ευρώπης, το Νέο Δόγμα ενάντια στην τρομοκρατία και την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και της πληροφορίας, αλλάζουν βίαια τις κοινωνικές συνθήκες σε όλο τον πλανήτη. Οι άνθρωποι, δημιουργοί και δέκτες του Λόγου, αποτυπώνουν αυτές τις αλλαγές στα γραπτά και προφορικά κείμενά τους «διακοσμώντας» και οριοθετώντας τον δημόσιο και ιδιωτικό χώρο τους, επομένως, τα ΓΤ συμμετέχουν στη συμβολική κατασκευή του χώρου και χρήζουν σημειωτικής ανάλυσης (Scollon & Scollon 2003 · Ben-Rafael 2006).

2.2 Το γλωσσικό τοπίο ως μέρος του σημειωτικού τοπίου: Νοηματοδότηση των ορατών και ψηφιακών πόρων

Η εξέταση του γλωσσικού τοπίου ως μέρος ενός σημειωτικού τοπίου, είναι παρούσα σε εργασίες μελετητών πριν το 2010 (Scollon & Scollon 2003 · Ben-Rafael 2006). Η εξέταση της διάδρασης ανάμεσα στη γλώσσα και τον οπτικό λόγο, η κειμενική διαμεσολάβηση και η διαλεκτική κατασκευή του τόπου, ως διαδικασίες φωτίζονται ξεκάθαρα στο συλλογικό τόμο των Jaworski & Thurlow, όπου το ΓΤ αναλύεται πλέον ως αναπόσπαστο μέρος του ευρύτερου σημειωτικού τοπίου:

Το σημεία οριοθετούν το Δημόσιο Χώρο και είναι μεστά νόηματος...Σημειωτικό τοπίο είναι ο (δημόσιος) χώρος όπου υπάρχει ορατή επιγραφή, που έχει δημιουργηθεί σκόπιμα από ανθρώπινη παρέμβαση και παράγει νόημα (Jaworski & Thurlow, 2010: 2)

Ο δημόσιος χώρος αναφέρεται σε περιοχές ανοιχτές και προσβάσιμες στο πλήθος (Jaworski & Thurlow 2010). Περιλαμβάνει δρόμους, πάρκα, δημόσιες

υπηρεσίες και σχολικές αίθουσες. Ο «βιωμένος χώρος», φυσικός και τρισδιάστατος, παίρνει άλλη διάσταση στο διαδίκτυο, στον κυβερνοχώρο: διαμοιράζονται αναρτήσεις και σχόλια, διατυπώνονται κρίσεις και χαρακτηρισμοί μέσω της κοινωνικής δικτύωσης (Jones 2010: 154).

Προτείνεται πλέον, πρωτίστως, μια εθνογραφική ανάλυση των σημείων, να μελετηθούν δηλαδή, όχι μόνο στο εσωτερικό της γλώσσας αλλά και έξω από αυτή, στη διάδρασή τους με την ιστορία, την κοινωνική πολυπλοκότητα και την πολυεπίπεδη συγχρονία (Bloomaert 2013: xi · 2014: 2-3). Πολλές έρευνες γίνονται σε αστικούς δημόσιους μονόγλωσσους χώρους, όπου η έμφαση δίνεται σε κοινωνικά θέματα τα οποία νοηματοδοτούν ποικιλότητα το δημόσιο λόγο. Μέσα στις συνθήκες που διαμορφώνει η παγκοσμιοποίηση και η μαζική μετανάστευση, προκρίνεται η ανάγκη για προσεγγίσεις του πεδίου που επεξεργάζονται και αναδεικνύουν την οριοθέτηση των στοιχείων του ΓΤ από τους Λόγους (discourses) των ανθρώπων που τα παράγουν, τα υλοποιούν, τα παρατηρούν ή τα ερμηνεύουν (Blommaert & Maly 2014 · Canakis 2016, 2017, 2018, 2021, 2022/υπό έκδοση · Canakis & Kersten-Pejanić, 2016).

2.3. Σύγχρονες εξελίξεις, η έννοια των «χρονοτόπων» και το «τρίτο» κύμα μελετών

Οι δημόσιοι χώροι, όπως περιεγράφηκαν νωρίτερα, δεν είναι το αποκλειστικό πεδίο της έρευνας, αφού αυτό επεκτείνεται με τους ερευνητές που μελετούν το ΓΤ ημι-δημόσιων χώρων, μη-δημόσιων, ανοικτών σε όλους ή θεσμικών, όπως τα σχολεία και τα πανεπιστήμια, και ο κυβερνοχώρος (Gorter 2019: 65). Παρατηρείται ότι αυξάνονται οι έρευνες στο σημειωτικό τοπίο που αφουγκράζονται σημεία μη σταθερά στον χρόνο και τον τόπο, όπως:

- τα ανθρώπινα σώματα ως «τοπίο δέρματος» / tattoos (Peck & Stroud 2019),
- τα graffiti με σπρέι στον τοίχο και Stencil graffiti (Canakis 2016, 2017, 2021 · Χριστουλάκη 2017 · Τσιπλάκου 2023) που μετατρέπουν τον χώρο σε σκηνικό διαμαρτυρίας ή αισθητικής παρέμβασης,
- τα πανό, πλακάτ και φυλλάδια, ως κινητοί φορείς πολιτικών και ιδεολογικών αντεγκλήσεων (Byrne & Marcet 2022),

- στοιχεία του ψηφιακού γλωσσικού τοπίου στον κυβερνοχώρο (Gomaa 2020)
- ή η δράση ανθρώπινων σωμάτων σε μια εκδήλωση διαμαρτυρίας (Martín Rojo 2014 , 2016).

Ο ερευνητής σε αυτές τις εργασίες ενδιαφέρεται για την εμπρόθετη δράση των υποκειμένων, που δομούν φαντασιακές ταυτότητες και μεταβάλλουν τον χώρο, με τον οποίο βρίσκονται σε διαλεκτική σχέση.

Στο άρθρο του για τη συμβολική σημασία και την κατοχή χώρου του λόγου διαμαρτυρίας, ο Kasanga (2014: abstract) υποστηρίζει ότι τα σημεία ενός ΓΤ (πανό, πλακάτ, ρούχα διαδηλωτών με λογότυπο) προβάλλουν κείμενα που προκύπτουν από την επιλογή ενός σοφού κώδικα με στόχο πολλαπλά ακροατήρια, κυοφορούντα Λόγους και συνιστούν ένα δυναμικό εργαλείο για την απόδοση πολιτισμικού και κοινωνικού νοήματος. Επιπλέον, διατυπώνει την άποψη ότι τα κινητά σημεία στο ΓΤ αμφισβητούν την έννοια του χώρου ως σταθερού τύπου. Παρομοίως, ο Borba (2017: 178) αναλύει σημειωτικά το ΓΤ κατά τη διάρκεια πολιτικών αναταραχών στη Βραζιλία: οι πολίτες χωρισμένοι σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα, οι μεν γράφουν σε πανό και τοίχους, υβριστικά συνθήματα και οι δε, τα καλύπτουν με όμορφα street art graffiti.⁴ Η υλικότητα και τα ευρύτερα συμφραζόμενα των γραπτών κειμένων που ανταλλάσσουν, προβάλλουν ένα ταραχώδες τοπίο, πληγωμένο από το μίσος της μίας πλευράς και διακοσμημένο με «θραύσματα ελπίδας» από την άλλη.⁵

Σε άλλες έρευνες, ένα διαφορετικό θέμα που αναδύεται, είναι αυτό της ιστορικοποίησης και υποκειμενοποίησης της μνήμης: Το ΓΤ της «παραγκούπολης» στο πανεπιστήμιο UCT της Νοτίου Αφρικής ηχεί το παρελθόν και εγγράφει επώδυνες αναμνήσεις στο παρόν, υπενθυμίζοντας ρατσιστικές πρακτικές που δεν έχουν εξαλειφθεί, ενώ ταυτόχρονα φαντασιώνεται την εξάλειψή τους στο μέλλον. (Mrendukana & Stroud 2019: 183-197).

⁴ Το 2016 το συντηρητικό κόμμα της αντιπολίτευσης κατέθεσε πρόταση μομφής κατά της προέδρου Dilma Rousseff, που είχε στηρίξει ανοιχτά τα δικαιώματα των γυναικών καθώς και της LGBTQ κοινότητας (κίνηση που προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στους ψηφοφόρους της Δεξιάς παράταξης και στους εκκλησιαστικούς κύκλους. Επί δύο ημέρες όσο συνεδρίαζε η Βουλή, χιλιάδες διαδηλωτών συγκεντρώθηκαν έξω από το κτίριο και φώναζε συνθήματα υπέρ και κατά.

⁵ Εδώ ο Borba παραπέμπει στον Bloch (και στο έργο του «The principle of Hope») ο οποίος αντιλαμβάνεται την ελπίδα που γεννά η δράση των ανθρώπων, ως προσμονή για ένα μέλλον και μια ανατροπή που δεν έχει συμβεί ακόμη.

Ο Κανάκης (2021), σχολιάζοντας τα νέα στοιχεία στην έρευνα των ΓΤ, χαρακτηρίζει αυτές τις σύγχρονες μελέτες ως ένα *τρίτο κύμα*, το οποίο συμβαδίζει με το δεύτερο. Η διάκριση τεκμηριώνεται βάσει:

α) των μεθοδολογικών προσεγγίσεων που ακολουθούνται: με δεδομένο ότι το πρώτο κύμα προέκρινε την ποσοτική μεθοδολογία και το δεύτερο την ποιοτική (εθνογραφική και σημειωτική ανάλυση), αυτό το τρίτο κύμα μελετών επιχειρεί μικτή μεθοδολογία και προσεγγίσεις τριγωνισμού (Carr 2017: 248)

β) βάσει του πολιτικού προσανατολισμού πολλών μελετών που εστιάζει σε διεκδικήσεις, συγκρούσεις, διαμαρτυρίες, αποκλεισμούς ή απουσία ορατότητας με αποτέλεσμα την αλλοίωση της πολιτισμικής κληρονομιάς και της μητρικής μειονοτικής γλώσσας (όπως οι περισσότερες μελέτες στους τόμους των Rubdy & Said 2015 και Blackwood, Lanza & Woldemariam 2016) και

γ) βάσει της εκτίμησης ότι η συμμετοχική οπτική των ποιοτικών μελετών αυτού του τρίτου ρεύματος δίνει έμφαση «στην κατασκευή, τη διαχείριση και την διεκδίκηση στον δημόσιο χώρο» (Blackwood κ.ά. 2016: xvii · Κανάκης 2021: 316).

Οι Bloommaert & De Fina (2017: 3-4) εμπνεόμενοι από την προσέγγιση της σύνδεσης και αλληλεξάρτησης χρόνου και τόπου που έκανε ο Bakhtin (1981) για την οργάνωση του μυθιστορήματος, δανείζονται τη χρήση του όρου *χρονότοπος* και την εντάσσουν στην εθνογραφική ανάλυση σύνθετων και πολυεπίπεδων συμφραζομένων στο εσωτερικό των λόγων, που παράγονται σε συγκεκριμένο χρόνο και τόπο, δομώντας συμβολικές ατομικές και συλλογικές ταυτότητες. Ο Κανάκης, εστιάζοντας στους χρονοτόπους και στην ενδεικτικότητα του ΓΤ της Μυτιλήνης ή περιοχών των Βαλκανίων, μας παραδίδει εθνογραφικές έρευνες για τις πολλαπλές μορφές γλωσσικής σήμανσης στον δημόσιο χώρο που μεταβάλλονται μέσω της εμπρόθετης ανθρώπινης δράσης (Canakis & Kersten-Pejanić 2016, Canakis 2016, 2017, 2018, 2021).

2.4 Γλωσσικό τοπίο και κατασκευή ταυτοτήτων

Ακολούθως δίνεται έμφαση στη σχέση ΓΤ και συμβολικής συγκρότησης ταυτοτήτων μέσω της αλληλεξάρτησης γλώσσας, τόπου και κοινωνίας, ξεκινώντας από την έννοια της ταυτότητας, που απασχολεί την ανθρώπινη σκέψη από την αρχαιότητα ως σήμερα. Στις δυτικές κοινωνίες, ο σύγχρονος άνθρωπος νιώθει την ανάγκη αφενός να

ταυτοποιηθεί ως μοναδικός και ξεχωριστός (ατομική ταυτότητα) και αφετέρου να εντοπίσει σημεία ομοιότητας σε στάσεις, συμπεριφορές, αντιλήψεις, που τον θέτουν στην ίδια ομάδα με άλλους (συλλογική ταυτότητα). Η έμφυτη ανάγκη του ανήκειν, παράγει κατηγοριοποιήσεις που συμπεριλαμβάνουν εαυτόν και άλλους, συνδυάζοντας διαδικασίες ένταξης ή αποκλεισμού (Τσάκωνα & Αρχάκης 2022: 235-236) σε μία συνεχή τάση αυτοπροσδιορισμού και ετεροπροσδιορισμού. Ένας άνθρωπος μπορεί να συνδυάζει διαφορετικές ταυτότητες ανάλογα με τις συνθήκες και τον χώρο στον οποίο βρίσκεται κάθε φορά: μια φοιτήτρια που φοράει μαντίλα μέσα στο αμφιθέατρο γίνεται αντιληπτή ταυτόχρονα ως γυναίκα (φύλο), φοιτήτρια (ιδιότητα), νέα (ηλικία), μωαμεθανή (θρησκεία), μετανάστρια/ξένη (προέλευση) και αν βρεθεί στη διαδήλωση κρατώντας πλακάτ, θα κατηγοριοποιηθεί από άλλους, ως αγωνίστρια και από άλλους, ως επικίνδυνο στοιχείο της πανεπιστημιακής κοινότητας.

Αυτές οι κατηγοριοποιήσεις σύμφωνα με την ουσιοκρατική προσέγγιση στηρίζονται σε ομοιότητες που θεωρούνται καθολικές ή ομογενοποιητικές και άλλοι υποστηρίζουν ότι συντελούνται συνειδητά ή ασυνείδητα, ως κοινωνικοπολιτικές επινοήσεις (προσέγγιση κοινωνικής κατασκευής). Αυτή η τελευταία διάκριση αναφέρεται στο ρόλο που ενέχει η γλώσσα στην κατασκευή ταυτοτήτων (Τσάκωνα & Αρχάκης, 2022: 237). Σύμφωνα με τον Castells (2010: 7), τα δομικά υλικά αυτής της κατασκευής προέρχονται από τους τομείς της ιστορίας, της βιολογίας, της γεωγραφίας, από παραγωγικούς και μη παραγωγικούς θεσμούς, από θεολογικές πεποιθήσεις και ποικίλους μηχανισμούς εξουσίας, από τη συλλογική μνήμη και προσωπικές φαντασιακές αναζητήσεις. Οι άνθρωποι ως μονάδες ή κοινωνικές ομάδες, τα επεξεργάζονται και τα ανασημασιοδοτούν στο συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, ανάλογα με τις πολιτισμικές και κοινωνικές τους προσλαμβάνουσες. Οι νοηματοδοτήσεις και κατηγοριοποιήσεις που προκύπτουν στο μικροεπίπεδο, καταλήγουν σε αποδοχή ή αμφισβητήσεις μέσα από τη διεπαφή των ατομικών λόγων με τους κυρίαρχους λόγους που επιβάλλονται από θεσμούς εξουσίας στο μακροεπίπεδο.⁶ Για να επιτευχθεί μια αποτελεσματική ανάλυση των δύο επιπέδων ο Van Dijk (2008) προτείνει μια κριτική ανάλυση ως προς: 1. Τα μέλη-ομάδες, 2. Τις

⁶ Το μικρο-επίπεδο και μακρο-επίπεδο είναι η διάκριση που κάνει η Κριτική Ανάλυση Λόγου με σκοπό να διερευνήσει την αναπαραγωγή μέσω του λόγου φαινομένων κοινωνικής ανισότητας, ελέγχου και κυριαρχίας. (Fairclough, 1989, 1992). Οι συμβολές των Bloommaert (2005: 25, 2000: 447-460) και van Dijk (2008: 87-88) στον συγκεκριμένο κλάδο της κοινωνιογλωσσολογίας είναι διαφωτιστικές.

δράσεις-διαδικασίες, 3. Το περικείμενο-κοινωνική κατασκευή και 4. Την προσωπική και κοινωνική γνωστική λειτουργία.

Το Γλωσσικό Τοπίο δομείται από τη γραπτή γλώσσα (και προφορική: ηχοτοπία), πολυτροπικούς, σημειωτικούς πόρους (Jaworski & Thurlow 2010), όπως εικόνες (ποικίλης υλικότητας) και χώρους ενδεικτικούς διακριτών κοινωνικών δραστηριοτήτων. Αποτελεί επομένως, έναν σημαντικό παράγοντα συμβολικής συγκρότησης του δημόσιου χώρου και γρήγορα αναπτυσσόμενο τομέα μελέτης της σύγχρονης Κοινωνιογλωσσολογίας (Κανάκης, 2022). Οι Shohamy κ.ά. (2006) αναλύουν με ποιους τρόπους γίνεται αυτό εφικτό. Η αναπαράσταση των γλωσσών στο ΓΤ γίνεται έτσι, ώστε να χρησιμοποιούνται ως ενδείκτες ταυτότητας, εθνικότητας και ομαδικών δεσμών. Για παράδειγμα, οι διαδηλωτές που κρατούν σημαίες με το σύμβολο του κόμματος σε μία συγκέντρωση, μοιράζονται μια συλλογική πολιτική ταυτότητα ή οι κινέζικες γειτονιές στις απανταχού μητροπόλεις γνωστές σε όλους ως China town επικοινωνούν την ταυτότητά τους στον επισκέπτη που εισέρχεται και αναγνωρίζει τα φαναράκια, τη γραφή στις ταμπέλες και τον συγκεκριμένο τρόπο «στησίματος» των καταστημάτων τους. Οι Scollon και Scollon (2003) στη γεωσημειωτική προσέγγισή τους, μιλούν για τη διαλεκτικότητα των σημείων: δηλαδή, υποστηρίζουν ότι τα σημεία έχουν αναφορική δύναμη και μεταφέρουν μήνυμα μέσα από την τοποθέτησή τους σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα (τόπου, χρόνου, πομπού και δέκτη, κλπ.). Σε κάθε κοινωνική πράξη, η αλληλεπίδραση, τα οπτικά σημεία και τα σημεία τόπου αλληλοσυνδέονται με τρόπο σημειωτικό. Σε άλλη μελέτη οι Scollon & Scollon (2004: 13) τονίζουν τη σημασία του «ιστορικού σώματος», εννοώντας την συσσωρευμένη προσωπική εμπειρία ενός ατόμου. Όπως υποστηρίζουν:

οι κοινωνικές δράσεις διαμεσολαβούνται από εσωτερικευμένες συνήθειες του κοινωνικού παράγοντα.

Αυτή η προσέγγιση εξηγεί το γεγονός ότι δύο διαφορετικά άτομα μπορεί να ερμηνεύουν διαφορετικά το ίδιο γλωσσικό σημείο ή παράγουν παρόμοια γλωσσικά σημεία αλλά για διαφορετικούς λόγους (Hult 2009: 94). Άλλωστε οι προσωπικές και ομαδικές αναπαραστάσεις του εαυτού σύμφωνα με τον Van Dijk (2008), στηρίζονται σε πεποιθήσεις και ιδεολογίες που οργανώνουν την ταυτότητα, τις πράξεις ή τις αξίες των ατόμων, μεταξύ τους και σε σχέση με άλλες ομάδες.

3. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Στη διάρκεια μιας προεκλογικής περιόδου αναπαράγονται κατεξοχήν πολιτικοί λόγοι οι οποίοι ενσωματώνονται στο ΓΤ που προκύπτει από τις δράσεις των ανθρώπων που τους παράγουν ή τους προσλαμβάνουν. Είναι ενδιαφέρον να ερευνηθεί πώς το ΓΤ ενσωματώνει αυτούς τους λόγους μεταμορφώνοντας το τοπίο. Μια μεθοδική και προσεκτική ανάλυση των σημείων συμπεριλαμβάνει τον ρόλο των συμφραζομένων - του περικειμένου- και είναι απαραίτητη η πραγματολογική ανάλυση των ενδεικτών (Bloomaert 2005). Το περικείμενο διαμορφώνεται από κοινωνικούς παράγοντες, σχέσεις και ταυτότητες, που καθορίζουν και περιορίζουν τις γλωσσικές επιλογές των ατόμων.⁷ Η έννοια της *δείξης* περιγράφει πτυχές της γλωσσικής επιτέλεσης, ως πολιτισμικά τοποθετημένης επικοινωνιακής πρακτικής (Κανάκης 2007: 212). Η πιο βασική έκφασή της αφορά μια σειρά γλωσσικών εκφράσεων που νοηματοδοτούνται επαρκώς μόνο βάσει του περικειμένου και αφορούν την αναφορική χρήση των προσωπικών αντωνυμιών (εγώ, εσύ, εμείς, αυτοί, κλπ.), των δεικτικών (αυτό, εκείνο), των δεικτικών επιρρημάτων (εδώ/εκεί, τώρα/ τότε) και των χρόνων. Η ενδεικτική τους ερμηνεία εξαρτάται από το περικείμενο μέσα στο οποίο εκφέρονται. Αυτοί οι ενδείκτες κωδικοποιούν τις σχέσεις ανάμεσα στα αντικείμενα και τις επικοινωνιακές περιστάσεις τους (Hanks 1999: 124). Η ακροστιχίδα SPEAKING του Hymes περιγράφει συνοπτικά τις παραμέτρους του περικειμένου (βλ. υποσημ. 3). Ωστόσο, η έννοια της *ενδεικτικότητας* είναι πολύ ευρύτερη και αποτελεί βασικό συστατικό της κατασκευής ταυτότητας μέσω του λόγου.

Ενδεικτική λειτουργία μπορεί να προκύπτει και από την υλικότητα του σημείου ή από εικόνες και σύμβολα που φέρει (ο «ήλιος» για το ΚΙΝΑΛ ή το σφυροδρέπανο για το ΚΚΕ). Στην παρούσα εργασία για παράδειγμα, η τοποθέτηση ενός πανό μιας προεκλογικής συγκέντρωσης, μας πληροφορεί μέσω ενδεικτών για το ποιος, για ποιον, από τι είδους υλικό, κατασκευάζει ένα μήνυμα που έχει συγκεκριμένους αποδέκτες στο συγκεκριμένο τόπο και χρόνο.

Αναλύοντας τον λόγο στην αλληλεπίδρασή του με την κοινωνία, ο van Dijk (1997) τονίζει ότι οι χρήστες του γραπτού και του προφορικού λόγου εμπλέκονται όχι μόνο

⁷ Η Πραγματολογία ως κλάδος της Γλωσσολογίας, μελετά την χρήση της γλώσσας σε πραγματικές συνθήκες επικοινωνίας (βλ. Μπέλλα, 2015: 21).

ως ομιλητές, συγγραφείς, αναγνώστες ή ακροατές, αλλά ως ενεργά μέλη κοινωνικών κατηγοριών και ομάδων, κοινοτήτων ή πολιτισμών που κατασκευάζουν αντίστοιχους ρόλους και ταυτότητες. Ενώ μια φιλική συνομιλία ελέγχεται από λίγες επικοινωνιακές περιστάσεις, *Λόγοι* όπως τα δελτία ειδήσεων ή οι ομιλίες σε μια πολιτική συγκέντρωση, χρειάζεται να αναλυθούν σε σχέση με τις κοινωνικές, πολιτικές ή πολιτισμικές συνθήκες και επιπτώσεις τους (van Dijk 1997). Ο ομιλητής γνωρίζει τους περιορισμούς που του επιβάλλονται και προσαρμόζει το περιεχόμενο και το ύφος του λόγου του ανάλογα, ώστε να επιτύχει τους στόχους του (van Dijk 2008: 5).

Εξαιρετικά χρήσιμη είναι η συμβολή του van Dijk (1997: 11-39) στην *ανάλυση πολιτικού λόγου* (PDA), (πτυχή της *κριτικής ανάλυσης λόγου* – CDA). Η ανάλυση αυτή δεν αφορά μόνο τις πολιτικές πρακτικές και τους πολιτικούς στη δημόσια σφαίρα, αλλά και όσους αλληλεπιδρούν με αυτούς τους *λόγους*, όλους δηλαδή τους συμμετέχοντες στην πολιτική διαδικασία. Ο πολιτικός λόγος εμπεριέχει δομή και κατηγοριοποιήσεις που αναλύονται σε σχέση με τους ρόλους και την κατάσταση των συμμετεχόντων, τους στόχους των δρώντων υποκειμένων ή τις λειτουργίες της αλληλεπίδρασης. Εν συντομία, ο λόγος χαρακτηρίζεται πολιτικός όταν άμεσα ή έμμεσα είναι λειτουργικός στην πολιτική διαδικασία (για παράδειγμα μια ομιλία σε προεκλογική συγκέντρωση που επηρεάζει και επηρεάζεται από την ανατροφοδότηση του πλήθους). Οι τυπικές δομές και στρατηγικές του αφορούν:

1. Το *θέμα*, που περιλαμβάνει περιορισμούς και αξιολογήσεις, θετικές για το ΕΜΕΙΣ και αρνητικές για τους ΑΛΛΟΥΣ
2. *Υπερδομές* (π.χ., λόγοι πειθούς) ή *κειμενικά σχήματα* (πολιτικά προγράμματα, προπαγανδιστικά φυλλάδια κλπ.)
3. Τοπική *σημειωτική* (στρατηγικές που παράγουν νοηματοδοτήσεις αντεγκλήσεων, πόλωσης ή συμπαρατάξης)
4. *Λεξιλόγιο* με εναλλακτικές που εξυπηρετούν την ιδεολογία (τρομοκράτες ή αγωνιστές της ελευθερίας),
5. *Σύνταξη*, όπου η δείξη έχει τον πρώτο λόγο
6. *Ρητορική*, με παρηγήσεις, μεταφορές και άλλα σχήματα λόγου
7. *Τονικότητα* του λόγου και υλικότητα των σημείων που τον πλαισιώνουν και
8. *Διάδραση* (χειροκροτήματα ή αποδοκιμασίες των μελών της κοινότητας)

4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

4.1 Μεθοδολογικές προσεγγίσεις

Το μοντέλο της εθνογραφικής ανάλυσης γλωσσικού τοπίου (γνωστό ως ELLA) που προτείνουν οι Bloommaert και Mally (2014), αποτυπώνει τις κοινωνικές αλλαγές που προκύπτουν από το σύνολο δυναμικών και πολύπλοκων χαρακτηριστικών της κοινωνικής κατασκευής ενός *υπερποικίλου* βιωμένου χώρου. Ο ερευνητής αφού επιλέξει το σκηνικό του και προχωρήσει σε μια ιστορικοποιημένη ανάλυση για να εντοπίσει τους υποκείμενους λόγους, μέσω της συμμετοχικής παρατήρησης των σημείων, παίρνει χρήσιμες πληροφορίες για την πολυεπίπεδη διαστρωμάτωση των πληθυσμών και τις διαδικασίες που παράγουν δυναμικές αλλαγές στην εικόνα του χώρου.

Η συγκεκριμένη εθνογραφική προσέγγιση αξιοποιήθηκε για τη συλλογή δεδομένων. Η έρευνα, επομένως, προϋπέθετε προσωπική παρουσία στον δημόσιο χώρο, με στόχο τον εντοπισμό και την παρατήρηση των «σημείων» του ΓΤ, το οποίο αναδυόταν σταδιακά, μέσα στα χρονικά πλαίσια της προεκλογικής περιόδου (α' φάση από 21/04/2023 έως 25/05/2023 και β' φάση από 6/06/2023 έως 21/06/2023), ενσωματώνοντας διεκδικήσεις, προγραμματικές εξαγγελίες, προτάσεις ή αντεγκλήσεις των κομμάτων και των υποψηφίων τους. Με τις ιδιότητες της κατοίκου Μυτιλήνης και της ψηφοφόρου στην εκλογική περιφέρεια Λέσβου, περιόρισα την έρευνα στις κύριες αρτηρίες της πόλης, για να συλλεχθούν δεδομένα σε έναν χώρο, όπου μπορώ να κινηθώ καθημερινά με άνεση. Δύο ακόμη πλεονεκτήματα της εντοπιότητας είναι αφενός η χρήσιμη γνώση των ιστορικών, πολιτικών και κοινωνικών μεταβολών που έχει υποστεί η πόλη τα τελευταία τριάντα χρόνια, τουλάχιστον, και αφετέρου η εξοικείωση με συμπεριφορές και ιδιαιτερότητες των κατοίκων της Μυτιλήνης, στοιχεία που βρίσκονται ρητά ή άρρητα στον πυρήνα της παραγωγής Λόγων.

Εφαρμόζοντας τη λεγόμενη «περιπατητική» μεθοδολογία (Canakis 2022), όρισα εναλλακτικά δρομολόγια περιπάτου, διάρκειας μίας ή δύο ωρών κάθε δεύτερη μέρα το πολύ, για να εντοπιστεί και να φωτογραφηθεί με το smartphone ή το tablet ό,τι καινούργιο εμφανιζόταν στη δημόσια σφαίρα, σε σχέση με το θέμα της εργασίας. Η εικονική αποτύπωση του Γλωσσικού Τοπίου και της δράσης των υποκειμένων που το

υποστήριζαν, όπως αναδύονταν σχεδόν καθημερινά από 21/04/2023 έως το τέλος και της δεύτερης προεκλογικής περιόδου (25/06/2023), περιλάμβανε: αφίσες, πανό, σημαίες, πρωτοσέλιδα εφημερίδων αναρτημένα σε χώρο πεζοδρομίου -προσβάσιμα στους περαστικούς-, φυλλάδια θέσεων και προγραμμάτων, φακέλους με ψηφοδέλτια –έτοιμα σταυρωμένα(!)-, ομιλίες υποψηφίων βουλευτών (σε ξενοδοχεία, καφετέριες, καφεενεία, πάρκα, Δημοτικό θέατρο, αγορά, πλατεία) και αρχηγών κομμάτων, προεκλογικές συγκεντρώσεις με μουσικές εκδηλώσεις, συνθήματα στους τοίχους και τα εκλογικά περίπτερα κομμάτων. Οι περίπατοι γίνονταν σε κεντρικούς δρόμους της πόλης, της προκουμαίας και της πλατείας, έξω από σχολεία και το Πανεπιστήμιο. Αυτοί άλλωστε είναι οι χώροι όπου κινούμαι ως δημότης Μυτιλήνης, εκπαιδευτικός και μεταπτυχιακή φοιτήτρια. Στην κριτική που έχει δεχθεί η τεχνική της συμμετοχικής παρατήρησης, ως προς την μεροληπτική τοποθέτηση του ερευνητή στην επιλογή και ανάλυση των σημείων (Φραγκάκη 2022: 62 · Gottdiener 2012: 108), η απάντηση είναι ότι ως μέλος της κοινότητας, είναι σε θέση να ερμηνεύσει λόγους που συνδέονται με το ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο και τις πρακτικές της κοινότητας. Άρα, διαθέτει ένα ισχυρό πλεονέκτημα που του επιτρέπει να διεισδύσει σε εσωτερικές διεργασίες, οι οποίες γεννούν ταυτίσεις και αναπαραστάσεις μη-ορατές στον κοινό παρατηρητή. Ταυτόχρονα, υπήρξε μια διαρκής προσωπική προσπάθεια αποστασιοποίησης, ώστε να συλλεχθεί υλικό, αντιπροσωπευτικό όλων των φωνών του ΓΤ .

Αναζητήθηκαν top-down/θεσμικές πολιτικές (Ben-Rafael 2006), καθοριστικές για τη διεξαγωγή των εκλογών, όπως είναι τα σχετικά προεδρικά διατάγματα και οι υπουργικές αποφάσεις που κανονίζουν και ρυθμίζουν τη δράση και συμπεριφορά των μελών της κοινότητας. Καθημερινά, ελεγχόταν και ο ηλεκτρονικός τοπικός τύπος και κρατούνταν screenshots από το διαδίκτυο, διότι η ενημέρωση για τις προεκλογικές ομιλίες και εκδηλώσεις, σε πολλές περιπτώσεις δεν εμφανιζόταν πουθενά αλλού. Τέλος, πραγματοποιήθηκαν σύντομες ημι-δομημένες συνεντεύξεις, με ανθρώπους που υποστηρίζουν τον πολιτικό λόγο των υποψηφίων, παριστάμενοι στα εκλογικά περίπτερα, καθώς και με περαστικούς που, ως ενσώματες παρουσίες παρατηρούν και σχολιάζουν το ΓΤ.

Μετά το πέρας των εκλογών του Ιουνίου, έγινε αρίθμηση των φωτογραφιών, και επιλέχθηκαν όσες κρίθηκαν πιο κατάλληλες και λειτουργικές, για να αποκαλυφθούν αφενός, οι διαδράσεις που απαιτούνται μεταξύ των μελών της κοινότητας για την

κατασκευή των σημειωτικών πόρων της έρευνας και αφετέρου, οι αμφισβητήσεις και οι αντεγκλήσεις που αναπαρίστανται στο ΓΤ. Για κάθε φωτογραφία σημειώνεται η ημερομηνία λήψης της φωτογραφίας και η ακριβής τοποθεσία. Ακολουθώντας, με βάση το είδος των «πόρων» (πανό, αφίσες, συγκεντρώσεις κλπ.) επιχειρείται η οργάνωση και ανάλυση των μεταδεδομένων, ώστε να εξαχθούν συμπεράσματα για τη διαλεκτική σχέση πόρων και υποκειμένων και τη συμβολική κατασκευή ταυτοτήτων.

Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμο να τονιστεί ότι στο διάστημα των πέντε μηνών, κατά τους οποίους μελετήθηκε εκτενέστατη βιβλιογραφία, δεν εντοπίστηκε άλλη έρευνα που να αφορά προεκλογική αναμέτρηση σε *μονόγλωσσο* περιβάλλον. Η απεύθυνση του ΓΤ που ερευνάται εδώ, είναι προς Έλληνες ψηφοφόρους που καλούνται να ψηφίσουν εκπροσώπους της Περιφέρειας Λέσβου για το ελληνικό κοινοβούλιο. Επομένως, η γλώσσα των σημείων είναι η ελληνική, με ελάχιστες εξαιρέσεις αγγλικών λέξεων που παρεμβάλλονται, ως απόρροια των «καλών λόγων», να είναι δηλαδή κατανοητά κάποια από τα μηνύματα σε ευρύτερο κοινό μέσω μιας διεθνούς γλώσσας (good reasons: Ben Rafael, 2006). Σε αρκετά σημεία επιστρατεύεται το θεωρητικό πλαίσιο του Van Dijk (1997) για την ανάλυση πολιτικού λόγου, καθώς φωτίζει με τα αναλυτικά του εργαλεία, τα άρρητα νοήματα στην εσωτερική δομή των λόγων, τις ιδεολογικές συνδέσεις ή αντιθέσεις και τις αντιπαραθέσεις: *εμείς - οι άλλοι*.

Σύμφωνα με τα κοινωνιογλωσσολογικά προαπαιτούμενα, επιχειρείται μια πραγματολογική ανάλυση της υλικότητας των σημείων του ΓΤ, ως ενδεικτών και της δυναμικής σχέσης τους με τον χώρο. Η ανάλυσή τους οργανώνεται σε πέντε ομάδες και χρησιμοποιούνται συνδυαστικά. Τα σημεία στα οποία εστιάζει η πραγματολογική ανάλυση είναι τα ακόλουθα:

1. Αφίσες-πανό-σημαίες-φυλλάδια: Λαμβάνεται υπόψη το πού; /πότε; /το χρώμα /το μέγεθος /η ποιότητα υλικού και διερευνάται η σχέση ανάμεσα στα σημεία και τη θέση τους στο χώρο (Scollon & Scollon, 2003, Bloomaert, 2013).
2. Λόγος συνθημάτων σε αφίσες, πανό και graffiti: Λαμβάνονται υπόψη η γραμματοσειρά, το μέγεθος και το χρώμα των γραμμάτων.
3. Ενημέρωση για τον προγραμματισμό εκδηλώσεων: Λαμβάνεται υπόψη η επιλογή τοποθεσίας και τα μέσα διαφήμισής της (αφίσα, φυλλάδιο, ακουστικό μήνυμα από ντουντούκα, διαδίκτυο, MME).

4. Συγκεντρώσεις-ομιλίες: Πότε; Πού; Από ποιους; Παρουσία των υποκειμένων και διάδραση με τους παρευρισκόμενους, σχολιασμός ένδυσης και στάσης σώματος.
5. Εκλογικά περίπτερα: πότε;/πού;/ποιότητα υλικού.

4.2 Το σκηνικό της έρευνας (setting the scene): Η Μυτιλήνη ως «βιωμένος» χώρος⁸

6316	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ (Έδρα: Μυτιλήνη,η)	194.943
6317	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΛΕΣΒΟΥ (Έδρα: Μυτιλήνη,η)	83.755
6318	ΔΗΜΟΣ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ (Έδρα: Μυτιλήνη,η)	59.034
6319	ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ	41.379
6320	Δημοτική Κοινότητα Μυτιλήνης	33.523
6321	Δημοτική Κοινότητα Αγίας Μαρίνης	709
6322	Δημοτική Κοινότητα Αλυφαντών	782
6323	Δημοτική Κοινότητα Αφάλωνος	456
6324	Δημοτική Κοινότητα Λουτρών	1.339
6325	Δημοτική Κοινότητα Μόριας	1.237
6326	Δημοτική Κοινότητα Παμφύλων	1.264
6327	Δημοτική Κοινότητα Παναγιούδας	982
6328	Δημοτική Κοινότητα Ταξιαρχών	1.087

Εικόνα 1: ΕΛΣΤΑΤ, στοιχεία απογραφής 2021

Το σκηνικό της έρευνας είναι το κέντρο και οι χώροι όπου κινούμαι στην πόλη της Μυτιλήνης. Μια πόλη 33.523 κατοίκων (Εικόνα 1), πρωτεύουσα της νήσου Λέσβου και της Περιφέρειας Β. Αιγαίου. Συνδέεται καθημερινά, ακτοπλοϊκώς με το λιμάνι της Χίου και του Πειραιά και συχνά με λιμάνια άλλων νησιών, της Βόρειας Ελλάδας και των απέναντι τουρκικών ακτών. Διαθέτει διεθνές αεροδρόμιο, που τη συνδέει καθημερινά με Αθήνα και πολύ συχνά με Θεσσαλονίκη και κάποια νησιά. Από Μάιο ως Οκτώβριο υπάρχει σύνδεση με αεροδρόμια του εξωτερικού, ανάλογα με την τουριστική κίνηση, η οποία ούτως ή άλλως δεν είναι πολύ αυξημένη λόγω της μεγάλης χιλιομετρικής απόστασης από την πρωτεύουσα, της θέσης της σε ένα ακριτικό νησί του Β.Α. Αιγαίου και των περιορισμένων υποδομών. Μετά τις δυσμενείς επιπτώσεις της

⁸ Ο όρος «βιωμένος» χρησιμοποιήθηκε από τον Lefebvre (1991: The production of space), για να εξηγήσει ότι ο καπιταλισμός στηρίζεται στον ανταγωνισμό ανάμεσα στους οργανωμένους αφηρημένους χώρους και σε εκείνους όπου ζουν και εργάζονται καθημερινά οι άνθρωποι.

προσφυγικής/μεταναστευτικής κρίσης και των εγκλεισμών της πανδημίας, η προσέλευση των τουριστών αυξήθηκε τον τελευταίο χρόνο και το αίσθημα απομόνωσης που βίωναν πολλοί κάτοικοι αμβλύθηκε. Ωστόσο, η Μυτιλήνη δεν είναι ακόμη αλλοτριωμένη από τον τουρισμό, αν και σίγουρα είναι μια πόλη ζωντανή και εξωστρεφής, όλο τον χρόνο. Σε αυτό συμβάλλει ο μη σταθερός πληθυσμός που απαρτίζεται από οικογένειες στρατιωτικών και φαντάρους, φοιτητές και καθηγητές των επτά τμημάτων (δύο σχολών) του Πανεπιστημίου Αιγαίου, από εμπόρους και επιχειρηματίες που πηγαиноέρχονται, και τέλος, από μέλη των ΜΚΟ, που τα τελευταία 8 χρόνια τουλάχιστον, παραμένουν στο νησί και εργάζονται σε δομές μεταναστών.

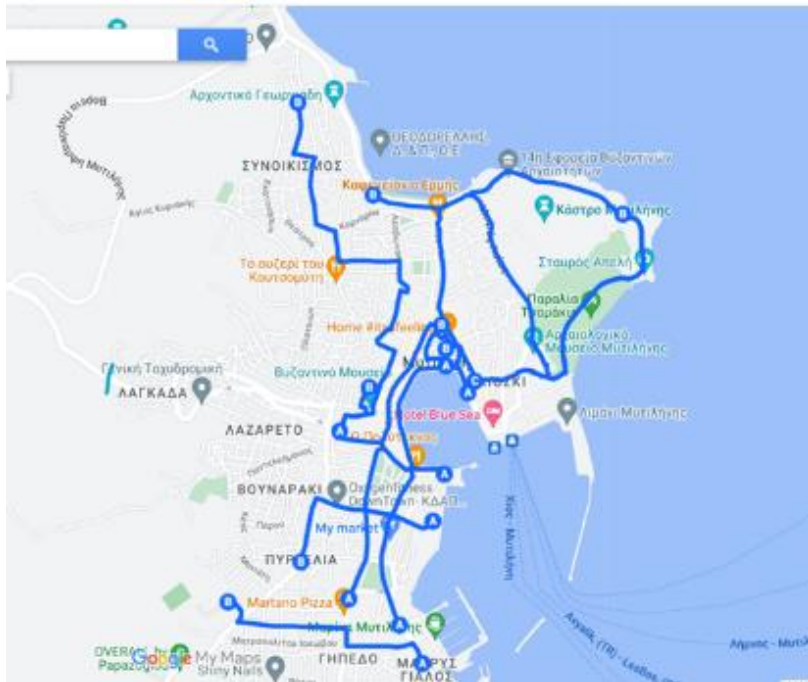
Το κάστρο του 14^{ου} αι., η εντυπωσιακή αρχιτεκτονική πολλών οικιών και δημόσιων κτιρίων, ενημερώνουν τον επισκέπτη πως βρίσκεται σε μια πόλη με πλούσιο, ιστορικό και πολιτισμικό παρελθόν. Η συλλογική μνήμη φέρει περήφανα τα ίχνη τους. Λόγω της εγγύτητας με την Τουρκία, η Μυτιλήνη αποτελούσε ανέκαθεν πύλη εισόδου και ενδιάμεσο σταθμό για τις εμπορικές συναλλαγές (Canakis, 2016 · Green, 2018). Ήδη από τον 19^ο αι., υπό οθωμανική κατοχή, η άνθιση του εμπορίου, η ραγδαία εκβιομηχάνιση και η μεγάλη παραγωγή αγροτικών προϊόντων συνέβαλαν στη δημιουργία μιας αστικής τάξης, μικρής σε αριθμό και με μεγάλο πλούτο. Οι κοινωνικές ανισότητες ανάμεσα στις κραταιές αστικές οικογένειες και τη μεγάλη μάζα των απλών ανθρώπων δημιουργούσαν αντιπαλότητες στον κοινωνικοπολιτικό βίο. Αυτές εντάθηκαν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο και τους διωγμούς των Ελλήνων Μικρασιατών το 1914 και 1922, με την άφιξη πολλών χιλιάδων προσφύγων από τα απέναντι παράλια, εκ των οποίων πάρα πολλοί εγκαταστάθηκαν στο Βόρειο άκρο της πόλης, στην περιοχή που σήμερα είναι γνωστή ως Επάνω Σκάλα και Συνοικισμός (Αναγνωστοπούλου 2006). Οι άνθρωποι αυτοί ενίσχυσαν με την εργατικότητά τους την οικονομία του τόπου, μπόλιασαν με την κουλτούρα τους την τοπική κοινωνία και παρήγαγαν λόγους δυναμικούς που αμφισβητούσαν την κυρίαρχη εξουσία. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι πολιτικοί εκπρόσωποί τους, σοσιαλιστές και κομμουνιστές, βρίσκονταν πάντα σε θέσεις άσκησης πίεσης, σε σωματεία, δημοτικά συμβούλια, εκλέγονταν ως δήμαρχοι και βουλευτές. Ακόμη και μετά την μεταπολίτευση, δήμαρχοι εκλέγονταν από τον χώρο της αριστεράς και η μία από τις έδρες για τους εκπροσώπους της Λέσβου στην Βουλή, ανήκε στο ΚΚΕ (εξαίρεση το 2012). Κάπως έτσι επικράτησε ο χαρακτηρισμός: Μυτιλήνη, το κόκκινο νησί.

Οι αλλαγές των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών, που προκάλεσε πρώτα η ερημοποίηση της υπαίθρου, λόγω της μαζικής μετανάστευσης προς Ευρώπη και άλλες ηπείρους και έπειτα η είσοδος της χώρας στην ΕΟΚ και η τεχνολογική επανάσταση, παρήγαγαν νέους Λόγους. Το 1992, όταν πρωτοήρθα στο νησί, κυριαρχούσε το παράπονο της αίσθησης εγκατάλειψης από την κεντρική εξουσία. Πολλοί απέδιδαν το γεγονός στην οπισθοδρόμηση που συνεπάγονταν οι αριστερές ιδεολογίες – άλλωστε μόλις είχε καταρρεύσει το σοβιετικό καθεστώς και άλλαζε ο χάρτης των Βαλκανίων (Mazower 2002)- και στη ματαιότητα των διεκδικήσεων και των αγώνων. Από την άλλη, οι ολοένα μεγαλύτερες επιδοτήσεις αγροτικών προϊόντων, η ίδρυση των δύο σχολών του Πανεπιστημίου Αιγαίου και η μετέπειτα δημιουργία Υπουργείου Β. Αιγαίου, με έδρα τη Μυτιλήνη, παρήγαγαν λόγους ικανοποίησης και ανάτασης λόγω της οικονομικής βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου, αλλά και αισθήματα ευφορίας για την έξοδο από την απομόνωση.

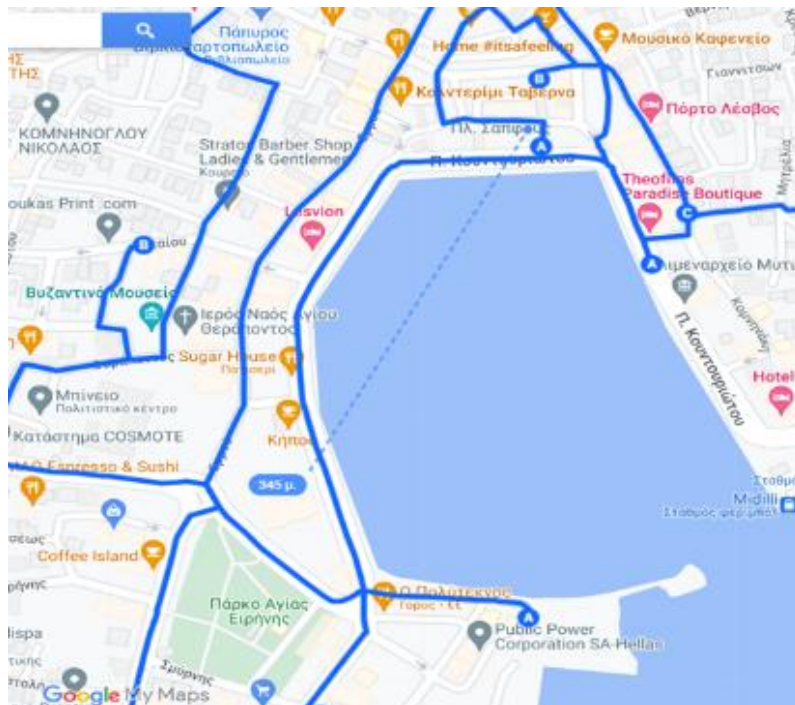
Το 2015, οι προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές, που ήδη υπήρχαν σε μικρό αριθμό και με διαφορετική σύνθεση,⁹ αυξήθηκαν κατακόρυφα με χιλιάδες ανθρώπους συριακής και αφγανικής κυρίως καταγωγής, να διασχίζουν τα θαλάσσια σύνορα και να καταλήγουν στις ακτές του νησιού. Η Μυτιλήνη έγινε διεθνώς γνωστή για την ανθρωπιστική κρίση του μεταναστευτικού και το κέντρο υποδοχής της Μόριας. Παράχθηκαν λόγοι ακραίου ρατσιστικού και θρησκευτικού φανατισμού που ήταν ορατοί και παραμένουν στο ΓΤ της πόλης (Canakis 2016, 2017 · Κανάκης 2022· Χριστουλάκη 2019). Η φοβική στάση των πολιτών και η απογοήτευσή τους εκφράστηκε εν μέρει στις εκλογές του 2019 και συνέχισε να συμβάλει στη συγκρότηση ρατσιστικών συμπεριφορών, διχάζοντας την τοπική κοινωνία. Τέλος, η νέα δομή μεγάλης χωρητικότητας που κατασκευάζεται στο μέσον του μεγαλύτερου πευκοδάσους του νησιού, στη θέση Βάστρια, προκάλεσε νέες συζητήσεις κατά της ανέγερσής της, με Λόγους συγκρουσιακούς κατά της Βάστριας και των δομών. («ούτε στη Βάστρια ούτε πουθενά», Εικόνα 4 και Εικόνα 7).

⁹ Σημαντικός αριθμός κυρίως Αλβανών και Γεωργιανών μεταναστών εργάζονταν στο νησί και ένα κέντρο υποδοχής, παράνομα εισερχομένων μεταναστών και προσφύγων, λειτουργούσε στην τοποθεσία Παγανή, στη Νοτιοδυτική έξοδο της πόλης.

Ακολουθούν οι Εικόνες 2 και 3, αποκόμματα από την εφαρμογή Google My maps, όπου έχουν σχεδιαστεί οι περισσότερες διαδρομές των περιπάτων που πραγματοποιούνταν για τις ανάγκες της έρευνας.

Εικόνα 2: Οι διαδρομές στο κέντρο και τα περίχωρά του

Εικόνα 3: Προκουμαία- Πλατεία Σαπφούς- Κήπος και Δημοτικό Θέατρο

4. 3 Οι κοινωνικοπολιτικές συγκυρίες της προεκλογικής περιόδου

Η προκήρυξη των εκλογών έγινε από τον Πρωθυπουργό, στο εθνικό τηλεοπτικό δίκτυο, στις 28 Μαρτίου 2023,¹⁰ υπό τη σκιά του εθνικού πένθους για την τραγική απώλεια 57 πολύ νέων, στην πλειοψηφία τους, ανθρώπων εξαιτίας μετωπικής σύγκρουσης αμαξοστοιχιών στα Τέμπη (28/02/2023). Ο απόηχος της κοινωνικής αγανάκτησης που εκφράστηκε, είναι ορατός στο ΓΤ κατά την προεκλογική περίοδο, με σχετικά συνθήματα από διαφορετικούς πολιτικούς χώρους, όπως φαίνεται στο γκράφιτι, σε τοίχο δημόσιου κτιρίου στον Άγιο Συμεών, στην Εικόνα 4, και στο πανό της ΚΝΕ έξω από το κεντρικό συγκρότημα σχολείων στην αρχή της αγοράς, Εικόνα 5.

Εικόνα 4: 13/04/2023, οδός Αθήνας

Εικόνα 5: 22/04/2023, Κεντρικά Λύκεια

Μια άλλη πολιτική συγκυρία ήταν το σκάνδαλο των υποκλοπών, σύμφωνα με το οποίο κατηγορήθηκε η κυβέρνηση, ότι παρακολουθούνταν, εν αγνοία των κατόχων τους, τα τηλέφωνα δημοσιογράφων, πολιτικών και του αρχηγού του ΠΑΣΟΚ.¹¹ Το γεγονός προκάλεσε σφοδρή διαμάχη ανάμεσα σε κυβέρνηση και κόμματα της αντιπολίτευσης τροφοδοτώντας λόγους συγκρουσιακούς στη δημόσια σφαίρα, κατά την προεκλογική περίοδο, όπως φαίνεται στα πρωτοσέλιδα της 9^{ης} Μαΐου στην Εικόνα 6, που προσφέρει μια αναπαράσταση των αντίπαλων «αφηγημάτων»:

- η *Εφημερίδα των Συντακτών*: «PEGA: ΑΡΧΙΕΡΕΑΣ ΤΩΝ ΥΠΟΚΛΟΠΩΝ Ο ΜΗΤΣΟΤΑΚΗΣ

¹⁰ Ωστόσο, η επίσημη έναρξη ορίστηκε θεσμικά από την ΠτΔ Κατερίνα Σακελλαροπούλου στις 22 Απριλίου 2023, <https://www.kathimerini.gr/politics/562382842/o-froyrarchos-to-diatagma-kai-oi-kalpes-synantisi-mitsotaki-me-sakellaropoyloy/>

¹¹ Τον Μάιο του 2023 εν μέσω προεκλογικής περιόδου η τελική αναφορά της επιτροπής PEGA του Ευρωκοινοβουλίου κατέληξε πως το κατασκοπευτικό λογισμικό Predator χρησιμοποιήθηκε από την ανώτατη πολιτική ηγεσία της Ελλάδας και κάλεσε την χώρα να λάβει 10 μέτρα.

δημοκρατίας, Κυριάκου Μητσοτάκη, σε ένα κείμενο που κυκλοφόρησε στον ηλεκτρονικό τύπο με την υπογραφή «Κίνηση πολιτών», όπως φαίνεται στις Εικόνες 7 και 8 (screenshot από τον τοπικό ηλεκτρονικό τύπο) καθώς και στα φυλλάδια του ΜΕΡΑ 25 (Εικόνα 60).

Εικόνα 7:
screenshot 11/05/2023, www.stonisi.gr.

Εικόνα 8:
screenshot 11/05/2023, www.stonisi.gr

5. ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

5.1 Συλλέγοντας τα δεδομένα

Όπως τονίστηκε πρωτίτερα, τα δεδομένα που ήταν απαραίτητο να συλλεχθούν αναδύονταν σταδιακά, από τις 9 Απριλίου και μετά. Πρόκειται για σημεία μη στατικά, μη-μόνιμα, αλλά μάλλον εφήμερα, σύμφωνα με τους Said & Kasanga (2015: 72). Με εξαίρεση τα ελάχιστα συνθήματα σε τοίχους, στη συντριπτική πλειοψηφία τους δεν είναι πλέον ορατά. Ο φακός εστιάζει στα αντικείμενα που εκτίθενται στον χώρο (Αφίσες -πανό - σημαίες - φυλλάδια - ψηφοδέλτια - εκλογικά περίπτερα), καθώς και στις ενσώματες παρουσίες, δηλαδή τους υποψήφιους και τα επιτελεία τους (παραγωγοί των λόγων), σε διάδραση με τους οπαδούς ή τους απλούς παρατηρητές γύρω τους (οι αποδέκτες των λόγων), οι οποίοι προσλαμβάνουν το πολιτικό μήνυμα, εκδηλώνοντας αποδοχή ή απόρριψη ή ανταπαντούν με λόγους αμφισβήτησης και διαμαρτυρίας.

Ο άνθρωπος, σε συνάρτηση με τη γλώσσα, τον χώρο και τις δράσεις του, παράγει γλωσσικά τοπία. Για αυτόν τον λόγο, η εθνογραφική έρευνα ενδιαφέρεται για τη δημογραφική σύνθεση της περιοχής που ερευνάται (Bloomaert 2014). Οι άνθρωποι που κινούνται στον δημόσιο χώρο της Μυτιλήνης, ανοιχτό ή κλειστό, είναι κυρίως μόνιμοι κάτοικοι της πόλης ή των χωριών του νησιού που συρρέουν στο κέντρο και τα περίχωρα για να εργαστούν, να ψυχαγωγηθούν, να κάνουν τις συναλλαγές τους στην αγορά και στις δημόσιες υπηρεσίες ή απλά να κάνουν έναν περίπατο. Υπάρχουν και άλλοι πληθυσμοί όπως αυτοί των μεταναστών και των μελών των ΜΚΟ, που δεν ανήκουν στο σώμα των ψηφοφόρων, άρα δεν έχουν ουσιαστική διάδραση με το ΓΤ της παρούσας έρευνας. Επομένως, τα μέλη της κοινότητας που συνδιαλέγονται δυναμικά με τα σημεία του ΓΤ είναι πολίτες ηλικίας 17 ετών και άνω, που ανήκουν στις λίστες εκλογικών καταλόγων της Περιφέρειας Λέσβου, μαζί με όσους ανεξάρτητα από την εκλογική τους μερίδα συμμετέχουν στα επιτελεία των υποψηφίων των κομμάτων.

Αξιοσημείωτο είναι ότι από τα 22 συνολικά κόμματα ή πολιτικούς σχηματισμούς, που διεκδίκησαν την προτίμηση των εκλογέων της Περιφέρειας Λέσβου, μόνο 8 συμμετείχαν στην κατασκευή του ερευνώμενου ΓΤ, από τα οποία τα 5 εκπροσωπούσαν στη σύνθεση της προηγούμενης Βουλής.

5.1.1 Αναζήτηση top-down/θεσμικών πολιτικών σχετικών με τη διεξαγωγή των εκλογών

Οι αποφάσεις της κεντρικής εξουσίας, έτσι όπως εκπορεύονται από τα προεδρικά διατάγματα και τις υπουργικές αποφάσεις για να καθορίσουν τον χρόνο, την κατανομή των εδρών και τις λεπτομέρειες διεξαγωγής εκλογών, ανήκουν στις λεγόμενες top-down πρακτικές (Ben-Rafael 2006: 49), μέσω των οποίων τα μέλη των κοινοτήτων, όσοι παράγουν πολιτικό λόγο και όσοι τον προσλαμβάνουν, καθοδηγούνται ή περιορίζονται στους τρόπους παρασκευής και προβολής των σημείων. Επομένως, αναζητήθηκαν και κρατήθηκαν αντίγραφέ τους.

Στην πρώτη φάση των εκλογών, σύμφωνα με τον εκλογικό νόμο 4406/2016, οι εκλογές θα διεξάγονταν με το σύστημα της απλής αναλογικής, χωρίς το μπόνους των εδρών προς το πρώτο κόμμα, γεγονός που είχε να συμβεί από 1990. Το στοιχείο αυτό κρίνεται σημαντικό διότι το κυρίαρχο αίτημα του κόμματος της ΝΔ ήταν η εξασφάλιση μεγάλου ποσοστού, ώστε να σχηματίσει αυτοδύναμη κυβέρνηση, έχοντας μια ισχυρή πλειοψηφία εδρών στη Βουλή. Ο στόχος επετεύχθη στο δεύτερο εκλογικό γύρο, χάρη σε μια top-down νομοθετική επιλογή: ως κυβέρνηση είχε ψηφίσει το νόμο 4654/2020 (ΦΕΚ 15/Α/29-1-2020) που δίνει κυμαινόμενο μπόνους εδρών στο πρώτο κόμμα (σύστημα ενισχυμένης αναλογικής), γεγονός που εξηγεί γιατί, με παραπλήσιο ποσοστό στον δεύτερο γύρο, κέρδισε περισσότερες έδρες ως πρώτο κόμμα. Ανεξάρτητα πάντως από τον αριθμό εδρών, το άξιο λόγου ήταν η τεράστια διαφορά 20 μονάδων από το δεύτερο κόμμα, κάτι που έρχεται σε αντιδιαστολή με όσα σχολιάστηκαν στις εικόνες 4, 5, 6 και 7. Στα πρωτοσέλιδα της Εικόνα 9, οι τίτλοι γράφουν:

ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ (τοπική εφημερίδα) «*Συντριπτική νίκη της ΝΔ*»,

ΤΑ ΝΕΑ της Λέσβου (τοπική εφημερίδα, πάνω δεξιά): «*Το άστρο του Μητσοτάκη και η πανωλεθρία του ΣΥΡΙΖΑ*»,

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ (στο μέσον αριστερά): «*Εκκωφαντικός θρίαμβος της ΝΔ, ΣΥΝΤΡΙΒΗ του ΣΥΡΙΖΑ, ΧΑΣΤΟΥΚΙ ΣΤΗΝ ΑΡΙΣΤΕΡΑ*»

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ (στο μέσον, δεξιά): «*ΝΙΚΗ ΑΥΤΟΔΥΝΑΜΙΑΣ ΤΗΣ ΝΔ, ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΘΡΙΑΜΒΟΣ Μητσοτάκη*»,

ΤΑ ΝΕΑ (κάτω σειρά, δεξιά): «*ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΜΗΤΣΟΤΑΚΗΣ ΝΔ, ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ* »

Εικόνα 9:22/05/2023, προκουμαία

Ένα άλλο πολύ σημαντικό έγγραφο που αναδεικνύει πώς οι θεσμικές αποφάσεις επηρεάζουν από πάνω προς τα κάτω τις διεργασίες σε μια εκλογική αναμέτρηση, είναι η Υπουργική Απόφαση 8481/10.02.2022(ΦΕΚ 674/Β/15-02-2022), με την οποία καθορίζεται ο τρόπος κατανομής και χρήσης των χώρων, που παραχωρούνται από τα δημοτικά συμβούλια στα πολιτικά κόμματα και τους συνασπισμούς πολιτικών κομμάτων, για την προβολή τους, κατά την προεκλογική περίοδο των βουλευτικών εκλογών 2023, ενώ επιβάλλονται μια σειρά περιορισμών και απαγορεύσεων σε σχέση με τη διακίνηση και ορατότητα προεκλογικού υλικού στον δημόσιο χώρο. Ακολουθεί απόκομμα του αντιγράφου της Εφημερίδας της Ελληνικής Κυβέρνησης (Εικόνα 10).

τα αποτελέσματα των τελευταίων εκλογών, ενώ ιδίως για τα πρωτοεμφανιζόμενα στις ευρωεκλογές κόμματα και συνασπισμούς κομμάτων, λαμβάνεται υπόψη και η δύναμη τους σύμφωνα με τα αποτελέσματα των τελευταίων βουλευτικών εκλογών.

Δ. Διάθεση χώρων προεκλογικής προβολής από τα δημοτικά συμβούλια ενόψει διεξαγωγής δημοψηφίσματος

1. Οι εκπρόσωποι των Επιτροπών Υποστήριξης του άρθρου 10 του ν. 4023/2011 συνέρχονται σε κοινή σύσκεψη, με πρόσκληση του δημάρχου, το αργότερο εντός τεσσάρων (4) ημερών από την, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 2 του ως άνω νόμου, δημοσίευση του προεδρικού διατάγματος προκήρυξης δημοψηφίσματος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, με σκοπό την κατανομή των χώρων προεκλογικής προβολής.

2. Σε περίπτωση που οι εκπρόσωποι συμφωνήσουν ομόφωνα, ακολουθείται η περιγραφόμενη στην παρ. Α2 διαδικασία.

3. Αν στη σύσκεψη αυτή, που θα προκαλέσει ο δήμος, δεν παρερευθούν ή δεν συμφωνήσουν οι εκπρόσωποι των Επιτροπών Υποστήριξης που μετέχουν στο δημοψήφισμα, το δημοτικό συμβούλιο υποχρεούται να πράξει κατά τα οριζόμενα στην παρ. Α3. Η κατά την παρ. Α3 αναλογική και επί ίσους όρους διάθεση των χώρων από το δημοτικό συμβούλιο αφορά στην κατανομή των χώρων μεταξύ των Επιτροπών Υποστήριξης.

Ε. Τρόπος χρήσης των χώρων προεκλογικής προβολής

1. Η προβολή των πολιτικών κομμάτων, των συνασπισμών κομμάτων, των συνδυασμών δημάρχων ή υποψηφίων περιφερειακών, των μεμονωμένων υποψηφίων και των Επιτροπών Υποστήριξης στους χώρους που διατίθενται, γίνεται μέσα σε μόνιμο και σταθερό πλαίσιο που έχουν κατασκευαστεί οι δήμοι ή σε προσωρινά και κινητά που κατασκευάζονται και τοποθετούνται με ίδιες δαπάνες.

2. Μετά τον καθορισμό των χώρων αυτών από τα δημοτικά συμβούλια ή τον οικείο Συντονιστή της Αποκεντρωμένης Διοίκησης, απαγορεύεται η επικόλληση εντύπων σε κάθε άλλο χώρο:

3. Επιτρέπεται, κατ'εξαιρεση, η τοποθέτηση από τους ενδιαφερόμενους, καλοσημειωμένων περιττέρων ή άλλων κατασκευών στους χώρους που τους διατίθενται, των οποίων οι διαστάσεις δεν μπορεί να είναι μεγαλύτερες από 2 X 2 X 2 μέτρα καθώς και τροχήλατα που το μήκος τους δεν μπορεί να υπερβεί τα 4 μέτρα. Στην περίπτωση αυτή, επίσης ισχύουν οι όροι της αναλογικής και επί ίσους όρους διάθεσης.

4. Στους χώρους που διατίθενται για την προεκλογική προβολή δεν επιτρέπεται η χρήση μεγαφωνικών συσκευών.

5. Κατά την προεκλογική περίοδο, τα σταθερά πλαίσια της εμπορικής διαφήμισης που έχουν τοποθετηθεί σε κοινόχρηστους χώρους, διατίθενται επίσης αναλογικά και επί ίσους όρους.

6. Απαγορεύεται η ανάρτηση πανό ή αεροπανό ή άλλων αντικειμένων πάνω από δρόμους, πλατείες και λοι-

πός χώρους. Σε περίπτωση που τοποθετούνται πανό ή αεροπανό οι δήμοι υποχρεούνται για την άμεση αφαίρεσή τους.

7. Επιτρέπεται η χρήση φυσικών διαφανών τολάντες σε ανοικτούς χώρους που καθορίζονται από τα δημοτικά συμβούλια, με την προϋπόθεση ότι δεν παρεμποδίζεται η κυκλοφορία πεζών και οχημάτων και δεν δημιουργούνται γενικά οποιαδήποτε μορφής προβλήματα για την ασφαλή κυκλοφορία.

8. Απαγορεύεται η χρήση πλαστικών σημαιών και γενικά προεκλογικού διαφημιστικού υλικού, από πλαστική ύλη, επειδή το υλικό αυτό δεν είναι ανακυκλώσιμο και επιβαρύνει το περιβάλλον. Απαγορεύονται, επίσης, η χρήση χρωστικών ουσιών, όπως σπρέι, χρώματα κ.λπ., η αναγραφή συνθημάτων στις εξωτερικές επιφάνειες δημοσίων ή ιδιωτικών χώρων και οι χώρους που καθορίζονται από τις διατάξεις του άρθρου 2 του ν. 2946/2001.

9. Απαγορεύεται η χρήση διαφημιστικών τρυκ, γιατί η μόνη ρήση τους συμβάλλει στη ρύπανση των πόλεων και χωριών και καθιστά προβληματικό τον καθαρισμό των φρεατίων.

10. Απαγορεύεται η επικόλληση αφισών ή άλλων εντύπων σε πλαίσια καθώς και η χρήση χώρων που, σύμφωνα με την απόφαση του δημοτικού συμβουλίου, έχουν διατεθεί σε άλλους.

11. Οι χρήστες των χώρων οφείλουν να φροντίζουν για την ευπρόσημη εμφάνιση των χώρων που τους διατίθενται με την περιουλοποίηση των αφισών και τον καθαρισμό των χώρων από τις κολλητικές συστές κ.λπ.

ΣΣ. Αποκατάσταση των χώρων προεκλογικής προβολής στην πρότερη κατάσταση

Τα περίτερα ή άλλες κατασκευές, καθώς και τα τροχήλατα αποσύρονται με φροντίδα των χρηστών, εντός οκτώ (8) ημερών από την ημέρα της ψηφοφορίας. Στην περίπτωση των δημοτικών και περιφερειακών εκλογών αν επαναληφθεί η ψηφοφορία την επόμενη Κυριακή, τότε στη περίπτωση αυτή η έναρξη της προθεσμίας απόσυρσης όλων των ανωτέρω αρχίζει από την ημέρα της δεύτερης ψηφοφορίας. Οι ανωτέρω υποχρεούνται να προωθήσουν προς ανακύκλωση όλα υλικά τυγχάνουν τέτοιας επεξεργασίας. Μέσα στην ίδια προθεσμία, υποχρεούνται, γενικότερα, με δαπάνη τους να αποκαταστήσουν τα πράγματα στην προηγούμενη κατάσταση. Σε κάθε περίπτωση, μετά την πάροδο της προθεσμίας των οκτώ (8) ημερών, οι δήμοι υποχρεούνται να τα αποσπάρουν ή να τα καταστρέψουν, με την ίδια υποχρέωση ως προς τα ανακυκλώσιμα υλικά.

Η ισχύς της παρούσας αρχίζει σε δύο έτη.

Η απόφαση αυτή να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Αθήνα, 10 Φεβρουαρίου 2022

Ο Υπουργός

ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ ΒΟΡΙΔΗΣ

Εικόνα 10: απόσπασμα Εφημερίδας της Κυβέρνησης

Γίνεται επομένως αντιληπτό, ότι η διακίνηση και έκθεση διαφημιστικού/προωθητικού υλικού για την προβολή κομμάτων και υποψηφίων, δεν μπορεί να γίνεται όπως παλιότερα. Στη μνήμη όλων όσων γνωρίζουν τι σήμαινε προεκλογική περίοδος μέχρι πριν δέκα χρόνια, έρχονται τόνοι χαρτιού και πλαστικού σε κάθε σχήμα και διάσταση, μεγάλα πανό σε δρόμους, πλατείες και κτίρια. Στο παρόν, οι χώροι προβολής κανονίζονται πλέον από την υπουργική απόφαση, ενώ ο Δήμος και οι χρήστες των χώρων υποχρεούνται να φροντίσουν για την καθαριότητα και την τάξη στον χώρο. Τα δεδομένα θα δείξουν στη συνέχεια ότι αρκετοί περιορισμοί σε σχέση με την επιλογή θέσης για ανάρτηση πανό και αφισκόλληση αγνοήθηκαν (με πρακτικές κάτωθεν απονομιμοποίησης του χώρου από τους χρήστες) χωρίς να επιβληθούν πρόστιμα από τον Δήμο Μυτιλήνης (απόφαση που ελήφθη στον

Δήμο Αθηνών). Είναι πιθανό ότι αυτή η ανοχή εκ μέρους της Δημοτικής αρχής, παρασχέθηκε στα πλαίσια των «καλών λόγων» (Ben-Rafael 2009: 46) για να μην προκληθούν έντονες συγκρουσιακές συμπεριφορές.

5.1.2 Φωτογράφιση και γλωσσική ανάλυση των υλικών σημείων

Οι 250 φωτογραφίες που συλλέχθηκαν από 9/04/23 έως 26/06/23, ταξινομήθηκαν, όπως εξηγήθηκε, με βάση το είδος του σημείου. Ακολουθούν παραδείγματα ανάλυσης των υλικών πόρων του ΓΤ.

1. Σύμφωνα με τις παραγράφους Ε.1, 2 και 11 της υπουργικής απόφασης 8481/10.02.2022, οι αφίσες πρέπει να επικολλώνται σε προκαθορισμένα σημεία με πλαίσια, που παρέχουν οι Δήμοι ή σε πλαίσια που κατασκευάζουν οι χρήστες, με ίδιες δαπάνες. Οι χρήστες είναι επίσης υποχρεωμένοι να φροντίσουν για την περισυλλογή των κολλημένων αφισών και τον καθαρισμό των χώρων που τους δόθηκαν. Προφανώς, η απόφαση δεν εφαρμόστηκε με ιδιαίτερη πειθαρχία, αφού υπήρξαν συλλογικότητες και κόμματα που την αγνόησαν όπως φαίνεται στις Εικόνες 11, 12, 13, 14, 15, 16, όπου βλέπουμε την ΚΝΕ και το ΚΚΕ με μαζική αφισοκόλληση σε όλες τις πλευρές της πόλης, για να προσκαλέσουν τον κόσμο, οι πρώτοι στο μαθητικό τους φεστιβάλ, με βασικό ακροατήριο τους μαθητές λυκείου που ψηφίζουν πρώτη φορά, και οι δεύτεροι, στη συγκέντρωση της 27ης Απριλίου στην πλατεία Σαπφούς, με κεντρικό ομιλητή τον αρχηγό του κόμματος.

Εικόνα 11: 22/04, Ερμού 1

Εικόνα 12: 22/04/23, , Ερμού 1, Κεντρικά Λύκεια

Εικόνα 13: 22/04/23, Βουρναζων και Ερμού

Εικόνα 14: Ελ. Βενιζέλου, Πάρκινγκ

Το κεντρικό σύνθημα «ΔΥΝΑΜΩΝΟΥΜΕ ΤΟ ΚΚΕ, ΕΚΛΕΓΟΥΜΕ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΗ ΒΟΥΛΕΥΤΗ», με τη χρήση του *ενεστώτα* και του *πρώτου πληθυντικού* προσώπου, εκφράζει βεβαιότητα και κάνει επίκληση στη μαζικότητα. Τα ονόματα των ομιλητών ξεχωρίζουν χάρη στο κόκκινο χρώμα -που αποτελεί ένα από τα εμβλήματα του κόμματος- και στο μέγεθος της γραμματοσειράς. Το όνομα μάλιστα του αρχηγού του κόμματος είναι γραμμένο σε πολύ μεγαλύτερο μέγεθος, ώστε να φαίνεται από μεγάλη απόσταση. Στις αφίσες το κείμενο συμπληρώνεται από μια εικόνα με το νησί, σε ένα συνεκτικό σύνολο, μεστό νοήματος (Kress & van Leeuwen 1996). Η εκτεταμένη αφισοκόλληση μαρτυρά τη μαζική κινητοποίηση των μελών του κόμματος για τον

προεκλογικό αγώνα και τη δυναμική επιβολή της παρουσίας τους στο χώρο, ο οποίος φαντασιακά ερμηνεύεται ως χώρος ισχυρής παρουσίας του ΚΚΕ.

Εικόνα 15: Ελ. Βενιζέλου, μαρίνα

Εικόνα 16: 24/04/23, Ναυμαχίας Έλλης, πλησίον ΙΚΑ, Επάνω Σκάλα

Εικόνα 17: 29/04/23, προκουμαία

Γεγονός είναι ότι την άλλη κιάλας μέρα της συγκέντρωσης του ΚΚΕ, οι αφίσες είχαν αφαιρεθεί για να αντικατασταθούν ωστόσο, σε πολλά σημεία, με αφίσες για την εκδήλωση της Πρωτομαγιάς (!), όπως φαίνεται στην Εικόνα 17.

Οι επόμενες αφίσες που εντοπίζονται εκτός των ορίων που έθεσε η πολιτεία, είναι στις 9/05/23 από τον ΑΝΤ.ΑΡ.ΣΥ.Α σε διάφορα σημεία της αγοράς (Ερμού και παράδρομοι) και στην πλατεία Σαπφούς (όπου τους δόθηκε χώρος από τον Δήμο).

Εικόνα 18: Πατρ/χου Γρηγορίου

Εικόνα 19: πλατεία Σαπφούς Στάση ΚΤΕΛ

Εικόνα 20: Χρυσοστόμου Σμύρνης

Το αξιοσημείωτο με τις αφίσες του ΑΝΤ.ΑΡ.ΣΥ.Α είναι ότι όλες είναι κολλημένες σε επιφάνειες που φέρουν εμφανή σημάδια παλαιότερης αφισοκόλλησης ή μηνύματα. Ειδικά η Εικόνα 19, δείχνει ένα φόντο γεμάτο ίχνη παλαιότερων αφισών και οι Εικόνες 19 και 20 δείχνουν ένα φόντο φορτωμένο με προηγούμενους λόγους, εν

είδει συνθημάτων στον τοίχο, και art graffiti (διαστρωμάτωση λόγων, Scollon & Scollon 2003 · Backhaus 2005, 2007).

Αφίσες του ΣΥ.ΡΙ.ΖΑ εμφανίστηκαν αρχικά νόμιμα, κολλημένες πάνω στο εκλογικό περίπτερο (Εικόνες 26, 27), ενώ μόλις μια μέρα πριν την προεκλογική τους συγκέντρωση στις 16 Μαΐου, έγινε περιορισμένη αφισοκόλληση στην οδό Ερμού και σε στενά πίσω από την πλατεία (Εικόνες 21, 22 και 23). Αναπάντεχα εμφανίστηκε μια αφισοκόλληση, μόλις μια μέρα πριν τις εκλογές της 21^{ης} Μαΐου, κατά μήκος των οδών Βουρνάζων, Θεοκρίτου, Κυπαρισσίων και Χατζηγηργόρη (Εικόνες 24 και 25). Μια πιθανή ερμηνεία είναι πως δεν υπήρχε πρόθεση εκ μέρους των υποστηρικτών του κόμματος να ενεργήσουν ενάντια στη ρύθμιση περί αφισοκόλλησης (Εικόνα 10).

Εικόνα 21:(15/05/23, Λαδάδικα

Εικόνα 22: 15/05, Λοχ/ού Γ.Βούτσικα

Εικόνα 23: 19/05, οδός Ερμού

Ενδιαφέρον έχει για την ανάλυση, η επιλογή της θέσης της αφίσας στην Εικόνα 23, διότι μια αφίσα του ΣΥΡΙΖΑ βρίσκεται ανάμεσα σε δύο ίδιες του αριστερού κόμματος ΚΚΕ (μ-λ), σα να μοιράζονται τον ίδιο ακριβώς χώρο παρέχοντας πολλαπλά νοήματα. Το ΚΚΕ (μ-λ) έκανε ορατή την παρουσία του μόνο με αυτή την αφίσα σε διάφορα σημεία της πόλης και στο μεγάλο πάρκινγκ, στο εμπορικό λιμάνι. Ακόμα πιο παράξενη φαίνεται η συνύπαρξη δύο αφισών, η μία του ΚΚΕ μ-λ και η άλλη του Μ-Λ ΚΚΕ (βλ. Εικόνα 24), όπου μοιράζονται τον ίδιο χώρο και την ίδια υλικότητα: ίδια χρώματα, γραμματοσειρές, μέγεθος αφίσας ακόμη και παρόμοιο συγκεκριμένο στα συνθήματα, δημιουργώντας μια σύγχυση ως προς την ταυτοποίηση του πολιτικού προϊόντος.

Εικόνα 24: 20/0523, οδός Σμύρνης

Εικόνα 25: 20/05/23, οδός Βουρνάζων

Εικόνα 26: 20/05/23, οδός Θεοκρίτου

Στην Εικόνα 25, η αφίσα του ΣΥΡΙΖΑ δείχνει έναν πολίτη με την πλάτη γυρισμένη, δημιουργώντας σύνδεση ανάμεσα στην εικόνα και τη γλώσσα, η οποία καλεί σε αμφισβήτηση και δράση εναντίον του καθεστώτος ανομίας, το οποίο θεωρεί πως χαρακτηρίζει τα έργα της απερχόμενης κυβέρνησης: «Γυρνάμε την πλάτη στην αδικία» (βλ. 4.2.1). Σύμφωνα με την πραγματολογική ανάλυση, το ρήμα σε α' πληθυντικό πρόσωπο, παραπέμπει στη συλλογική δράση και η χρήση του ενεστώτα σε οριστική έγκλιση, δείχνει στο παρόν, στην επαναλαμβανόμενη ενέργεια και στη βεβαιότητα αντίστοιχα (Μπέλλα 2014). Παρόμοιες αφίσες με άλλους πολίτες και με το ίδιο σύνθημα, είναι κολλημένες στο προεκλογικό περίπτερο της παράταξης (Εικόνες 55 και 67). Ακολουθεί ένα λεπτομερέστερο παράδειγμα γλωσσικής ανάλυσης που αποκαλύπτει πώς οι χρήστες της γλώσσας κατασκευάζουν νοήματα για να επικοινωνήσουν ιδεολογικά προτάγματα, αμφισβητήσεις και διαβεβαιώσεις, με ποικίλους τρόπους και διάφορους αποδέκτες.

Εικόνα 27

Εικόνα 28

Εικόνα 27 και Εικόνα 28 (σε μεγέθυνση): 17/05/23, Εκλογικό περίπτερο, πλατεία Σαπφούς

Στην Εικόνα 28, είναι ορατό σε κοντινό πλάνο, το πολυτροπικό κείμενο – αφίσα, που είναι κολλημένη στο εκλογικό περίπτερο του ΣΥΡΙΖΑ στην πλατεία Σαπφούς.

Ως προς την *υλικότητα* του σημείου, πρόκειται για μία αφίσα συνήθους *μεγέθους*, τυπωμένη σε καλής ποιότητας χαρτί.

Πάνω αριστερά διαβάζουμε: «*Κάν' τους off, είναι στο χέρι σου*».

Το γραπτό μήνυμα, χωρίζεται σε δύο μέρη. Η πρώτη πρόταση αρχίζει με ρήμα σε προστακτική *έγκλιση*, ενδεικτική της προτροπής, *κάν' (κάνε)*. Η απεύθυνση είναι προφανώς προς τον θεατή της αφίσας και δέκτη του μηνύματος, σε β' ενικό *πρόσωπο* που είναι ενδεικτικό της οικειότητας στην επικοινωνία (Κανάκης 2007: 197). Ακολουθεί η προσωπική αντωνυμία *τους*, δηλωτική του αντικειμένου του ρήματος σε γ' πρόσωπο, που αναφέρεται στους «άλλους» με αρνητική χροιά. Με αυτό τον τρόπο διαμεσολαβείται η αρνητική κριτική για τους αντιπάλους. (Van Dijk 2008: 179). Το κείμενο γράφεται σε γραμματοσειρά μικρογράμματα, κανονικού μεγέθους, με *χρώμα* κόκκινο, που χαρακτηρίζεται ταυτόχρονα επιθετικό (συνάδει με την προτροπή) και δυναμικό (συνειρμικά, το κόκκινο είναι το χρώμα του αγώνα και της αριστεράς). Η περιφραστική έκφραση συμπληρώνεται από την αγγλική λέξη: *off*. Αυτή η λέξη χρησιμοποιείται συχνά από τη νεολαία (λέξη που συναντάται στην αργκό τους: Βγήκα *off* = τελείωσα, κουράστηκα πολύ, θα σε κάνω *off* = θα σταματήσω τις σχέσεις μαζί σου). Εδώ, η παρουσία της δίνει συμπληρωματικές πληροφορίες για την ταυτότητα του αποδέκτη του μηνύματος (Huebner 2006: 74). Η επιλογή της αγγλικής λέξης λειτουργεί ενδεικτικά στο μήνυμα και επιτρέπει δύο υποθέσεις για την απεύθυνση: πρώτον, ότι για να αποκωδικοποιήσει το μήνυμα ο αναγνώστης, προϋποτίθεται η γνώση της αγγλικής γλώσσας, και δεύτερον ότι η χρήση της φράσης στην αργκό συνδέει το μήνυμα με ένα συγκεκριμένο κοινωνικό σύνολο, νέων κυρίως ανθρώπων, των οποίων οι επικοινωνιακές πρακτικές είναι πιο διευρυμένες (λόγω μόρφωσης, πολιτισμικών εμπειριών ή λόγω συρμού). Μια άλλη πτυχή της χρήσης της αγγλικής είναι ότι είναι διεθνώς ευρέως ομιλούμενη, *Lingua Franca* (Backhaus 2005)).

Ακολουθεί μία δεύτερη πρόταση: *είναι στο χέρι σου*. Το ρήμα σε χρόνο ενεστώτα (ενδείκτης χρόνου: τώρα, στο παρόν) και σε οριστική *έγκλιση*, (ενδεικτική της βεβαιότητας) επιβεβαιώνει το εφικτό της «αλλαγής». Η κτητική αντωνυμία *σου*, σε β' ενικό πρόσωπο, λειτουργεί ως ενδείκτης του δέκτη του μηνύματος, του αναγνώστη.

Κάτω δεξιά διαβάζουμε: *Με την κοινωνία στην πρώτη γραμμή ΝΕΑ ΑΡΧΗ*. Είναι μια πρόταση χωρίς ρήμα ή άλλη λέξη χρονικής δείξης. Κοινωνία, λέξη με συμβολισμό που

συνδέεται με τη συλλογική ταυτότητα. Πρώτη, ενδεικτής τάξης. Μαζί με τη λέξη που προσδιορίζει (γραμμή), επιτελεί απεύθυνση που στρέφεται στη συλλογική μνήμη και παραπέμπει σε μαζικούς αγώνες, ηχώντας και το αγωνιστικό παρελθόν. Η πρόταση στον προφορικό λόγο ακούγεται σαν σύνθημα, καθώς οι λέξεις γραμμή και αρχή, δημιουργούν ομοιοκαταληξία, χαρακτηριστική των συνθημάτων στις διαδηλώσεις: άλλη μία νοηματοδότηση που συνδέεται στο συλλογικό νου, με διαδήλωση και πορεία. Οι δύο τελευταίες λέξεις (ΝΕΑ ΑΡΧΗ) είναι γραμμένες με *κεφαλαία* γράμματα σε κόκκινο *χρώμα*: και οι δύο επιλογές αυξάνουν την έμφαση που δίνει ο παραγωγός του μηνύματος σε σχέση με το νόημα (Huebner 2006).

Η *εικόνα*, έρχεται να συμπληρώσει το νόημα του συνθήματος ((Kress & van Leeuwen 1996) και να επεξηγήσει τη λέξη «τους» στην πρώτη πρόταση (Κάν' τους off): πάνω δεξιά, είναι ορατή μια αντλία βενζίνης και στο κέντρο φαίνεται μία ένδειξη του ταμπλό αυτοκινήτου που ενημερώνει με κόκκινο δείκτη ότι το καύσιμο τελειώνει καθώς βρίσκεται κοντά στο E = Empty. Ο θεατής της αφίσας ίσως αντιλαμβάνεται το συσχετισμό με τις ιλιγγιώδεις αυξήσεις των καυσίμων στο προηγούμενο διάστημα, κατά το οποίο κυβερνούσε η ΝΔ, άρα το μήνυμα για την κακή οικονομική διαχείριση του αντιπάλου, του «άλλου», διαμεσολαβείται μέσω της κοινωνικής νόησης που φέρει το περικείμενο και η κοινωνική γνώση (van Dijk, 2014: 10). Η λέξη *Empty* μπορεί να παραπέμπει ταυτόχρονα στην έλλειψη καυσίμων αλλά και στο χρόνο κυβερνητικής θητείας του αντιπάλου, που θα τελειώσει αν ο ψηφοφόρος δεν τον επανεκλέξει.

Το ΓΤ του παραδείγματος αποκαλύπτει ένα πλούσιο σημειωτικό τοπίο με πολλαπλούς αποδέκτες (τους νέους, τους χαμηλόμισθους που δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στην ακρίβεια των καυσίμων) και πολλαπλές νοηματοδοτήσεις από τον πομπό προς τον δέκτη και αντίστροφα, οι οποίες απορρέουν από τον συσχετισμό γλώσσας και εικόνας. Φυσικά, ο μέσος θεατής της αφίσας μπορεί να μην προσέξει τίποτα από όλα αυτά ή να κάνει διαφορετικούς συνειρμούς. Άλλωστε δεν είναι βέβαιο ότι το λευκό φόντο της αφίσας είναι μια επιτυχής επιλογή σύμφωνα με τους κανόνες επιτυχούς μετάδοσης του μηνύματος (Kress & van Leeuwen 1996).

Εικόνα 29

Εικόνα 30

17/05/23, Π.Κουντουριώτου, Έξω από τα γραφεία του υποψηφίου Γ. Πετρέλλη.

Κλείνοντας τον σχολιασμό των αφισών, παρατίθενται η Εικόνα 29, με τον αρχηγό του ΠΑΣΟΚ και έναν υποψήφιο του κόμματος στη Λέσβο, η Εικόνα 30 με το προεκλογικό γραφείο του υποψηφίου, καθώς και οι Εικόνες 31 και 32, που δείχνουν με τη σειρά δύο υποψηφίους της ΝΔ, για να τονιστεί πρώτον, το ότι αυτές οι δύο παρατάξεις δεν παραβιάζουν την υπουργική απόφαση, αφού τις όποιες αφίσες τις εκθέτουν σε συμφωνημένους χώρους και δεύτερον, ότι οι αφίσες των συγκεκριμένων κομμάτων στον χώρο, είναι πολύ μεγάλου μεγέθους, μέσα σε πλαίσια. Επιπλέον, οι γιγαντοαφίσες των υποψηφίων της ΝΔ είναι από υλικό άλλης ποιότητας: ύφασμα η μια και μέταλλο η άλλη, όχι χαρτί που θα μπορούσε να σχιστεί. Το μέγεθος και το υλικό της κατασκευής της Εικόνας 32, υπαγορεύει διαφορετικά νοήματα για την ταυτότητα του υποψηφίου, τα οποία ο καθένας ερμηνεύει ποικιλοτρόπως ανάλογα με τις κοινωνικές και ιδεολογικές προσλαμβάνουσές του (Bloomaert 2005). Το κόστος αυτής της κατασκευής είναι σαφώς υψηλότερο και από την άλλη, το σύνολο έχει μια αισθητική που αποπνέει πολυτέλεια (Jaworski & Thurlow 2010). Αυτές οι διαπιστώσεις, για κάποιους θεατές της αφίσας ίσως συνδέονται με τις προτιμήσεις των υψηλών κοινωνικών στρωμάτων, που παραδοσιακά εκπροσωπεί μια δεξιά παράταξη, για άλλους μπορεί να σημαίνουν προσοχή και σεβασμό προς τους λήπτες

του μηνύματος και για άλλους πιθανόν να ερμηνεύονται ως επίδειξη περιττής πολυτέλειας.

Εικόνα 31: (6/05/23, έξω από το Hotel Blue Sea, Ομιλία)

Εικόνα 32: 16/05/23, οδός Καβέτσου, έξω από το προεκλογικό γραφείο του υποψήφιου

2. Η υπουργική απόφαση 8481/2022 απαγορεύει ξεκάθαρα την ανάρτηση πανό, πάνω από δρόμους και πλατείες και καθιστά υπεύθυνη τη δημοτική αρχή για την περισυλλογή όσων πανό βρεθούν αναρτημένα. Η συγκεκριμένη άνωθεν οδηγία αγνοήθηκε πλήρως από το ΚΚΕ κατά την προεκλογική περίοδο καθώς αναρτήθηκαν πανό σε πολλά σημεία της πόλης για να διαφημιστούν οι κεντρικές συγκεντρώσεις /ομιλίες (27/04/23 και 22/06/23 αντίστοιχα), αρκετές ημέρες πριν, Εικόνες 33, 34, 35 και 36.

Εικόνα 33: 25/04/23, Πανεπιστήμιο, λόφος Ξενία

Εικόνα 34: 26/04/23, Κεντρικά λύκεια

Εικόνα 35: 27/04/23 γραφεία ΚΚΕ Πλατεία Σαπφούς

Εικόνα 36: 14/05/23, πλατεία Σαπφούς

Πολύ χαρακτηριστική της δυναμικής τους ορατοποίησης στον χώρο είναι η φωτογράφιση της πλατείας Σαπφούς κατά τη 2η φάση των εκλογών, στις Εικόνες 37, 38, 39 και 40, που δείχνουν τα δύο πανό στον χώρο, κοντά στο εκλογικό περίπτερο και ένα μπάνερ πολύ μεγάλων διαστάσεων να κρέμεται από το μπαλκόνι των γραφείων του κόμματος ακριβώς πίσω από την πλατεία, με μεγάλη γραμματοσειρά, ορατό από μεγάλη απόσταση (Εικόνες 39 και 40).

Εικόνα 37: 22/06/23, Πλατεία Σαπφούς

Εικόνα 38: 6/06/23, Πλατεία Σαπφούς, δίπλα στο εκλογικό περίπτερο ΚΚΕ

Το πρόταγμα του κειμένου και στα δύο πανό των Εικόνων 33 και 34, σχετίζεται με την απώλεια της έδρας του ΚΚΕ στις εκλογές της 21/05/23: “ΤΩΡΑ ΜΙΛΑΕΙ Ο ΛΑΟΣ ΚΟΚΚΙΝΟ ΒΟΥΛΕΥΤΗ ΘΑ ΕΚΛΕΞΕΙ Ο ΝΟΜΟΣ”, “ΣΤΙΣ 25 ΙΟΥΝΗ ΨΗΦΙΖΟΥΜΕ ΚΚΕ, ΕΚΛΕΓΟΥΜΕ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΗ ΒΟΥΛΕΥΤΗ”. Το γραπτό κείμενο πλαισιώνεται από την παρουσία δύο συμβόλων της κομμουνιστικής αριστεράς: την υψωμένη σφιχτή γροθιά και το σφυροδρέπανο. Η εικόνα τους ενδεικτικά συνδέεται με την έννοια του αγώνα και της λαϊκής πάλης, ενισχύοντας την δυναμικότητα του μηνύματος: ο λαός έχει την δύναμη να αποφασίσει μέσω της ψήφου του για την εκλογή ενός βουλευτή που θα αγωνιστεί για τα λαϊκά αιτήματα.

Το κίτρινο κτίριο που διακρίνεται πίσω από την πλατεία στις Εικόνες 39 και 40, στεγάζει τα γραφεία του ΚΚΕ και το γιγαντοπανό (φάρδους δύο μέτρων) καλύπτει σε ύψος όλο τον όροφο. Διαπιστώνει κανείς ότι τα μέλη της παράταξης κάνουν αισθητή την παρουσία τους στο ΓΤ με τρόπο επιθετικό, δίνοντας τη δική τους απάντηση στις άνωθεν οδηγίες.

Εικόνα 39: 23/06/2023, πλατεία Σαπφούς

Εικόνα 40: 23/06/2023, πλατεία Σαπφούς

Εικόνα 41: 12/05/23, Πλατεία Σαπφούς

Εικόνα 42: 16/06/23. Πλατεία Σαπφούς

Πανό αναρτήθηκαν πάλι στην πλατεία, δύο φορές από τον ΑΝΤ.ΑΡ.ΣΥ.Α στο χώρο που τους παραχωρήθηκε από τον Δήμο, δηλαδή έναν πάγκο πίσω από τη στάση αστικών λεωφορείων (Εικόνες 41, 42), ενώ μια μέρα πριν τις εκλογές της 21ης Μαΐου εμφανίστηκε ένα πανό, πρόχειρα στημένο, από τη συλλογικότητα «Αντιεξουσιαστική Συνέλευση Μπίνιου» (Εικόνα 43). Αυτό το πανό περνάει ένα διαφορετικό μήνυμα, με καταγγελτικό χαρακτήρα: «ΕΣΥ ΨΗΦΙΖΕΙΣ ΚΑΙ Η ΤΥΧΗ ΣΟΥ ΔΟΥΛΕΥΕΙ, ΜΟΝΟΣ ΔΡΟΜΟΣ Η ΑΥΤΟΟΡΓΑΝΩΣΗ». Οι δημιουργοί του μηνύματος ορμώμενοι από το ιδεολογικό τους υπόβαθρο που στέκεται με όρους σύγκρουσης απέναντι στην αστική δημοκρατία, σχολιάζουν με τη χρήση της ειρωνείας (Neshkovska & Lazarevska-Stenchevska 2013), το μάταιο της συμμετοχής στην εκλογική διαδικασία και καλούν το ακροατήριό τους σε άλλη μορφή κοινωνικής οργάνωσης. Ενδείκτης της υλικότητας του σημείου, είναι

το μαύρο χρώμα, εμβληματικό για τον συγκεκριμένο χώρο. Λόγοι διαμαρτυρίας εκτέθηκαν και στο πανό για την υποδοχή του Κυριάκου Μητσοτάκη (Εικόνα 44).

Εικόνα 43: 20/05/2023, πλατεία Σαπφούς

Εικόνα 44: 12/05/23, πάρκο Καραπαναγιώτη

3. Οι *σημαίες*, εν είδει συμβόλου και ενδείκτη, είναι συνυφασμένες στη συλλογική μνήμη με τις εκλογές, μέχρι σημείου αποστροφής, την εποχή που πλαστικά σημαιάκια παραβίαζαν κατάφωρα και βρώμιζαν τον δημόσιο χώρο. Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου, οι μόνες συλλογικότητες που έστησαν σημαίες στην πλατεία ή τις κράτησαν παρακολουθώντας μια ομιλία, ήταν μέλη του ΑΝΤ.ΑΡ.ΣΥ.Α (Εικόνα 45) και του ΚΚΕ, το οποίο τις είχε στημένες μόνιμα πάνω από τα γραφεία του και σε σημεία της πλατείας από όπου ήταν ορατές από μακριά (Εικόνα 73). Το ΠΑΣΟΚ είχε μία σημαία μόνο, στο εκλογικό του περίπτερο (Εικόνα 46).

Πρόκειται για σημαίες συνειρμικά συνδεδεμένες με τους αντίστοιχους χώρους που αναγνωρίζονται από μακριά λόγω του χρώματος: κόκκινο για ΚΚΕ και ΑΝΤ.ΑΡ.ΣΥ.Α (μεταφορικά το χρώμα του αγώνα, του “αίματος”), πράσινο για το ΠΑΣΟΚ (μεταφορικά, το χρώμα της ελπίδας).

Εικόνα 45: 9/05/23, πλατεία Σαπφούς

Εικόνα 46: 9/05/23, Δημοτικό θέατρο

Οι περισσότερες σημαίες εντοπίζονται στη συγκέντρωση του ΚΚΕ, κυρίως υφασμάτινες μεγάλου μεγέθους και ανάμεσά τους διακρίνεται μια εθνική ελληνική σημαία που προσθέτει ένα ακόμη μήνυμα, στο διαστρωματωμένο καμβά του ΓΤ της συγκέντρωσης (Kasanga , αυτό του πατριωτισμού (Εικόνα 47)).

Εικόνα 47: 27/04/23, πλατεία

4. Τα φυλλάδια είναι ένα ακόμη μέσο προώθησης πολιτικού λόγου και επικοινωνιακής πολιτικής, τα οποία σε τοπικό επίπεδο, κυκλοφόρησαν σε αφθονία από μέλη της παράταξης ΝΔ (και λιγότερο από ΚΚΕ, ΠΑΣΟΚ ή ΣΥΡΙΖΑ): νεαροί τα

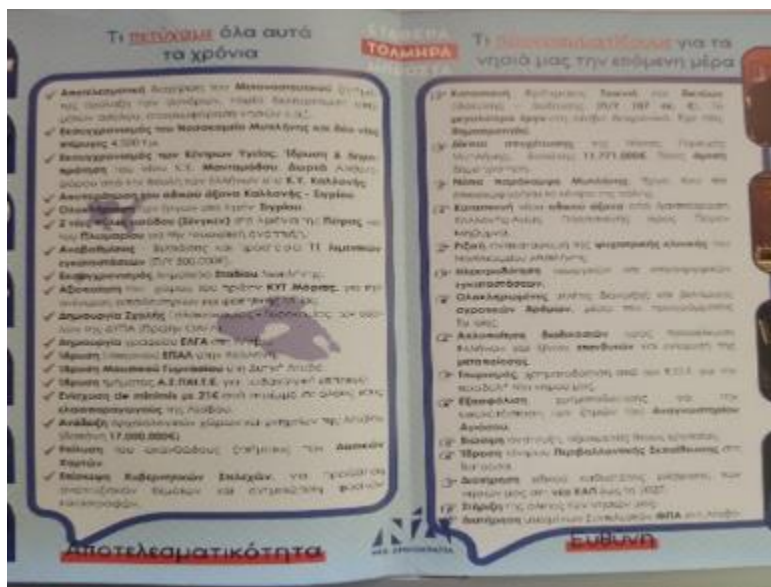
μοίραζαν από χέρι σε χέρι, ή τα άφηναν από πόρτα σε πόρτα, και υπήρχαν πάντα σε στοίβες στο εκλογικό περίπτερο και στους χώρους όπου οργανώνονταν ομιλίες (Εικόνες 51, 52). Φυσικά, όλες οι παρατάξεις που διατήρησαν εκλογικό περίπτερο, διέθεταν φυλλάδια με τις προγραμματικές εξαγγελίες τους και το προφίλ των υποψηφίων εκπροσώπων τους στη Λέσβο (Εικόνες 53, 54, 55).

Εικόνα 48

Εικόνα 49

Εικόνα 50: 15/05/23, σε καφετέρια έξω από σχολικό συγκρότημα, Στρ. Μυριβήλη 106

Παρατηρώντας το περιεχόμενο των φυλλαδίων, σχολιάζονται εκείνα των υποψηφίων της ΝΔ (Εικόνες 48, 49, 50, 51). Ο λόγος είναι ότι το εσωτερικό των δίπτυχων είναι στημένο ακριβώς όπως περιγράφουν οι Kress & van Leeuwen (1996:

189). Οι Kress & van Leeuwen αναλύουν πραγματολογικά τη διάταξη και το νόημα του κειμένου σε σχέση με τη δομή του, μέσα σε καθορισμένα πλαίσια και εξηγούν μεταξύ άλλων, πως όταν τα στοιχεία είναι τοποθετημένα σε διακριτή διάταξη αριστερά-δεξιά, τότε όσα παρουσιάζονται αριστερά είναι τα “δεδομένα” (Given) και όσα παρουσιάζονται δεξιά είναι τα “νέα” (New). Αντίστοιχα, στην Εικόνα 50, στην αριστερή στήλη περιγράφονται οι ενέργειες του απερχόμενου βουλευτή και νυν υποψηφίου, για έργα στο νησί κατά την περασμένη τετραετία, ενώ στην δεξιά πλευρά ανακοινώνονται τα προγραμματισμένα έργα για την επόμενη τετραετία. Και οι δύο πλευρές έχουν την συνδρομή εικόνων σε αντιστοίχιση με τον γραπτό λόγο (οι αναγνώστες διαβάζουν τα δομικά υλικά ενός σημείου - αφίσα, φυλλάδιο ή άλλο - πάντα σε αλληλεξάρτηση). Στην Εικόνα 51, επίσης, αριστερά τοποθετείται “το δεδομένο”: ποιος είναι ο νέος υποψήφιος που διεκδικεί έδρα στο νησί, ενώ δεξιά, στο “νέο” παρατίθεται το σχέδιό του για αναμόρφωση του νομού. Και επειδή “μια εικόνα, χίλιες λέξεις”, το βιογραφικό αριστερά, υπερτονίζεται από τη φωτογραφία του κυρίου Πιπίνη, δίπλα στον απερχόμενο πρωθυπουργό, ως στενός συνεργάτης του, επιλογή που προσβλέπει σε νοηματοδοτήσεις «παρουσίασης του εαυτού» μέσα από την ταύτιση της εικόνας του υποψηφίου με αυτήν του αρχηγού (Goffman 1963, 1981 · Ben-Rafael 2006). Στη δεξιά πλευρά του φυλλαδίου, η φωτογραφία δείχνει τον κ. Πιπίνη, μόνο, σε στάση πιο χαλαρή και με βλέμμα αποφασιστικό, έτοιμο να αναλάβει δράση.

Εικόνα 51: 8/04/23 έξω από Blue Sea Hotel

Εικόνα 52: 9/05/23, Εκλογικό περίπτερο ΝΔ, Δημοτ.Θέατρο

Εικόνα 53

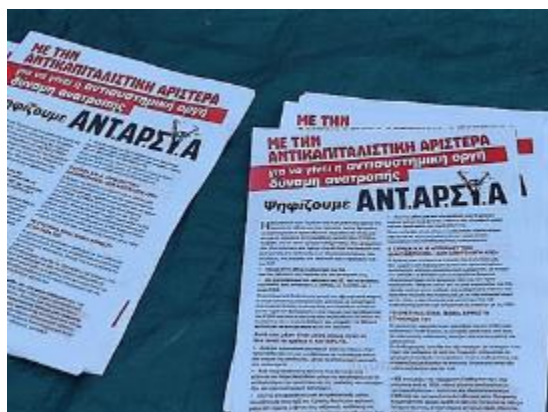
Εικόνα 54

9/05/23, Εκλογικό περίπτερο ΠΑΣΟΚ, Δημοτ.Θέατρο

Το πρωί της ημέρας της προγραμματισμένης ομιλίας του αρχηγού της παράταξης του ΚΚΕ, μοιράστηκαν φυλλάδια έξω από το σχολείο όπου εργάζομαι, άλλα για τους καθηγητές και άλλα για τους μαθητές (Εικόνες 57, 58). Συχνά, μοιράζονταν φυλλάδια από τους υποψηφίους και το επιτελείο τους, κατά τη διάρκεια των επισκέψεών τους σε χώρους δουλειάς, καταστήματα (Εικόνα 59) και καφενεία. Οι περιοδείες των υποψηφίων στα χωριά, τούς κρατούσαν κυρίως εκτός πόλης, επομένως λείπουν από την έρευνα τα αντίστοιχα δεδομένα.

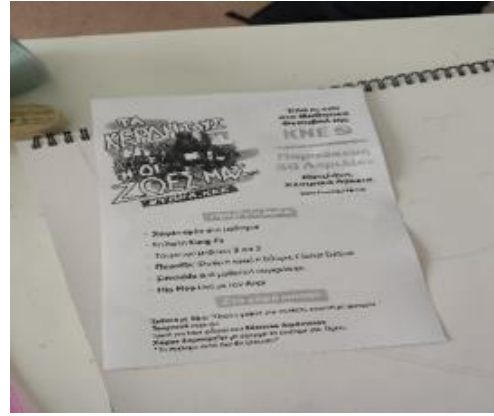
Εικόνα 55: 16/05/23, εκλογικό περίπτερο, πλατεία Σαπφούς

Εικόνα 56: 8/04/23, πάγκος στην πλατεία Σαπφούς

Εικόνα 57: 27/04/23, σε γραφείο καθηγητών

Εικόνα 58: 27/04/23, σε αίθουσα σχολείου

Εικόνα 59: 2/06/23, σε κατάστημα της Ερμού, Υποψήφια του ΠΑΣΟΚ, κυρία Χοχλάκα.

Τα φυλλάδια του ΜΕΡΑ 25 έγιναν αντιληπτά μόνο στη συνέντευξη τύπου, που παρακολούθησαν 10 άτομα περίπου στο Ξενοδοχείο Λέσβιον και στην εκδήλωση που έγινε στον περιφερειακό χώρο πίσω από το κάστρο, στις 19/06/23 (Εικόνες 60, 61). Το άδειο «καλάθι της νοικοκυράς» που διακρίνεται στην Εικόνα 60, συνδέεται σημειωτικά με το περιεχόμενο των κοινοοικονομικών συνθηκών, δηλαδή της αυξημένης ακρίβειας των ΔΕΚΟ και των βασικών μέσων διατροφής. Το ΜΕΡΑ 25 ζητάει την ψήφο των πολιτών για ΡΗΞΗ με τους δράστες (το καρτέλ της κερδοσκοπίας) της «φωτιάς» που άναψε στις τιμές των λογαριασμών, διότι «η ακρίβεια δεν είναι φυσικό φαινόμενο», όπως το πλήγμα από κεραυνό που διακρίνεται στο τρίγωνο πάνω δεξιά. Ακολουθούν τέσσερα μέτρα αντιμετώπισης του προβλήματος που προτείνει το κόμμα. Τα εργαλεία της ανάλυσης πολιτικού λόγου (van Dijk 1997: 11-39), δηλαδή η

δομή και οι στρατηγικές του μηνύματος όπως θέμα, τοπική σημειωτική, λεξιλόγιο και ρητορική, φωτίζουν τα νοήματα του σημείου

Εικόνα 60: (4/05/23, Hotel Lesvion)

Εικόνα 61: 19/06/23, περιφερειακός Κάστρου

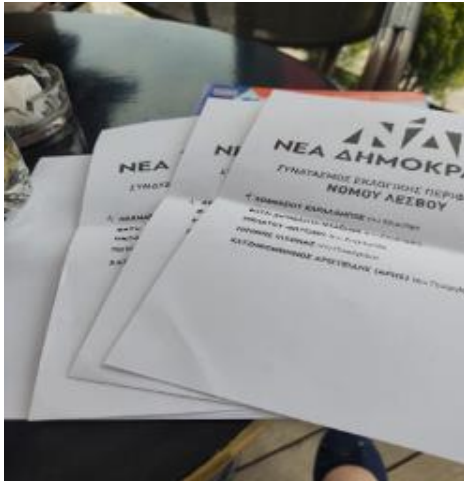
Λίγες μέρες πριν τις εκλογές της 21ης Μαΐου, εμφανίστηκε ένα ακόμη υλικό στοιχείο του ΓΤ. Μαζί με τα φυλλάδια μοιράζονταν πλέον και φάκελοι με ψηφοδέλτια της εκλογικής περιφέρειας Λέσβου, με σταυρωμένο το όνομα ενός υποψηφίου κάθε φορά. Μια κάτωθεν πολιτική πρακτική, που έμμεσα υπαγορεύει στα μέλη της κοινότητας την επιλογή υποψηφίου (Ben Rafael 2006). Η έρευνα εντόπισε τρεις διαφορετικές περιπτώσεις, δηλαδή φακέλους με ψηφοδέλτια των υποψηφίων: της ΝΔ, Χ. Αθανασίου, του ΠΑΣΟΚ, Β. Χοχλάκα και του ΣΥΡΙΖΑ, Γ. Μπουρνού. Άλλα μοιράζονταν κάτω από πόρτες (Εικόνες 62, 63), άλλα σε θαμώνες των καφετεριών (Εικόνα 48) και άλλα εκτίθεντο, μαζί με τα φυλλάδια, έξω από το προεκλογικό κέντρο σε πάγκο (Εικόνες 64, 65).

Εικόνα 62: 17/05/23, οδός Τρικούπη

Εικόνα 63: 19/05/23, οδός Καβέτσου

Εικόνα 64: 15/05/23, πρβλ.εικ.45

Εικόνα 65: 16/05/23, οδός Καβέτσου

5. Τα εκλογικά περίπτερα αποτελούν το πιο ογκώδες κινητό στοιχείο του ΓΤ της εκλογικής αναμέτρησης, που ερευνάται. Εμφανίστηκαν στη δημόσια σφαίρα, με τη σειρά που φαίνονται στις Εικόνες 66, 67, 68 και 69, τα δύο πρώτα στην πλατεία Σαπφούς και τα άλλα δύο, αριστερά και δεξιά από τον χώρο, μπροστά στο Δημοτικό θέατρο. Συζητώντας με τους ανθρώπους που στέκονταν εκεί, σε βάρδιες, αποκτήθηκε η πληροφορία ότι η επιλογή του χώρου δεν ήταν τυχαία, αφού τα κόμματα επέλεξαν, όταν ρωτήθηκαν από το αρμόδιο όργανο της δημοτικής αρχής, πού θέλουν να κάνουν ορατή την παρουσία τους. Ως προς το μέγεθος, έχουν περίπου το ίδιο και τα τέσσερα, αλλά ως προς την υλικότητα, η διαφορά είναι εμφανής στις φωτογραφίες. Το ΚΚΕ και ο ΣΥ.ΡΙ.ΖΑ διαθέτουν απλές κατασκευές, πεπιεσμένου χαρτιού η πρώτη και από απλό κόντρα πλακέ η δεύτερη, χωρίς χρώμα. Η μόνη διακόσμησή τους είναι οι αφίσες των αντίστοιχων παρατάξεων (Εικόνες 66, 67).

Εικόνα 66: 8/05/23, πλατεία Σαπφούς

Εικόνα 67: 8/05/23, πλατεία Σαπφούς

Το περίπτερο του ΠΑΣΟΚ είναι επίσης ξύλινο, αλλά διαφορετικής αισθητικής, βαμμένο με πράσινο χρώμα - το χρώμα «σύμβολο» της παράταξης - και με ζωγραφισμένο τον “ήλιο”, σύμβολο του ΠΑΣΟΚ, το κίνημα που ίδρυσε ο Α. Παπανδρέου πριν 50 χρόνια. Είναι προφανής η σημειολογική σύνδεση με το ιστορικό κόμμα της “Αλλαγής” του 1981 (Εικόνα 68). Τέλος, το περίπτερο της ΝΔ είναι άλλης ποιότητας και αισθητικής, προκατασκευασμένο, με τα χρώματα, το λογότυπο και το σύνθημα της προεκλογικής καμπάνιας τους. Το κόστος αυτής της κατασκευής αλλά και του πολύπτυχου φυλλαδίου από χοντρό χαρτί, που εκτίθεται εκεί, είναι σαφώς υψηλότερο από των υπολοίπων. Αυτή η εικόνα λιτής, αφαιρετικής αισθητικής, ικανοποιεί το φαντασιακό υπόβαθρο μιας συλλογικής ταυτότητας της συντηρητικής παράταξης, που συνδέεται με άνω του μέσου κοινωνικά στρώματα και μεγάλα εισοδήματα (Jaworski, 2010: 191). Τα ίδια χαρακτηριστικά λιτότητας και σαφήνειας, είναι πρόδηλα στο κεντρικό σύνθημα της καμπάνιας το οποίο διατυπώνεται μιμημαλιστικά, με τη χρήση τριών επιρρημάτων: “ΣΤΑΘΕΡΑ, ΤΟΛΜΗΡΑ, ΜΠΡΟΣΤΑ” (Εικόνες 50, 52 και 69). Με κεφαλαία, σε γραμματοσειρά μεγάλου μεγέθους και με διαφορετικό χρώμα σε κάθε λέξη, τονίζεται ότι το πρόταγμα της ΝΔ είναι η σταθερή πορεία και ανάπτυξη της χώρας. (Εκ του εκλογικού αποτελέσματος, η επικοινωνιακή πρακτική αποδείχθηκε επιτυχής).

Εικόνα 68: 9/05/23, Δημοτικό Θέατρο

Εικόνα 69: 9/05/23, Δημοτικό Θέατρο

5.2 Συμβολική κατασκευή του Δημόσιου χώρου

Στην προηγούμενη ενότητα αναλύθηκε το πώς σε μια εκλογική αναμέτρηση, οι παραγωγοί του πολιτικού λόγου χρησιμοποιούν υλικά σημεία και μέσω της γλώσσας και της σημειολογίας τους, παράγουν συγκεκριμένα νοήματα. Στη συνέχεια, θα δοθεί έμφαση στους τρόπους με τους οποίους οι δημιουργοί των σημείων και φορείς των λόγων αλληλεπιδρούν με τον χώρο.

Ο Ben-Rafael (2006) επιχειρεί μια δομική ανάλυση του ΓΤ, ορμώμενος από την αρχή του Goffman (1963, 1981) για την «παρουσία του εαυτού» στην κοινωνική ζωή, το πώς δηλαδή τα υποκείμενα δομούν την παρουσία τους και εμφανίζουν στους άλλους προνομιακές πτυχές της εικόνας τους. Αυτή η αρχή ενθαρρύνει τα υποκείμενα να προβάλλουν τη διαφορετικότητά τους και αιτιολογεί την ετερογένεια και αταξία των σημείων του ΓΤ, μια προσέγγιση που ερμηνεύει πιο ολοκληρωμένα τη συνύπαρξη και ετερογένεια σημείων στην Εικόνα 70 για παράδειγμα. Ακολουθώντας, ο συγγραφέας προτείνει ως δεύτερη σημαντική αρχή δόμησης του ΓΤ στα σύγχρονα, κοσμοπολίτικα αστικά περιβάλλοντα, την αρχή των «καλών λόγων» (good reasons). Οι φορείς του ΓΤ, στην προσπάθεια προσέλκυσης των «άλλων», λαμβάνουν υπόψιν τις πιθανές προτιμήσεις ή ανάγκες τους: ο υποψήφιος της ΝΔ στην Εικόνα 75 υποδέχεται τους καλεσμένους του σε αίθουσα μεγάλου ξενοδοχείου ενώ ο αρχηγός του ΠΑΣΟΚ οργανώνει την κεντρική ομιλία του στο Δημοτικό θέατρο, επιλογές υψηλού κόστους και οι δύο. Μια τρίτη αρχή δόμησης του ΓΤ είναι αυτή της «συλλογικής ταυτότητας», όπως αναδεικνύεται στις περισσότερες εικόνες που αφορούν πολιτικές συγκεντρώσεις και σημεία όπως τα εκλογικά περίπτερα (Εικόνες 47, 80, 87). Τέλος, σύμφωνα με τον Ben-Rafael, το ΓΤ μπορεί να δομείται σύμφωνα με την αρχή των «σχέσεων εξουσίας»: όπως συμβαίνει με τις θεσμικές αποφάσεις που καθορίζουν τα πλαίσια διακίνησης του προεκλογικού υλικού ή με τις κάτωθεν αποφάσεις των παρατάξεων που τις ακολουθούν ή τις απορρίπτουν, «εξουσιάζοντας» το χώρο συμβολικά με την τοποθέτηση των υλικών σημείων τους (Εικόνες 39, 41, 45, 71, 73). Εν κατακλείδι, οι τέσσερις αρχές δε συμμετέχουν ισόποσα στη δόμηση του ΓΤ, οπότε ο ερευνητής καλείται να διακρίνει ποια έχει τον εξέχοντα ρόλο. Στη συνέχεια θα επιχειρηθεί μια προσπάθεια να συνδεθεί η αρχή της «συλλογικής ταυτότητας» στη δόμησης του ΓΤ, όπως περιγράφεται πιο πάνω.

Παρατηρώντας εκ νέου την Εικόνα 20, με τη διαστρωμάτωση διαφορετικών γλωσσικών σημείων, δημιουργείται η αίσθηση πως δεν έχει επιλεχθεί τυχαία αυτός ο χώρος από τα άτομα που έχουν κάνει την αφισοκόλληση. Πέρα από την αποφυγή ενός πιθανού προστίμου, τους ενδιαφέρει περισσότερο να δώσουν το στίγμα του προεκλογικού τους λόγου, σε χώρο όπου διαλέγονται με μέλη της κοινότητας που τους «βλέπει» και τους «ακούει». Με αυτόν τον τρόπο, οι δημιουργοί των σημείων καταλαμβάνουν νοητικά και συμβολικά τον δημόσιο χώρο, προσδίδοντάς του χαρακτηριστικά της συλλογικής ταυτότητάς τους, την οποία μοιράζονται ταυτόχρονα με τους αποδέκτες των μηνυμάτων τους (Scollon & Scollon 2003). Στα στενά γύρω από το σημείο όπου έγινε η λήψη της φωτογραφίας, υπάρχουν πολλά στέκια, αρεστά στους φοιτητές και τους νέους γενικότερα, στους οποίους οι λόγοι του συγκεκριμένου κομματικού χώρου, έχουν απήχηση. Αντίστοιχο παράδειγμα αποτελεί η Εικόνα 3, όπου συνυπάρχουν λόγοι διαμαρτυρίας για διαφορετικά κοινωνικά ζητήματα, στο ίδιο χωρικό πλαίσιο που γίνεται ιδιαίτερα αντιληπτό στο μάτι χάρη στον ενδείκτη του κίτρινου χρώματος στο φόντο.

Στην Εικόνα 70, συνυπάρχουν πάνω σε ένα κινητό πλαίσιο, που χρησιμοποιείται για κάλυψη εισόδου, γκραφίτι και αφίσες πέντε διαφορετικών τύπων, τρεις πολιτικές του ΚΚΕ, και άλλες τέσσερις με διαφορετικό περιεχόμενο, που διαφημίζουν καλλιτεχνικές ή αθλητικές εκδηλώσεις, μεταφορά καταστήματος και ανακοινώσεις της Περιφέρειας. Σε αυτόν τον καμβά, η πολιτική αφίσα κάνει αισθητή emphaticά την παρουσία της με την υπερβολική τοποθέτηση, τριών ίδιων στοιχείων στον ίδιο χώρο. Παρομοίως, στην Εικόνα 71, σε ένα έτοιμο μεταλλικό πλαίσιο συνυπάρχουν συνθήματα αλληλέγγυα στους μετανάστες, σε αγγλική γλώσσα: “NO BORDERS, NO NATION,, FIGHT DEPORTATION”, αφίσες αντιφασιστικών συλλογικοτήτων, άλλες μερικώς σκισμένες και άλλες μερικώς καλυμμένες, από αφίσες του ΚΚΕ για τις δύο διαφορετικές εκλογικές αναμετρήσεις. Στο πλάι διακρίνεται και μια παλιότερη δική τους αφίσα διαμαρτυρίας ενάντια στην οποιαδήποτε εμπλοκή της χώρας στον ρωσο-ουκρανικό πόλεμο. Προφανώς, αυτή η πληθωρική παρουσία της συγκεκριμένης παράταξης συνιστά μια συμβολική κατοχή του χώρου στη γωνία Καβέτσου και Ναυμάχου Παπανικολή, που αναδεικνύει τη δυναμική παρουσία της στο γλωσσικό τοπίο της πόλης, σε κεντρικούς και περιφερειακούς δρόμους, κατά τη διάρκεια όλης

της προεκλογικής περιόδου. Η πρόθεση είναι σαφώς η προσέλκυση της προσοχής πάνω στο μήνυμά τους: ψήφο στο κόμμα.

Εικόνα 70: 21/06/23, οδός Ερμού

Εικόνα 71: 22/06/23, οδός Ναυμάχου Παπανικολή

Ένα ακόμα εντυπωσιακό παράδειγμα διαστρωμάτωσης λόγων και υπερποικιλότητας (Blommaert 2013, 2014), αποτελεί ο τοίχος της δεξαμενής, πάνω από τις αναβαθμίδες στην πλατεία Σαπφούς. Στις 26/04 λήφθηκε η πρώτη φωτογραφία που έδειχνε ένα πανό για την ομιλία του Γραμματέα του ΚΚΕ, Δ. Κουτσούμπα, το οποίο κάλυπτε ένα πανό της ένωσης εργαζομένων της ΔΕΥΑΛ ενάντια στην ιδιωτικοποίηση του νερού, που κάλυπτε με τη σειρά του ζωγραφική τοίχου με τοπία του νησιού. Δεξιά, αριστερά και κάτω από τα πανό, υπάρχουν διάφορα συνθήματα και stencil graffiti, άλλα στα ελληνικά και άλλα στην αγγλική γλώσσα (Εικόνα 72). Στις 27/04 το πανό αντικαταστάθηκε από άλλο (Εικόνα 73). Άξιο προσοχής είναι ότι στις φωτογραφίες που λήφθηκαν στις 20/05 και 22/05, όπου τα μέλη του κόμματος είχαν αφαιρέσει το μεγάλο πανό, διαπιστώθηκε πως πάνω στα ζωγραφισμένα τοπία, υπάρχει ένα σύνθημα ζωγραφισμένο με σπρέι, με μεγάλη γραμματοσειρά, σε μωβ χρώμα, με δυναμικό λόγο, που μαρτυρά την οργή του δημιουργού του για την τραγωδία στα Τέμπη, καθώς τη θεωρεί συνέπεια της κρατικής και ευρωπαϊκής πολιτικής: “ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ Η Ε. Ε ΔΟΛΟΦΟΝΟΥΝ” (Εικόνα 74.)¹² Η υπογραφή, βάσει του συμβόλου («άλφα» σε κύκλο), είναι αντιπροσωπευτική του αναρχικού αντιεξουσιαστικού χώρου. Στις 22/06 αναρτήθηκε νέο πανό, όπως φαίνεται στην Εικόνα 31, το οποίο κάλυπτε με τη σειρά του ένα άλλο του εργατικού σωματίου ΠΑ.ΜΕ. Παρατηρείται επομένως, μια αλληπάλληλη διαστρωμάτωση πολιτικών λόγων, που καθιστά τον συγκεκριμένο τοίχο, συμβολική σκηνή προβολής τους (Ben-Rafael 2006), σε ένα χώρο πολύ κεντρικό, ορατό σε όλους όσους κινούνται στην πλατεία και την προκουμαία ή περιμένουν κάποιο αστικό λεωφορείο.

¹² Ο ίδιος τοίχος με διαφορετικά στρώματα λόγου εμφανίζεται δύο φορές στην εργασία της Χριστουλάκη, 2017: 47 και 64.

Εικόνα 72: 26/04/24, πλατεία Σαφούς

Εικόνα 73: 27/04/24, πλατεία Σαφούς

Εικόνα 74: 22/05/23, Πλατεία Σαφούς

Υπήρξαν και άλλοι δημόσιοι ανοιχτοί χώροι όπως ο περιφερειακός του κάστρου και η αγορά ή κλειστοί όπως το Δημοτικό θέατρο, κλειστοί ιδιωτικοί και ημι-κλειστοί χώροι, όπως ξενοδοχεία και καφετέριες, που χρησιμοποιήθηκαν για τις ομιλίες των υποψηφίων, ως σκηνή προβολής λόγων. Οι ομιλητές και οι συνεργάτες τους ήταν εκεί, απέναντι στο κοινό τους, αποτελούμενο, κατά βάση, από υποστηρικτές της παράταξής τους, έτοιμοι να ρητορεύσουν και να διεκδικήσουν ψήφους (75, 76, 77, 78, 79, 80). Η σημειωτική ανάλυση στη συνέχεια δίνει τα εργαλεία για να αποκωδικοποιηθούν οι τρόποι με τους οποίους, οι δημιουργοί των λόγων αλληλεπιδρούν με τους αποδέκτες τους.

Εικόνα 75: 8/09/23 , ομιλία Ι.Πυτίνη, Blue Sea Hotel

Εικόνα 76: 20/04/23, ομιλία Ν.Ανδρουλάκη, Δημοτικό Θέατρο

Εικόνα 77: 4/05/23, Hotel Lesvion, press conference, MEPA 25

Εικόνα 78: 19/06/23, Συγκέντρωση MEPA 25 στον περιφερειακό του Κάστρου.

Εικόνα 79: 15/05/23, ομιλία Γ.Μπουρνού στο Block café

Εικόνα 80: 16/05/23, πλατεία Σαπφούς, ομιλία Κ.Αρβανίτη για τον ΣΥ.ΡΙΖ.Α

5.2.1 Performing the body – Ενσώματες παρουσίες

Οι ενσώματες παρουσίες στον χώρο ως μη στατικά αλλά ουσιαστικά και διακριτά σημεία του ΓΤ, δίνουν πληροφορίες για την “παρουσίαση του εαυτού”, όρος που χρησιμοποιεί ο Ben-Rafael στην πρώτη από τις τέσσερις αρχές δόμησης του ΓΤ (βλ. 5.2, σελ.60). Ακολουθεί ένα παράδειγμα σημειωτικής ανάλυσης για τα δρώντα υποκείμενα, που στηρίζεται σε όσα αποκαλύπτουν ενδεικτικά οι επικοινωνιακές πρακτικές των ατόμων στο χώρο, σε σχέση με τον κοινωνικά τοποθετημένο εαυτό τους (Κανάκης, 2007: 214-215).

Εικόνα 81: 12/05/2023, αγορά, οδός Ερμού

Στην Εικόνα 81, αποτυπώνεται ένα φωτογραφικό στιγμιότυπο από την άφιξη του πρώην Πρωθυπουργού και αρχηγού του κόμματος της ΝΔ, Κ. Μητσοτάκη, στην οδό Ερμού, στην αγορά της Μυτιλήνης, όπου στις 12/05/2023, μίλησε στο συγκεντρωμένο πλήθος.

Ο ομιλητής: λαμβάνεται υπόψη η *ενδυμασία*. Παρατηρείται ότι (αν και πρόκειται για τον απελθόντα πρωθυπουργό), είναι ντυμένος απλά με πουκάμισο ανοιχτό και χαλαρό στο γιακά, χωρίς γραβάτα, και μια ζακέτα τύπου φούτερ από πάνω. Το απλό ντύσιμο φέρει μία φαντασική ταυτοποίηση με το ακροατήριο, εκφράζοντας μια επιθυμία ταύτισης με τους ανθρώπους που τον περιστοιχίζουν. Η εικόνα που εκπέμπει η παρουσία, συμπληρώνεται από τη χαλαρή *στάση του σώματος* (χαιρετά τους παρευρισκόμενους σφίγγοντάς τους τα χέρια) και το χαμόγελο. Η *έκφραση* του προσώπου είναι ενδεικτής ψυχολογικής διάθεσης (Port 2000) και στάσης προς τους συνομιλητές.

Οι ενσώματες παρουσίες: (οι άνθρωποι που περιστοιχίζουν τον πολιτικό αρχηγό) ως προς την *ηλικία*, διακρίνονται άτομα ενήλικα όλων των ηλικιακών κατηγοριών.

Κινήσεις-αντιδράσεις: χειροκροτούν, φωτογραφίζουν, χαμογελούν, τείνουν το χέρι για χειραψία. Οι ενδείκτες αυτοί συνθέτουν μια εικόνα αποδοχής. Τα άτομα υποστηρίζουν τον ομιλητή απευθύνοντάς του θετικά μηνύματα.

Οι ενσώματες παρουσίες και η επιλογή του χώρου: Δεν είναι τυχαία η επιλογή του χώρου της αγοράς καθώς συμβολίζει τον χώρο όπου συχνάζουν οι πολίτες για να ψωνίσουν, να πάνε στην τράπεζα, να μιλήσουν με περαστικούς. Ένας διαφορετικός συνειρμός είναι ότι συνδέεται με την έννοια της ανταλλαγής ιδεών (πρβλ. αρχαία αγορά), μία σύνδεση ισχυρού συμβολισμού και δίνεται ταυτόχρονα η δυνατότητα στον ομιλητή να βρεθεί δίπλα στους ανθρώπους του λαού, σε αξιοσημείωτη εγγύτητα. Επιπλέον, στην αγορά βρίσκονται τα καταστήματα με τους ιδιοκτήτες και τους υπαλλήλους τους, που αντιπροσωπεύουν δύο ακροατήρια της μεσαίας τάξης στα οποία θέλει να απευθυνθεί ο πολιτικός ομιλητής, υποσχόμενος ενέργειες προς όφελός τους.

Οι συμπεριφορές των ανθρώπων που προσλαμβάνουν τους λόγους: η συμμετοχική παρατήρηση του ερευνητή ως εργαλείο επιτρέπει κάποια σχόλια για τις στάσεις και αντιδράσεις των υποκειμένων (Bloomaert 2013, 2014). Οι άνθρωποι που δέχονται την προσέγγιση των πολιτικών στα καφενεία, τα καταστήματα και το δρόμο, είναι γενικά ευγενικοί. Οι περισσότεροι χαμογελούν ευγενικά και εύχονται “καλή επιτυχία” στους υποψήφιους. Αν είναι ένθερμοι υποστηρικτές το εκδηλώνουν με χειρονομίες και εκφράσεις, άλλοι προτιμούν να μένουν ουδέτεροι. Κατά τη διάρκεια της έρευνας, δεν υπήρξε μαρτυρία περιστατικού έκδηλης περιφρόνησης.

Η παρατήρηση έδειξε ότι σπάνια στέκονταν στα εκλογικά περίπτερα για να πάρουν από μόνοι τους ένα φυλλάδιο. Αυτό άλλαξε μετά τις 21/05/66 όταν η επιτυχία των υποψηφίων της ΝΔ και του ΠΑΣΟΚ προκάλεσε μια κινητικότητα που δεν είχε ξαναεκδηλωθεί μπροστά στα εκλογικά τους περίπτερα (Εικόνα 82).

Εικόνα 82: 2/06/23, έξω από το Δημοτικό Θέατρο, εκλογικά περίπτερα ΠΑΣΟΚ και ΝΔ)

5.2.2 Διαμεσολάβηση ιδεολογιών μέσω των πόρων του ΓΤ

Στο σημείο αυτό κρίνεται αναγκαία η εξέταση του πολιτικού λόγου και της διαμεσολάβησης των ποικίλων νοηματοδοτήσεων του μέσω των σημείων του ΓΤ. Σύμφωνα με τον van Dijk (1997), για την ανάλυση πολιτικού λόγου είναι σημαντικός ο σχολιασμός των δομών του: 1. τα *θέματα*, σε αλληλεπίδραση με τις ανάγκες των συμμετεχόντων στην τοπική πολιτική κοινότητα, 2. οι *δράσεις* που υπηρετούν τις πολιτικές διαδικασίες, 3. το *περικείμενο*, δηλαδή τους συντελεστές της κοινωνικής κατασκευής που περιβάλλει την παραγωγή λόγων και 4. η προσωπική και κοινωνική *γνωστική λειτουργία*.

Θα επιχειρηθεί μια ανίχνευση αυτών των δομών μέσα στο ΓΤ των εκλογών, ξεκινώντας από το ερώτημα: ποιοι αρθρώνουν λόγο για ποιους, ποιοι είμαστε *εμείς* και ποιοι *οι άλλοι*. Σε μια πολιτική συγκέντρωση, οι υποψήφιοι απευθυνόμενοι στο ακροατήριό τους, μιλούν για τις *καλές* πολιτικές που θα εφαρμόσουν (βλέμμα στο μέλλον), αφού εκλεγούν, χάρις στην ψήφο των παρισταμένων. Μιλούν πάντα και για τους *άλλους*, τους πολιτικούς αντιπάλους της αντιπολίτευσης και τις *κακές* πολιτικές

τους (βλέμμα στο παρελθόν), μια διαδικασία που λειτουργεί και αντίστροφα, τηρουμένων των αναλογιών. Οι λόγοι αυτοί, των διαφορετικών πολιτικών, δε γίνονται αντιληπτοί μόνο στο ηχοτοπίο (κατά την ακρόαση της πολιτικής ομιλίας), αλλά και στα πολιτικά προγράμματα που τυπώνονται στα φυλλάδια (Εικόνες 50, 56, 57), στα πανό (Εικόνα 43) ή στους τίτλους των πρωτοσέλιδων των εφημερίδων (Εικόνες 9, 83, 84, 85). Ο ρόλος των εφημερίδων και των ΜΜΕ στον δημόσιο λόγο είναι εξαιρετικής σημασίας διότι “όποιος ελέγχει τον δημόσιο λόγο, ελέγχει εν μέρει και τον δημόσιο νου”, λέει ο van Dijk (1997: 44). Αυτή η διαπίστωση βρίσκεται σε συνάρτηση με την προσωπική γνωστική λειτουργία γιατί ο βαθμός πρόσληψης των μηνυμάτων και οι ερμηνείες τους από τα υποκείμενα ποικίλουν, ανάλογα με τη μόρφωσή τους, τις κοινωνικοοικονομικές εμπειρίες τους, τις αξίες και την ατομική, ιδεολογική τους ταυτότητα.

Εικόνα 83: 9/06/23, προκουμαία

Μια προσεκτική ματιά στους τίτλους των πρωτοσέλιδων, δίνει

συμπληρωματικές πληροφορίες για το περιεχόμενο. Ακολουθούν οι πηχυαίοι τίτλοι: ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ (“Δρ ΘΑΝΑΤΟΣ υποψήφιος της ΝΔ”), ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ (“Η ΚΡΥΦΗ ΑΤΖΕΝΤΑ ΤΗΣ Ν.Δ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΓΕΙΑ”) και ΑΥΓΗ (“Ισχυρό ΕΣΥ ή κατάρρευση, Το δίλημμα των εκλογών”), οι οποίοι στην Εικόνα 83 ενημερώνουν με σχήματα μεταφοράς, για τις κυνικές δηλώσεις υποψηφίου της ΝΔ, γιατρού στο επάγγελμα, σε σχέση με τη χρηματοδότηση του συστήματος υγείας και τα σχέδια της ΝΔ για την ιδιωτικοποίηση του συστήματος υγείας.

Εικόνα 84: 24/06/23, προκυμαία

Εικόνα 85: 27/05/23, προκυμαία

Σύμφωνα με τον van Dijk (2008), μια άλλη λειτουργία της παραγωγής πολιτικού λόγου, η ρητορική τέχνη και τα μέσα πειθούς γίνονται διακριτά στο ΓΤ, με τα σχήματα λόγου, υπερβολές-μεταφορές κλπ., που, στην παρούσα έρευνα, εντοπίζονται στους τίτλους των πρωτοσέλιδων χαρακτηρίζοντας αρνητικά τον «άλλο», τον ηττημένο. Στις Εικόνες 9, 84 και 85, η στρατηγική της λεκτικής ειρωνείας (Neshkovska & Stanchevska 2014) γίνεται αντιληπτή, στις μεταφορές των τίτλων:

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ (Εικόνα 9, μεσαία σειρά στο μέσον) “ΔΕΞΙΟ ΣΟΚ ΚΑΙ ΔΕΟΣ”, ο τίτλος προσθέτοντας το επίθετο ΔΕΞΙΟ στη γνωστή μεταφορά “σοκ και δέος”:

α. προσδιορίζει το αποτέλεσμα της κάλπης ως *συντηρητικό* αφού το άθροισμα των ποσοστών της Ν.Δ και της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΥΣΗΣ έχει την μεγάλη πλειοψηφία στη νέα πεντακομματική Βουλή και β. προσιωνίζει αρνητικές συνέπειες αυτής της εξέλιξης.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ (Εικόνα 85, κάτω σειρά στο μέσον): “ΟΠΟΥ ΜΙΚΡΟΣ... ΚΑΙ Η ΜΟΙΡΑ ΤΟΥ”, λεκτική μεταφορά για το χαμηλό ποσοστό που απέσπασε ο ΣΥΡΙΖΑ στις εκλογές της 21ης Μαΐου και ταυτόχρονα ένα μειωτικό σχόλιο για την προσωπικότητα του Α.ΤΣΙΠΡΑ.

ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ (Εικόνα 84, κάτω σειρά στο μέσον): “ΚΑΙ ΚΛΑΜΑ Ο ΤΣΙΠΡΑΣ”, η φράση μεταφορικά μιλάει για κάποιον που, μην μπορώντας να διαχειριστεί την αποτυχία του, κλαίει, και υπονοείται σαφώς η αδυναμία του αρχηγού της αξιωματικής αντιπολίτευσης να διαχειριστεί την απώλεια 20 μονάδων από το ποσοστό που πήρε ο ΣΥΡΙΖΑ στις εκλογές του 2019.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ (Εικόνα 84, κάτω σειρά, αριστερά):

“ΤΟ ΠΑΛΑΙΟ ΠΑΣΟΚ ΕΙΝΑΙ ΕΔΩ”, ο τίτλος αμφισβητεί στην ουσία την εικόνα του νέου έντιμου ΠΑΣΟΚ που φέρει ως ταυτότητα για το κόμμα του, ο αρχηγός Ν. Ανδρουλάκης.

Οι ιδεολογίες περιγράφονται από τον Van Dijk (2008) ως νοητικές αναπαραστάσεις, που διαμορφώνουν τη μοιρασμένη γνώση και τις συμπεριφορές των “ομάδων” (κοινωνική επίγνωση). Υπαγορεύουν δηλαδή, σε ένα βαθμό, τη θέση κάποιου μέσα στην κοινότητα και τις πεποιθήσεις του για κοινωνικά ζητήματα. Το πανό που φαίνεται στην Εικόνα 86, φέρει ίχνη του παρελθόντος στο γλωσσικό του μήνυμα: τρεις λέξεις-ουσιαστικά, που χαρακτηρίζουν, παραδοσιακά, τις θεμελιώδεις αξίες της αριστεράς: ΑΓΩΝΑΣ-ΡΗΞΗ-ΑΝΑΤΡΟΠΗ, αναπαρίστανται emphatically με τη χρήση κόκκινου χρώματος και μεγάλης γραμματοσειράς με κεφαλαία. Η φράση επίλογος, το ΚΟΚΚΙΝΟ ΝΗΣΙ, φέρνει στον συγκεκριμένο χώρο, την συγκεκριμένη στιγμή, τα ίχνη της παραδοσιακής, φαντασιακής ταυτότητας των αριστερών του νησιού, αυτών που θεωρούν ότι έχουν την ηγεμονία του αριστερού ιδεολογικού χώρου (Εικόνα 57) και τώρα επιζητούν να συνεχίσουν αυτή την παράδοση. “ΟΛΟΙ ΜΑΣ” εμείς, ο λαός, απέναντι στους άλλους, που είναι “ΜΟΝΟΙ ΤΟΥΣ” (Εικόνα 87). Λόγος δυναμικός, διεκδίκησης και αποκλεισμού (Van Dijk 1997)

Εικόνα 86: 27/04/23, πλατεία Σαπφούς

Εικόνα 87: 27/04/23, πλατεία Σαπφούς

Το ΓΤ στην πλατεία, την παραμονή των εκλογών της 21ης Μαΐου, παρουσίαζε μία εικόνα «διαλόγου» όλων των αριστερών και αντιεξουσιαστικών φωνών, που ήθελαν να καταστήσουν την παρουσία τους ορατή: ΣΥΡΙΖΑ με περίπτερο, αφίσες, φυλλάδια (Εικόνα 87), ΚΚΕ με περίπτερο, αφίσες, φυλλάδια, πανό και σημαίες(Εικόνα 88), ΑΝΤΑΡ.ΣΥΑ με πάγκο, αφίσες, σημαίες, πανό (Εικόνα 41) , ΜΛ-ΚΚΕ με αφίσες (Εικόνα 89) και αντιεξουσιαστές με πανό (Εικόνα 43). Απουσίαζε ο ΜΕΡΑ-25, αριστερή παρατάξη που είχε έδρες στην απερχόμενη βουλή. Η δράση των μελών του ήταν ορατή μόνο σε περιοδείες στα χωριά και συζητήσεις σε χώρους δουλειάς.

Εικόνα 88: 20/05/23, πλατεία Σαπφούς

Εικόνα 89: 20/05/23, πλατεία Σαπφούς

Δεν είναι σίγουρο ωστόσο, ότι η συνύπαρξη τεσσάρων αριστερών παρατάξεων/συλλογικοτήτων στον ίδιο χώρο ευνοεί την ελεύθερη διακίνηση λόγων και την απαιτούμενη αντιπαράθεση, διότι η εγγύτητα είναι τέτοια που κάνει κραυγαλέα την ομοιότητα ιδεολογικών προταγμάτων. Στον ίδιο χώρο, με διαφορετική συντακτική θέση αναμετρώνται λεκτικά η ρήξη, η ανατροπή, ο αντισυστημικός λόγος (Εικόνες 19, 34, 61, 86) και η διεκδίκηση των νεκρών της τραγωδίας των Τεμπών έναντι των κερδών του κεφαλαίου (Εικόνες 5, 12, 33, 45, 58). Δεν γίνεται σαφής η διαφοροποίηση, αντιθέτως η ταύτιση προκαλεί σύγχυση και πιθανότατα μπερδεύει τους ψηφοφόρους. Ίσως η ανάγκη των αριστερών παρατάξεων να κατασκευάσουν αντισυστημικό λόγο με απεύθυνση σε ακροατήρια, προερχόμενα από παρόμοια κοινωνικά στρώματα, να δημιουργεί συλλογικές ταυτότητες που αλληλοεπικαλύπτονται.

Στην άλλη πλευρά της προκυμαίας, οι πολιτικές πρακτικές του ΠΑΣΟΚ φαίνεται να επιχειρούν μια ιστορικοποίηση της μνήμης, επαναφέροντας το παλιό όνομα και τα παλιά σύμβολα (ο “ήλιος” και το ΠΑΣΟΚ προηγούνται του ΚΙΝΑΛ, συντόμευση που συνοδεύει το λογότυπο την τελευταία δεκαετία). Μια άλλη ανάγνωση αυτής της επιλογής προκύπτει από το σύνθημα της αφίσας που εικονίζει τον πρόεδρο του κόμματος (Εικόνες 29 και 68): “ΜΑΖΙ ΚΑΝΟΥΜΕ ΤΗΝ ΑΛΛΑΓΗ ΔΥΝΑΤΗ”. Αρθρώνεται έτσι, ένας λόγος φαντασιακού μεγαλείου που φέρει στο dna του το ιστορικό κόμμα, δίνοντας ταυτότητα στο κόμμα του Ν. Ανδρουλάκη. Ταυτόχρονα, η παράταξη απαντάει στον “άλλο”, τον αντίπαλο, που κατεβαίνει στην αρένα της σύγκρουσης με παρόμοιο σύνθημα: πρόκειται για την αφίσα του ΣΥΡΙΖΑ, με τον αρχηγό του κόμματος Α. Τσίπρα (Εικόνα 67), που στην κάτω δεξιά γωνία γράφει: “ΞΕΡΟΥΜΕ, ΜΠΟΡΟΥΜΕ ΝΑ ΦΕΡΟΥΜΕ ΤΗΝ ΑΛΛΑΓΗ”. Το σίγουρο είναι ότι η διαμάχη τους για το ποιος είναι φορέας “αλλαγής” και τα συνθήματα με παρεμφερές περιεχόμενο προξενούν σύγχυση στον εν δυνάμει ψηφοφόρο .

5.3 Ο ρόλος του ΓΤ στη διεξαγωγή μιας προεκλογικής αναμέτρησης, σήμερα.

Αλλαγή των κανόνων;

Κατά τη διάρκεια της έρευνας, η συμμετοχική παρατήρηση του δημόσιου χώρου και των υποκειμένων του ΓΤ, συνοδευόταν συχνά από την αίσθηση ότι οι αποδέκτες των πολιτικών μηνυμάτων δεν εκδήλωναν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την προεκλογική αναμέτρηση, διότι στη συντριπτική πλειοψηφία τους, περνούσαν αμέριμνοι μπροστά από τα εκλογικά περίπτερα στην πλατεία και στο Δημοτικό θέατρο και αγνοούσαν τις όποιες αφίσες. Η παρουσία των πολιτών υπήρξε μαζική μόνο στις πολιτικές συγκεντρώσεις, όπου πήγαιναν, είτε για να ακούσουν, παρακολουθώντας παθητικά είτε για να υποστηρίξουν ενεργά τους υποψήφιους (Εικόνες 76, 77, 78, 79, 80 και 81).

Σε συζητήσεις που είχα με εκπροσώπους των κομμάτων στα εκλογικά περίπτερα της πλατείας και του Δημοτικού Θεάτρου, σχετικά με τις πρακτικές ενημέρωσης των υποψηφίων, ακούστηκαν μεταξύ άλλων τα εξής:

(19/05/2022, πλατεία Σαπφούς), περίπτερο ΣΥΡΙΖΑ (συζήτηση με την Κ.Π.)

- Σε ερώτηση για την απουσία από πλευράς του ΣΥΡΙΖΑ, σημειωτικού τοπίου στην πόλη ως εκείνη την ημέρα (ούτε αφίσες, ούτε πανό, φυλλάδια μόνο στο

περίπτερο) απάντησε: - η αφισοκόλληση απαγορεύεται από το ΦΕΚ, ο κόσμος ενημερώνεται από την τηλεόραση και το κινητό του. Τα εκλογικά περίπτερα τοποθετήθηκαν κατά τη συμφωνημένη με τους υπεύθυνους του Δήμου ημερομηνία.

- Στην ερώτηση πώς επιλέχθηκε ο χώρος και γιατί όλες οι αριστερές δυνάμεις βρίσκονται στην Πλατεία, ΣΥΡΙΖΑ, ΚΚΕ, ΑΝΤΑΡΣΥΑ, συν αφίσες των ΚΚΕ-ΜΛ και ΜΛ-ΚΚΕ, σχολίασε: η πλατεία αποτελεί χώρο συγκέντρωσης και διαμαρτυρίας. Σηματοδοτεί τη συλλογικότητα, την αγωνιστικότητα, τη ζύμωση ιδεών, την έναρξη της πορείας, την ανταλλαγή απόψεων, τον χώρο των συγκρούσεων. ΝΔ και ΠΑΣΟΚ δεν επιθυμούν τέτοιες νοητικές εικόνες και ταυτίσεις, εξαρχής ζήτησαν το χώρο έξω από το Δημοτικό θέατρο για τα περίπτερά τους.

Περίπτερο ΚΚΕ, συζήτηση με μέλος του κόμματος:

- Σε ερώτηση για την αγνόηση των περιορισμών περί αφισοκόλλησης κι ανάρτησης πανό, που θέτει το ΦΕΚ, απάντησε: δεν έχουμε χούντα για να δεχόμαστε εντολές για το πώς θα επικοινωνήσουμε με τον κόσμο μας.
- Σε ερώτηση για την χρήση ψηφιακών μέσων από το κόμμα, απάντησε: υπάρχει ένα κόστος για τη διαφήμιση στα social media, το οποίο αναλογικά πληρώθηκε και προβλήθηκε η υποψήφια του κόμματος. Εν πάσει περιπτώσει, διατηρούμε την οπτική προώθηση του μηνύματός μας, θέλουμε τον πολίτη παρόντα και ενεργό εδώ, να κάνουμε διάλογο.

Την ίδια μέρα (19/05/23) και ξανά στις 24/06/23, επιδίωξα να συζητήσω με τυχαίους περαστικούς, που στέκονταν κοντά στη στάση λεωφορείου, στην πλατεία ή κάθονταν στις καφετέριες, ακριβώς πίσω από τα εκλογικά περίπτερα. Πιο πρόθυμοι να απαντήσουν ήταν οι νέοι. Οι περισσότεροι σχολίασαν ότι δεν προσέχουν καν, τις αφίσες και τα πανό, ούτε περιμένουν να ενημερωθούν από τα εκλογικά περίπτερα, διότι ανά πάσα στιγμή, μπορούν να ενημερωθούν από το διαδίκτυο. Εκεί μάλιστα, παρακολουθούν και τις ομιλίες ζωντανά ή αποσπασματικά, όποτε τις αναζητήσουν. Στην ερώτηση αν τα κόμματα συγχρονίζονται με αυτή την τάση, μου είπαν ότι οι αρχηγοί των δύο μεγάλων κομμάτων έχουν λογαριασμό και ανεβάζουν βίντεο στο tiktok, αλλά και υποψήφιοι από όλους τους χώρους, έχουν προφίλ στα ΜΚΔ. Στην ερώτηση αν η απόφασή τους για την ψήφο επηρεάζεται από το ΓΤ γύρω τους ή από τα ΜΜΕ και τα ΜΚΔ, άλλοι είπαν ότι έχουν τις δικές τους απόψεις, που δεν αλλάζουν

εύκολα, άλλοι ότι δεν έχουν αποφασίσει ακόμα και οι περισσότεροι ότι δεν θα πάνε καν, γιατί “όποιος και να βγει, δεν αλλάζει κάτι”. Εκτιμάται ότι απάντησαν ειλικρινά, διότι αυτό αποτυπώθηκε και στα αποτελέσματα της 25ης Ιουνίου με αποχή που άγγιξε το 53,08 % στη Λέσβο.

Μιλώντας για αποτελέσματα, κρίνεται απαραίτητο να σχολιαστεί η παντελής απουσία ορατότητας στο ΓΤ της Μυτιλήνης, κομμάτων που πήγαν πολύ καλά σε ποσοστά, σε τοπικό επίπεδο και πήραν έδρες στην Βουλή από το πανελλαδικό τους ποσοστό. Πρόκειται για τα νεοσύστατα κόμματα ΝΙΚΗ (2,84 %) και ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ(4,11 %) και για τα ήδη υπάρχοντα της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΥΣΗΣ (3,47 %) και ΠΛΕΥΣΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ (2,06 %), έναντι του ΜΕΡΑ 25 (1,46 %) και ΑΝΤ.ΑΡ.ΣΥ.Α (0,24 %), που ήταν αρκετά ορατά στο τοπικό γλωσσικό τοπίο.¹³ Ένα τελευταίο αποτέλεσμα, σε τοπικό επίπεδο, που αξίζει να σχολιαστεί είναι η απώλεια της έδρας του ΣΥ.ΡΙ.ΖΑ, από τη μια εκλογική αναμέτρηση στην άλλη. Συγκεκριμένα, στις 21 Μαΐου, τα ποσοστά της Περιφέρειας Λέσβου έδωσαν από μια έδρα σε ΝΔ, ΣΥΡΙΖΑ και ΠΑΣΟΚ με τη σειρά, αναλογικά με τον αριθμό ψήφων, ενώ στις 25 Ιουνίου τις έδρες αναλογικά με τις ψήφους πήραν ΝΔ, ΠΑΣΟΚ, και ΚΚΕ με διαφορά μόλις 24 ψήφους ανάμεσα στη δεύτερη και τρίτη θέση (Εικόνες 93, 94).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, παρατηρείται έντονα μια αλλαγή στους τρόπους επικοινωνίας και διαμεσολάβησης των πολιτικών μηνυμάτων από τους υποψήφιους προς τους ψηφοφόρους, σε σύγκριση με τις πρακτικές του παρελθόντος. Πλέον, δεν είναι στόχος όλων να γεμίσουν την Πλατεία Σαπφούς. Οι άνωθεν πολιτικές σαφώς συνέβαλαν στο να αλλάξουν οι όροι προβολής των υποψηφίων, όπως αναφέρθηκε. Τα ηχοτοπία (όπως μουσική από μεγάφωνα στα εκλογικά περίπτερα) που κάποτε ήταν αναπόσπαστο μέρος της όλης διαδικασίας, απαγορεύονται πλέον για την αποφυγή ηχορύπανσης.¹⁴ Οι ομιλίες σε ανοιχτούς χώρους περιορίστηκαν και τα κόμματα, που συμμετέχουν στην κατασκευή του ΓΤ χρησιμοποιούν νέες μεθόδους διάδοσης του μηνύματος, όπως τη χρήση των QR codes σε πολλά φυλλάδια (Εικόνα 90). Οι χρήστες των smartphones – η συντριπτική πλειοψηφία των ψηφοφόρων δηλαδή- μπορούν να

¹³ Τα αποτελέσματα για την 21η Μαΐου και την 25η Ιουνίου, στην Περιφέρεια Λέσβου, συλλέχθηκαν από το Υπουργείο Εσωτερικών.

¹⁴ Το ΚΚΕ αγνόησε εν μέρει και αυτή την οδηγία της υπουργικής απόφασης καθώς διαφήμιζε τις προεκλογικές συγκεντρώσεις και με ντουντούκα σε αυτοκίνητο που περιόδευε παντού, άλλο ένα θραύσμα ενός παρελθόντος έντονα θορυβώδους και διεκδικητικού, ως προς τους τρόπους κατασκευής του δημόσιου χώρου, σε προεκλογική περίοδο.

διαβάσουν, με ένα απλό σκανάρισμα, επιπλέον πληροφορίες για τον υποψήφιο ή το κόμμα του. Η ψηφιακή και τεχνολογική επανάσταση αλλάζει ταχύτατα τους τρόπους επικοινωνίας και διάχυσης των πληροφοριών, οπότε οι δημιουργοί του ΓΤ προσπαθούν να συμπορευθούν με τις αλλαγές αυτές.

Εικόνα 90: 27/06/23, φωτογράφιση υλικών πόρων

Γίνεται αντιληπτό ότι το πολιτικό ΓΤ περνάει από το Δημόσιο χώρο στον ψηφιακό (κυβερνοχώρο), αποκλείοντας ομάδες του πληθυσμού που λόγω ηλικίας, συνήθειας ή έλλειψης ψηφιακού γραμματισμού, δεν έχουν αυτή την πρόσβαση. Στην Εικόνα 91, δημοσιεύεται στον τοπικό ηλεκτρονικό τύπο, φωτογραφία που δείχνει έναν κύριο ηλικιωμένο να αναγκάζεται να πέσει στα τέσσερα, για να μπορέσει να εντοπίσει το όνομά του στους καταλόγους εκλογικών κέντρων (τους οποίους, άνθρωποι του δήμου τοποθέτησαν στην πλατεία Σαπφούς, σε χαμηλό σημείο). Η προφανής υπόθεση είναι ότι δεν είχε τη δυνατότητα να κάνει μία γρήγορη διαδικτυακή αναζήτηση στο gov.gr. όπως οι περισσότεροι εκλογείς σήμερα. Πάντως, στη δεύτερη εκλογική αναμέτρηση οι υπεύθυνοι για την τοποθέτηση των εκλογικών καταλόγων, ήταν πιο προσεκτικοί (Εικόνα 92), απόδειξη πως υπάρχει διάδραση ανάμεσα στον κυβερνοχώρο και τον πραγματικό κόσμο, άρα δεν πρόκειται για ένα εικονικό σύμπαν ξεκομμένο από την κοινωνική ζωή.

Εικόνα 91: 19/05/23, πλατεία Σαπφούς

Εικόνα 92: 24/06/23, πλατεία Σαπφούς

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση δεδομένων, προκύπτει ότι το ΓΤ της προεκλογικής αναμέτρησης στην πόλη της Μυτιλήνης ήταν μάρτυρας πολλών διαφορετικών διαδικασιών για την παραγωγή και αλληλεπίδραση των λόγων, στους τρεις χρονικούς άξονες, που περιγράφει η εθνογραφική έρευνα του Bloomaert, αλλά τα αποτελέσματα της κάλπης κρύβουν και άλλους λόγους πιο σύνθετους, κρυμμένους στις κοινωνικοπολιτικές συγκυρίες, που δεν είναι πάντα αναγνώσιμες στην πραγματολογική ανάλυση του Γλωσσικού Τοπίου. Για παράδειγμα, τα ποσοστά που είχαν στην τελευταία εκλογική αναμέτρηση τα κόμματα ΝΙΚΗ και ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ, τα οποία εμφανίστηκαν για πρώτη φορά λίγες μέρες πριν τις Κοινοβουλευτικές Εκλογές του 2023 (οι ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ μόνο στη 2^η φάση της 25^{ης} Ιουνίου), δεν αποτελούν έκπληξη. Παρά την απουσία ορατότητάς τους στο ΓΤ, γίνεται αντιληπτό ότι το κόμμα ΝΙΚΗ προσέλκυσε ένα αριθμό ψηφοφόρων που βρίσκονται πολύ κοντά σε ορισμένους εκκλησιαστικούς κύκλους που διαχέουν Λόγους θρησκευτικής μισαλλοδοξίας και ξενοφοβίας. Από την άλλη, οι ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ προσέλκυσαν μεγάλη μερίδα των ακροδεξιών στοιχείων που διαχέουν ακραίους ρατσιστικούς Λόγους τα τελευταία δώδεκα χρόνια τουλάχιστον.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
Εθνικές εκλογές – Μάιος 2023

Εκλογική Περιφέρεια
Λέσβου

Τελευταία ενημέρωση
1/6/2023, 18:42

Ενομαρίτωση
100,00% (266 / 266 ΕΤ)

	Εγγεγραμμένοι	Συμμετοχή	
	126.463	59.132	
	Έγκυρα	Λικυρα	Λικυρά
	57.369	1.312	451

Υποψήφιοι

	Ποσοστό	Ψήφοι	Έδρες	Μάιος 2019		
ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ	40,51 %	23.239	1	38,09 %	22.674	1
ΣΥΝΤΑΞΙΣΜΟΣ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗΣ ΑΡΙΕΤΕΡΑΣ-ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΗΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑ	15,92 %	9.131	1	29,01 %	16.066	1
ΠΑΣΟΚ-Κίνημα Αλλαγής	14,54 %	8.339	1	8,57 %	4.986	
ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΕΛΛΑΔΑΣ	13,00 %	7.456		10,04 %	5.839	1
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΥΣΗ - ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΒΕΛΟΠΟΥΛΟΣ	3,42 %	1.964		2,62 %	1.520	

Εικόνα 93 Αποτελέσματα εκλογών 21^{ης} Μαΐου 2023

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
Εθνικές εκλογές – Ιούνιος 2023

Εκλογική Περιφέρεια
Λέσβου

Τελευταία ενημέρωση
10/07/2023 12:16

Ενομαρίτωση
100,00% (270 / 270 ΕΤ)

	Εγγεγραμμένοι	Συμμετοχή	
	130.311	41,18%	
	Έγκυρα	Λικυρα	Λικυρά
	98,52%	0,82%	0,66%

Υποψήφιοι

	Ποσοστό	Ψήφοι	Έδρες	Μάιος 2023		
ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ	39,81 %	21.044	1	40,51 %	23.239	1
ΠΑΣΟΚ-ΚΙΝΗΜΑ ΑΛΛΑΓΗΣ	14,69 %	7.765	1	14,54 %	8.339	1
ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΕΛΛΑΔΑΣ	14,64 %	7.741	1	13,00 %	7.456	
ΣΥΝΤΑΞΙΣΜΟΣ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗΣ ΑΡΙΕΤΕΡΑΣ-ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΗΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑ	13,48 %	7.476		29,01 %	16.066	1

Τα στοιχεία έχουν προσαρμοστεί στα επίσημα στοιχεία των Γνωτοδικαίων

Singular Logic[®]

Εικόνα 94 Αποτελέσματα εκλογών 25^{ης} Ιουνίου 2023

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η μελέτη των ΓΤ εμπλούτισε σημαντικά τους τρόπους διερεύνησης των αστικών δημόσιων χώρων, μέσα από τη σχέση τους με τα σημεία που κατασκευάζουν οι κάτοχοί τους. Τα σημεία του ΓΤ δεν είναι απλά "τοποθετημένα" στο χώρο, αλλά αντλούν τη σημασία τους από αυτόν, κατασκευάζοντας συμβολικές ταυτότητες, ενώ, παράλληλα, τον νοηματοδοτούν και εκείνα. Πρόκειται για μια σχέση αμοιβαίας αλληλεξάρτησης και για αυτό το λόγο, ο συνδυασμός γλωσσικής και σημειωτικής ανάλυσης, παρέχει πολλές πληροφορίες για τη συγκρότηση των σχέσεων χώρου, γλώσσας που παράγεται και ανθρώπων που την παράγουν ή την ερμηνεύουν. Οι νοηματοδοτήσεις και οι ποικίλες ερμηνείες τους αναδύονται μέσα από ενδείκτες νοηματοδότησης όπως εμβλήματα, υλικότητα των σημείων, χρώματα, ηχοτοπία, ενδυμασία, στάση σωμάτων και κοινωνικές συμπεριφορές, που όλα μαζί συμπληρώνουν το ΓΤ.

Η παρούσα εργασία μελέτησε το ΓΤ στην πόλη της Μυτιλήνης, κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου, με τη χρήση κυρίως της εθνογραφικής προσέγγισης (Bloommaert & Mally 2014), και προσπάθησε να αναδείξει το πλέγμα νοητικών και ιδεολογικών κατασκευών, που οριοθετούν ένα χώρο, ο οποίος μπορεί να διεκδικείται από ποικίλες συλλογικές ταυτότητες και τις πολλαπλές νοηματοδοτήσεις που παράγονται και περιπλέκονται (Scollon & Scollon 2004). Ένας τέτοιος χώρος είναι η πλατεία Σαπφούς που παραδοσιακά αποτελεί χώρο συγκέντρωσης για όλες τις διαδηλώσεις, πολιτικές διαμαρτυρίες και προεκλογικές συγκεντρώσεις. Εκεί εντόπισε η έρευνα τα περισσότερα σημεία του ΓΤ, σε μεγάλη ποικιλία, από πανό και αφίσες μέχρι εκλογικά περίπτερα, φυλλάδια και σημαίες. Οι δημιουργοί τους ήταν όλοι από το χώρο της κοινοβουλευτικής και εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς και από τον αντιεξουσιαστικό χώρο. Η επιλογή της πλατείας σχετίζεται με το ιστορικό παρελθόν του χώρου, με τη γεωγραφική του θέση (στο λιμάνι, δίπλα στα ΚΤΕΛ, κοντά στην αγορά) και την προσβάσιμότητά του σε πολυάριθμα ακροατήρια όλων των ηλικιών και από όλα τα κοινωνικά στρώματα. Η πλατεία για 60 ημέρες περίπου μετατράπηκε σε αρένα διεκδίκησης της ηγεμονίας στον πολιτικό χώρο της αριστεράς, με συνθήματα που εστίαζαν στις έννοιες της ρήξης, της ανατροπής, της αλλαγής, της αντίστασης στην

αδικία. Παρήγαγαν δηλαδή λόγους πολεμικούς, συγκρουσιακούς και αντισυστημικούς, χωρίς ξεκάθαρο στίγμα διαφοροποίησης ανάμεσά τους.

Τα κόμματα της ΝΔ και του ΠΑΣΟΚ διάλεξαν το Δημοτικό Θέατρο για την ορατοποίησή τους και οι παραγωγοί των λόγων τους ήταν μάλλον φειδωλοί στη δημιουργία ΓΤ, συμμορφούμενοι με τις άνωθεν νομοθετικές ρυθμίσεις. Ωστόσο, διέθεσαν οικονομικούς πόρους για τη διάχυση των προεκλογικών προγραμμάτων τους στα ΜΜΕ και ΜΚΔ και στις οργανωμένες συγκεντρώσεις στο κλειστό Δημοτικό Θέατρο, σε μεγάλες καφετέριες και σε συνεδριακό χώρο ξενοδοχείου. Οι αρχηγοί των δύο κομμάτων είχαν αυτοπρόσωπη παρουσία στη Μυτιλήνη, ο κύριος Ανδρουλάκης στις αρχές της προεκλογικής περιόδου και ο κύριος Μητσοτάκης λίγες ημέρες πριν την πρώτη εκλογική αναμέτρηση. Ο πρώτος μίλησε στο Δημοτικό Θέατρο και ο δεύτερος στην αγορά, συγκεντρώνοντας και οι δύο πολύ κόσμο και θερμό χειροκρότημα. Τα φυλλάδια που διακινήθηκαν και οι ελάχιστες αφίσες των υποψηφίων τους προέβαλαν ως κεντρικό σύνθημα, το μεν ΠΑΣΟΚ, τη δύναμη αλλαγής, η δε ΝΔ, τη σταθερότητα και την πρόοδο. Η κατασκευή των σημείων, η τοποθέτησή τους στον χώρο, οι προσεκτικά επιλεγμένες στρατηγικές των παραγωγών των λόγων και οι αντιδράσεις των ληπτών, αλληλοσυνδέθηκαν με τα κοινωνικά συμφραζόμενα, παράγοντας ποικίλα και διαφορετικά νοήματα (Shohamy et al 2009).

Τα σημεία του ΓΤ είναι κατεξοχήν φορείς πολιτικού μηνύματος. Συνεπώς, κατά την ανάλυσή τους κρίθηκε αναγκαία όχι μόνο η γλωσσική ανάλυση όπως την υπαγορεύει η πραγματολογία (Κανάκης 2007 · Μπέλλα 2014), αλλά και η κριτική ανάλυση λόγου (Fairclough 1992 · Blommaert & Bulcaen 2000) και πολιτικού λόγου (van Dijk 1997). Ο πολιτικός λόγος είναι συνυφασμένος με ιδεολογίες, συμβολικές και φαντασιακές κατασκευές, με στερεότυπα και ατομικές ή συλλογικές πεποιθήσεις και συμπεριφορές, άρρηκτα δεμένες με αυτές. Τα εργαλεία ανάλυσής του βοήθησαν στην αποκωδικοποίηση των αντίπαλων Λόγων, κυρίως, ως προς την ανάδειξη των διαφορετικών ιδεολογικών προταγμάτων και την οριοθέτηση του *εμείς* και οι *άλλοι*. Ποιος αντιπαρατίθεται απέναντι σε ποιον: οι εγγυητές της σταθερότητας και της προόδου (ΝΔ), με ένα σαφές και ξεκάθαρο μήνυμα τριών λέξεων «ΣΤΑΘΕΡΑ – ΤΟΛΜΗΡΑ – ΜΠΡΟΣΤΑ», απέναντι σε όλους τους άλλους, που θέλουν να πάνε τη χώρα πίσω. Ακολουθώντας, οι γνήσιοι (ως κληρονόμοι) φορείς της αλλαγής (ΠΑΣΟΚ) απέναντι στους αφερέγγυους και ανεύθυνους υφάρπαγες του συνθήματος (ΣΥΡΙΖΑ)

αλλά και απέναντι στους ανέντιμους φορείς της εξουσίας (ΝΔ). Τέλος, οι διεκδικητές της ανατροπής και της ρήξης (όλοι οι εκπρόσωποι της αριστεράς στο ΓΤ της πόλης), απέναντι σε όλους τους προηγούμενους και ο καθένας μόνος του, απέναντι στους υπόλοιπους, με λόγους φλύαρους, παρεμφερείς και φορτωμένους με πολλά στοιχεία από το παρελθόν, σε προτάγματα και τρόπους κατασκευής των σημείων.

Στη συνέχεια, η μελέτη του ΓΤ φανέρωσε μια μεγάλη αλλαγή στις συμπεριφορές κυρίως των εμπλεκόμενων, η οποία οφείλεται σε άνωθεν και κάτωθεν πολιτικές, αλλά και στην αντίστοιχη αλλαγή, που συντελείται στην κοινωνία ευρύτερα, όπως και στην τοπική κοινότητα, λόγω της ταχύτατης ανάπτυξης των ψηφιακών εφαρμογών και της ταυτόχρονης απομάκρυνσης των ανθρώπων, από παραδοσιακές μορφές επικοινωνίας. Ταυτόχρονα, ένα μείγμα αδιαφορίας προς τις εξουσίες και απογοήτευσης από αυτές, αποστασιοποιεί τα υποκείμενα και μειώνει την αλληλεπίδρασή τους με το ΓΤ, η οποία αποτελεί προϋπόθεση για τη διαρκή κυκλοφορία των λόγων, εντός και εκτός των πλεγμάτων που συνδέουν τα δρώντα υποκείμενα.

Έγινε σαφές ότι η προεκλογική περίοδος σε μια μεσαία ελληνική πόλη, όπως η Μυτιλήνη, δεν θυμίζει πλέον σε τίποτα την ευρύτατη και ενεργή συμμετοχή του κόσμου σε ομιλίες, συγκεντρώσεις και συζητήσεις με φορείς των παρατάξεων, όπως γινόταν στο παρελθόν. Ούτε και η προσέγγιση των πολιτών γίνεται με τον ίδιο τρόπο. Πέρα από την παραδοσιακή δογματική αριστερά, που εμμένει στις παλιές της πρακτικές, φλερτάροντας συχνά με την παραβατικότητα, όσοι από τους υπόλοιπους επιθυμούν ορατότητα, την κατασκευάζουν με νέους όρους, ακολουθώντας νέους κανόνες και κώδικες επικοινωνίας, χωρίς αυτό να συνδέεται απαραίτητα με κάποιο επιτυχές αποτέλεσμα.

Άλλωστε, το άλλο σημαντικό εύρημα της έρευνας είναι η απουσία ορατοποίησης από παρατάξεις, που διεκδίκησαν και κέρδισαν πολύ καλύτερο εκλογικό αποτέλεσμα, συγκριτικά με άλλους οι οποίοι διεξήγαγαν προεκλογικό αγώνα, καταλαμβάνοντας μια ορατή θέση στη δημόσια σφαίρα. Είναι προφανές ότι σκαιοί λόγοι και νοηματικές συνδέσεις, που σχετίζονται με το πολιτικό μήνυμα, βρίσκουν άλλους υπόγειους δρόμους και φθάνουν στους δέκτες, στο εσωτερικό ομάδων, χωρίς να γίνονται ευρέως αντιληπτοί. Ταυτόχρονα, ο αντιεξουσιαστικός πολιτικός λόγος που είναι ευρύτατα ορατός σε άλλα γλωσσικά τοπία της πόλης, μέσω των συνθημάτων δρόμου,

απουσιάζει συνειδητά κατά την προεκλογική περίοδο, με εξαίρεση το πανό που αποδοκιμάζει τη διαδικασία και καλεί σε αυτοοργάνωση (Εικόνα 43).

Η αλλαγή που διαπιστώνεται στους κανόνες διευθέτησης μιας προεκλογικής αναμέτρησης, δείχνει αλλαγή στις επικοινωνιακές πρακτικές ανάμεσα στους παραγωγούς και στους λήπτες των λόγων. Η διάχυση της πληροφορίας με αστραπιαία ταχύτητα στον κυβερνοχώρο, χάρη στην ψηφιακή επανάσταση που συντελείται, επιφέρει αλλαγές που διαμορφώνουν νέα δεδομένα στη δημιουργία και διακίνηση των λόγων. Οι άνθρωποι, ιδίως οι νεότεροι, προσαρμοσμένοι άριστα στη νέα πραγματικότητα, αφομοιώνουν τις αλλαγές και κατασκευάζουν διαφορετικές συμβολικές και φαντασιακές ταυτότητες μέσω άλλων αλληλεπιδράσεων. Επομένως, κρίνεται αναγκαίο να υπάρξουν μελέτες που θα συμπεριλάβουν τον κρίσιμο ρόλο του ψηφιακού ΓΤ στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και στην κατασκευή ιδεολογικών ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων.

Στο σημείο αυτό, θα ήθελα να αναφερθώ στις αδυναμίες της παρούσας εργασίας. Η ανεπαρκής σύνδεση βιβλιογραφίας και ανάλυσης αφενός και αφετέρου, η ελλιπής τεκμηρίωση κάποιων διαπιστώσεων σε διάφορα σημεία, οφείλεται στον λίγο διαθέσιμο χρόνο των πέντε περίπου μηνών. Απαιτούταν περισσότερος χρόνος για την αφομοίωση του θεωρητικού πλαισίου, έτσι ώστε να συνδεθούν κατάλληλα τα ευρήματα της έρευνας με τα αναλυτικά εργαλεία. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της έρευνας, στάθηκε αδύνατη η παρακολούθηση όλων των δράσεων των υποκειμένων του ΓΤ, όπως για παράδειγμα, των επισκέψεων των υποψηφίων σε χώρους εργασίας και σε οργανισμούς, ή των συναναστροφών τους με τον κόσμο. Θα ήταν ίσως χρήσιμη και η αξιοποίηση των αντίστοιχων ηχοτοπίων. Εντούτοις, έγινε μια έντιμη προσπάθεια να επιτευχθούν οι στόχοι που τέθηκαν στην Εισαγωγή και να απαντηθούν επαρκώς τα ερωτήματα.

Το ΓΤ που αναδύθηκε κατά την προεκλογική περίοδο στη Μυτιλήνη δεν ήταν ιδιαίτερα πλούσιο, όπως στις μεγαλουπόλεις της χώρας κατά το ίδιο διάστημα. Ήταν όμως αρκετό, ώστε με τη χρήση της εθνογραφικής προσέγγισης να επιχειρηθεί η ανάδειξη των ποιοτικών χαρακτηριστικών του και η διάκριση των ποικίλων νοημάτων που παράγουν οι δημιουργοί του, διεκδικώντας την ξεχωριστή τους θέση στον χώρο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Backhaus, P. 2006. "Multilingualism in Tokyo: a look into the Linguistic Landscape", *International Journal of Multilingualism*, 3 (1): pp. 52-66.
- Backhaus, P. 2007. "Rules and regulations in Linguistic Landscaping: a comparative perspective" in Shohamy, E. & Gorter, D. (Επιμ.), 2009. *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*, New York, London: Routledge. pp. 157-170.
- Bakhtin, M.M. 1981. *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Holquist, M. (ed). Austin: University of Texas Press.
- Barni, M. & Bagna, C. 2015. "The critical turn in LL: New methodologies and new items in LL". *Linguistic Landscape* 1:1/2 (2015), 6–18, John Benjamins Publishing Company.
- Ben-Rafael, E., Shohamy, E., Amara, M. H. and Trumper-Hecht, N. 2006. "Linguistic landscape as a symbolic construction of the public space: The case of Israel." *International journal of multilingualism* 3(1): 7-31. Also, in Gorter, D. (ed.) 2006. *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. 7-30. Clivedon-Buffalo-Toronto, Multilingual Matters.
- Ben-Rafael, E. 2009. "A Sociological Approach to the Study of Linguistic landscapes" in Shohamy, E. & Gorter, D. (Επιμ.), 2009. *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*, New York, London: Routledge. pp. 40-52.
- Blommaert, J. & Bulcaen, C. 2000. "Critical Discourse Analysis", *Annual Revue of Anthropology*. 2000. 29: 447–66
- Blommaert, J. 2005. *Discourse. A Critical Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blommaert, J. 2013. *Ethnography, Superdiversity and Linguistic Landscapes: Chronicles of Complexity*, Critical Language and Literacy Studies: 18, Bristol: Multilingual Matters.
- Blommaert, J. & Maly, I. 2014. "Ethnographic linguistic landscape analysis and social change. A case study." *Tilburg Papers in Culture Studies*, 100, 1-29.
- Blommaert, J. & De Fina, A. 2017. "Chronotopic identities: On the timespace organization of who we are." In De Fina, A., Ikizoglu, D. & J. Wegner, (eds)

- Diversity and SuperDiversity: Sociocultural Linguistic Perspectives*, Washington, DC: Georgetown University Press. 1–14.
- Bolton, K., Botha, W., & Lee, S. L. 2020. "Linguistic landscapes and language contact." In R. Hickey (ed.), *The handbook of language contact*. 2nd edition. London: Wiley, 281-300.
- Borba, R. 2017. "Injurious signs: The Geopolitics of Hate and Hope in the Linguistic Landscape of a Political Crisis." In Peck, A., Stroud, C. & Q. Williams, eds., 2019 *Making Sense of people, place and Linguistic Landscapes*, Bloomsbury. 161-178.
- Byrne, S. & Marcet, E. 2022. "La lluita continua: socio-political debate and the linguistic landscape of a Catalan city", *Social Semiotics*, Routledge, Taylor & Francis Group.
- Canakis, C. 2017. "The Linguistic Landscape of Stadiou Street in Athens: An Ethnographic Approach of the Linguistic Appropriation of Contested Space." In Papadopoulou, D. & A.Tantos eds. *Studies in Greek Linguistics*. 37, 165-180. Thessaloniki: Institutouto Neoellinikon Spoudon.
- Canakis, C. 2019. "Further advances in Linguistic Landscape research: Language and identity-work in public space." Book review. *Punctum* 5(1): 264-270.
- Canakis, C. 2021. "Indexing chronotopes: An ethnographic approach of the changing linguistic landscape of Mytilene." (paper presented at: 14ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας 1, 221-236, 2021).
- Carr, J. R. C. 2017. Review of Blackwood, Robert, Elizabeth Lanza, & Hirut Woldemariam. (eds.) 2017. *Negotiating and Contesting Identities in Linguistic Landscapes*. London: Bloomsbury Academic, 2016. 288 pp. *Mester* 45(1): 248-252.
- Castells, M. 2010. "The power of identity" vol. II in *The Information Age: economy, society and culture*. 2d. edition with a new preface, Wiley-Blackwell, A John Wiley & Sons, Ltd., Publication.
- Fairclough, N. 1989. *Language and Power*. London: Longman
- Fairclough N. 1992a. *Discourse and Social Change*. Cambridge, UK: Polity
- Fairclough N. 1992b. "Linguistic and intertextual analysis within discourse analysis." *Discourse Soc.* 3: 193–217.
- Fairclough N, ed. 1992c. *Critical Language Awareness*. London: Longman.

- Goffman, E. 1963. *Behavior in Public Places*, New York: Free Press.
- Goffman, E. 1981. *Forms of Talk.*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Gomaa, Y.A. 2020. "Language policy in the virtual linguistic landscape: The case of the kingdom of Bahrain E-Government National Portal", *Cadernos de Linguagem e Sociedade*, ανάκτηση από academia.edu.
- Gorter, D. (ed.) 2006. *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clivedon-Buffalo-Toronto, Multilingual Matters.
- Gorter, D. 2019. "Methods and Techniques for Linguistic Landscape Research: About Definitions, Core Issues and Technological Innovations" in Pütz, M. & Mundt, N. (eds.) 2019. *Expanding the Linguistic Landscape: Linguistic Diversity, Multimodality and the Use of Space as a Semiotic Resource*, Bristol: Multilingual Matters.
- Gottdiener, M. 2012. Review of Adam Jaworski & Crispin Thurlow (eds): *Semiotic landscapes: Language, image, space*. *Applied linguistics* 33 (1), 107-111.
- Green, S. 2018. "Lines, traces, and tidemarks: further reflections on forms of border" *The political materialities of borders*, manchesterhive.com.
- Halliday, M.A.K. 1997 "Language in a social perspective" in Coupland, N. & Jaworsky, A. (eds), *Sociolinguistics: A reader*, New York, Macmillan: 31-38.
- Hanks, W.F. 1999. "Indexicality", *Journal of Linguistic Anthropology*, 9(1): 2, pp. 124-126.
- Hambermas, J. 1991 [1962]. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a category of Bourgeois Society*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Hambamba, J. & Banda, F. 2021. "Selling a presidential candidate: linguistic landscapes in time of presidential elections in Zambia", *Social Semiotics*, 31(2) 212–229.
- Huebner, T. 2008. "A Framework for the Linguistic Analysis of Linguistic Landscapes" in Shohamy, E. & Gorter, D. (Επιμ.), 2009. *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*, New York, London: Routledge. pp.70-83.
- Hult, F. M. 2009. "Language Ecology and Linguistic Landscape Analysis" in Shohamy, E. & Gorter, D. (Επιμ.), 2009. *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*, New York, London: Routledge. pp. 88-101.
- Hymes, D. 1972. "Models of the interaction of language and social life." In J. J. Gumperz & D. Hymes (eds) *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of*

- Communication*, New York: Holt, Rinehart and Winston, source: American Anthropologist, Dec., 1964, 66 (6) pp. 1-34. Ανάκτηση pdf από nimshav.github.io
- Hymes, D. 1972. "On communicative competence." In J. B. Pride & Janet Holmes (eds), *Sociolinguistics*. London: Penguin, 269-293. Ανάκτηση pdf από nimshav.github.io
- Jaworski, A. & Thurlow, C. (eds.) 2010. *Semiotic Landscapes: Language, Image, Space*. London and New York, Continuum.
- Jones, H. R. 2009 "Cyberspace and Physical Space: Attention Structures in Computer Mediated Communication" in Jaworski, A. & Thurlow, C. (eds.) 2010. *Semiotic Landscapes: Language, Image, Space*. London and New York, Continuum. pp. 151-167.
- Kallen, J. 2009. "Tourism and Representation in the Irish Linguistic Landscape" in Shohamy, E. & Gorter, D. (Επιμ.), 2009. *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*, New York, London: Routledge. pp. 270-283.
- Kasanga, L. A. 2014. "The linguistic landscape: Mobile signs, code choice, symbolic meaning and territoriality in the discourse of protest." *International Journal of the Sociology of Language*, 230: 19-44.
- Kitis, E. & Milani, T. M. 2015. "The performativity of the body: Turbulent spaces in Greece." *Linguistic Landscape*, 1(3): 268-290.
- Kress, G. and Van Leeuwen, T. 1996. *Reading images: the grammar of visual design*. York, London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Landry, R. & Bourhis, R.Y. 1997. "Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study." *Journal of Language and Social Psychology* 16(1): 23-49. <https://doi.org/10.1177/0261927X970161002>
- Manning, H. P. 2001. "On social deixis", *Anthropological Linguistics* 43(1), 54.
- Mazower, M. 2002. *The Balkans: a Short History*, Modern Library Chronicles.
- Neshkovska, S. & Lazarevska-Stenchevska, J. 2013. «Verbal Irony in Political Discourse», *Proceedings of the International Applied Linguistics Conference: Practice in Language, Language in Practice* (PLLP: 26-34) (7 - 8 June 2013 Skopje, Republic of Macedonia)

- Peck, A., Stroud, C. & Williams, Q. (eds.) 2019. *Making Sense of People and Place in Linguistic Landscapes*, London: Bloomsbury.
- Port, R. 2000. "Icon, index and symbol", *Linguistics* L103, retrieved from <http://www.cs.indiana.edu/~port/teach/103/sign.symbol.short.html>
- Rojó, L. M. 2014. "Taking over the Square: The role of linguistic practices in contesting urban spaces" in *Journal of Language and Politics*, 13(4): 623 – 652.
- Rubdy, R. & Said, S. B. 2015. *Conflict, exclusion and dissent in the linguistic landscape* New York: Palgrave Macmillan.
- Said, S. B. & Kasanga, A. 2016. "The discourse of protest: Frames of identity, intertextuality and interdiscursivity" in Blackwood, R., Lanza, E. & H. Woldemariam. (eds.) 2017. *Negotiating and Contesting Identities in Linguistic Landscapes*, TM Milani, Bloomsbury Publishing. pp. 71-83.
- Scollon, R. & Scollon, S.W. 2003. *Discourses in Place: Language in the Material World*. London: Routledge.
- Scollon, R. & Scollon, S.W. 2004. *Nexus Analysis: Discourse and the emerging internet*. New York, London: Routledge.
- Shohamy, E. 2019. "Linguistic Landscape after a Decade: An Overview of Themes, Debates and Future Directions." Στο M. Pütz & N. Mundt (eds.), *Expanding the Linguistic Landscape: Linguistic Diversity, Multimodality and the Use of Space as a Semiotic Resource*. Bristol: Multilingual Matters, 25-37.
- Shohamy, E. & Gorter, D. (Επιμ.), 2009. *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*, New York, London: Routledge.
- Shohamy, E., Ben-Rafael, E., and Barni, M. (eds.) 2010. *Linguistic Landscape in the City*, Bristol: Multilingual Matters.
- Tsiplakou, S. 2023. "Conflictual translanguaging in the linguistic landscape of a divided city" in *Journal of Language Aggression and Conflict*, <https://doi.org/10.1075/jlac.00081.tsi>
- Van Dijk, T. 1997. "Discourse as Structure and Process" *Discourse Studies 1: a multidisciplinary introduction*. SAGE Publications. 1-34.
- Van Dijk, T. 1997. "Discourse as social interaction" *Discourse Studies 2: a multidisciplinary introduction*. SAGE Publications. 1-61.

- Van Dijk, T. 1997. "What is political Discourse Analysis", in *Belgian journal of linguistics*, 1997 - el.unifi.it
- Van Dijk, T. 2008. *Discourse and Power*. Great Britain. Palgrave-Macmillan.
- Van Dijk, T. 2008. *Discourse and Context: a sociocognitive approach*. CAMBRIDGE University Press.
- Van Dijk, T. 2014. *Discourse and Knowledge: A Sociocognitive Approach*. CAMBRIDGE University Press.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Αναγνωστοπούλου, Μ. 2006. *Απάνω Σκάλα η Μυτιληνιά: η γειτονιά του ονείρου*. Εντελέχεια.
- Γούτσος, Δ. & Μπέλλα, Σ. (επιμ.), 2022, *ΚΟΙΝΩΝΙΟ-ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ*, Αθήνα, Gutenberg.
- Κανάκης, Κ. 2007. *ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑ: Γνωστικές και Κοινωνικές Όψεις της Γλωσσικής Χρήσης*, Αθήνα, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Κανάκης, Κ. 2022. «Γλώσσα, κρίση και δημόσιος λόγος: Γλωσσικό τοπίο, πανδημία και χρονοτόπος». *Aegean Working Papers in Ethnographic Linguistics*, 3, 314–350.
- Κητής, Δ. & Κουτούπη-Κητή, Ε. 2015. «Συνθήματα δρόμου: Ένα ξεχωριστό κειμενικό είδος», 2015, *Studies in Greek Linguistics* 35, 286-297.
- Μπέλλα, Σ. 2014. «Δείξη και επικοινωνία» στο Γεωργαλίδου, Μ, Σηφιανού, Μ. και Β. Τσάκωνα (επιμ.) *Ανάλυση Λόγου: Θεωρία και εφαρμογές*. Αθήνα: νήσος.
- Τσάκωνα, Β. & Αρχάκης, Α. «Γλώσσα και Ταυτότητα» στο Γούτσος, Δ. & Μπέλλα, Σ. (επιμ.), 2022, *ΚΟΙΝΩΝΙΟ-ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ*, Αθήνα, Gutenberg. 233-266.
- Φραγκάκη, Γ. 2022. «Μέθοδοι και δεδομένα στην Κοινωνιογλωσσολογία» στο Γούτσος, Δ. & Μπέλλα, Σ. (επιμ.), 2022, *ΚΟΙΝΩΝΙΟ-ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ*, Αθήνα, Gutenberg. 38-70.
- Χριστουλάκη, Δ.-Ν. 2017. «Συνθήματα με έμφυλο και σεξουαλικό περιεχόμενο στο γλωσσικό τοπίο της Μυτιλήνης». Μεταπτυχιακή εργασία ειδίκευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.